CORE
Metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
Provided by UEF Electronic Publications

Kaskiprovinssin laki

Tapaoikeuden käyttö Käkisalmen läänissä 1642–1700

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja
kauppatieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos
Suomen historian pro gradu
-tutkielma
Elokuu 2013
Aino-Leena Ojala
ohjaaja Kimmo Katajala

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Aino-Leena Ojala

Tutkielman nimi: Kaskiprovinssin laki. Tapaoikeuden käyttö Käkisalmen läänissä 1642–1700

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 75

Aika ja paikka: elokuu 2013, Kuopio

Pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan tapaoikeuden asemaa Käkisalmen läänin oikeudenhoidossa 1640-luvulta vuoteen 1700 asti. Tarkastelun kohteena on se, millaisissa oikeustapauksissa maantapaa käytettiin sekä se, miksi Käkisalmen läänissä käytettiin maantapoja. Tutkimuksessa analysoidaan myös käytössä olleiden maantapojen sisältöjä sekä sitä, mistä tapanormit ovat saaneet vaikutteita. Tämän lisäksi tutkimuksessa selvitetään sitä, millainen asema maantavalla oli Käkisalmen läänin oikeudenhoidossa sekä sitä, miten Ruotsin valtakunnan oikeudenhoidolliset ihanteet toteutuivat Käkisalmen läänissä.

Tutkimuksen päälähteinä ovat Käkisalmen läänin kihlakunnanoikeuksien renovoidut käräjäpöytäkirjat. Käräjäpöytäkirjoihin on tallentunut laajasti 1600-luvun talonpoikaisyhteiskunnan piirteitä. Tutkimuksessa tulkinnat tehdään lähteistä käsin. Lähteiden avulla hahmotellaan tapaoikeuden käytön kokonaisilmiö esille. Syventymällä hahmotellun ilmiön ominaispiirteisiin havaitaan tapaoikeuden käytön syyt. Tärkeä tavoite on nostaa esille ne rakenteet, jotka ohjasivat tapaoikeuden käyttöön Käkisalmen läänissä 1600-luvulla.

Tapaoikeutta käytettiin oikeustapauksissa, jotka koskivat taloudellisia siviiliasioita. Merkittävimmät yksittäiset tapanormit koskivat maanhallintaa ja perinnönjakoa sekä työn tuoton jakamista. Rikosasioissa maantavalla ei ollut sijaa. Suurin yksittäinen tekijä tapaoikeuden käytön taustalla oli Käkisalmen läänissä käytössä ollut viljelysmuoto, kaskiviljely. Kaskiviljely oli läänin luonnonolosuhteisiin sopeutunut elinkeino, mutta valtakunnan lainsäädännössä ei huomioitu kaskiviljelyn erityispiirteitä. Kruunu ei ollut myöskään halukas antamaan asetuksia tai säädöksiä, jotka olisivat tukeneet kaskiviljelystä aiheutuvien riitojen ratkaisua. Tähän oli syynä merkantilistinen talouspolitiikka, johon kaskiviljely ei sopinut.

Ruotsin valtakunnan oikeusideaali, jossa lailla oli suuri painoarvo, ei täysin toteutunut Käkisalmen läänissä. Yhteneväisyysihanteen aikakaudella maantavan käyttö oikeusperusteena toimi provinssin integrointia hidastavana tekijänä.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO

1.1 Tapaoikeus ja laki ruotsalaisessa oikeusperinteessä 4

1.2 Käkisalmen lääni, suurvallan provinssi 7

1.3 Tutkimustehtävä, lähteet ja metodi 11

1.4 Tutkimusperinne 19

2 MAANTAPA OIKEUDEN ISTUNNOSSA

2.1 Ilmaisut, joilla maantapaan viitataan 25

2.2 Missä merkityksessä maantapa ilmenee käräjäpöytäkirjassa? 30

2.3 Millaisissa oikeustapauksissa maantapa esiintyy? 32

3. MAANTAPA MAANNAUTINTA- JA PERINTÖOIKEUDEN PERUSTEENA

3.1 Itse raivatun maan normi ja riittävän etäisyyden normi 37

3.2 Työn tuoton jakaminen uurastuksen mukaisesti 46

3.3 Toiselle kuuluvan kaskimaan käytön korvaaminen 48

3.4 Myötäjäisperinnön maantapa 50

4. MAANTAVAN ASEMA KÄKISALMEN LÄÄNIN OIKEUDENHOIDOSSA

4.1 Rahvas jakaa oikeutta 55

4.2 Esivallan tulot: mikä oli maantavan arvovalta? 59

4.3 Paimenen palkkionormit kertovat läntisistä yhteyksistä 64

5. LAILLE SOPIMATON LÄÄNI 67

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 71

1 JOHDANTO

1.1 Tapaoikeus ja laki ruotsalaisessa oikeusperinteessä

Tapaoikeudella on merkitystä vielä nykyisessä oikeudenhoidossa. Oman aikamme Suomessa tapaa saa oikeudenkäymiskaaren mukaan noudattaa silloin, kun se on kohtuullinen eikä käytettävissä ei ole asiaan soveltuvaa kirjoitettua lakia. [1] Tapaoikeuden käyttö on kuitenkin kokenut merkittäviä muutoksia ajan kuluessa. Keskeisiä tekijöitä muutoksen taustalla ovat olleet oikeudenhoidon järjestämiseen liittyvät ilmiöt. [2]

Ruotsalainen oikeudenhoito rakentui keskiajan lopulta uudelle ajalle kahden erilaisen järjestelmän varaan. Keskiajan lopulla oikeudenhoito hoidettiin paikallisyhteisön sisällä. Kyseisen ajan oikeudenhoidollista järjestelmää on luonnehdittu käräjäyhteisölliseksi oikeudeksi. Käräjäyhteisöllisyyden käsitteen ydin on ajatus siitä, että oikeutta luotiin käräjillä. Oikeudellisten tapojen asema oli käräjäyhteisöllisessä oikeudenhoidossa merkittävä, koska oikeudenhoito perustui siihen, että yhteisön muistiin tallentuneita oikeustapoja punnittiin käräjäyhteisön kesken. Mikäli oikeudelliset käsitykset saivat käräjäyhteisön hyväksynnän, ne olivat oikeutta. Oikeus ei siis perustunut systemaattiseen normien soveltamiseen tai oikeusjärjestelmään, vaan oli sidoksissa suulliseen kommunikaatioon. Oikeuden perusta oli yhteisön tahdonmuodostuksessa, ei esivallan auktoriteetissa. [3]

Tapaoikeuden asema oikeudenhoidossa alkoi heiketä uuden ajan alussa, kun Ruotsin valtakunnan oikeudenhoitoon kohdistettiin laajamittaisia yhtenäistämis- ja keskittämispyrkimyksiä. Ruotsiin rakennettiin hierarkkinen, valtiojohtoinen oikeusjärjestelmä. Uudelle, valtiolliselle oikeuskoneistolle oli tyypillistä asiantuntijoiden hallitsema menettely, totuuden selvittäminen ja se, että asianosaiset olivat velvollisia tyytymään tuomioistuinten suorittamaan rii-

[1] Vepsä 2012, 513.
[2] Letto-Vanamo 1997, 45–64; Vepsä 2012, 513–514;Ylikangas 1988, 187.
[3] Letto-Vanamo 1993, 1006; 1997, 51–64; Vepsä 2012, 513–514.

danratkaisuun. [4] Tutkijoiden mukaan tapaoikeuden käyttö jatkui kuitenkin Suomessa vielä ainakin 1600-luvun puoliväliin saakka. Oikeustapojen - maantapojen - pääasialliseksi soveltajaksi oli kuitenkin tullut esivallan auktoriteettiin perustuva keskitetty oikeusjärjestelmä. [5]

Seuraavalla vuosisadalla, 1700-luvulla, tapaoikeutta katseltiin jo uudesta oppineisuuden näkökulmasta. Tälle näkökulmalle oli ominaista se, että lailla oli painava merkitys. Niinpä tapaoikeuskin rinnastettiin lakiin: molemmat olivat oikeutta, toinen oli sitä kirjoitetussa ja toinen kirjoittamattomassa muodossa. [6] Ajan oikeusoppineet vaativat tapaoikeuden käytölle tiettyjä ehtoja. Ensinnäkin maantapaa tuli käyttää silloin, kun kirjoitettua lakia ei ollut käytettävissä. Tapaoikeudellisen normin oli toisekseen tullut olla pitkäaikaisesti käytössä. Sisällöltään normin piti olla yleisesti hyväksytty. Relevantin tapaoikeudellisen normin tuli 1700-luvun käsitysten mukaan myös olla sellainen, ettei se ollut luonnonoikeuden, hyvien tapojen tai lain vastainen. Esiintyi kuitenkin myös sellaista ajatusta, että hyväksytylle tapanormille sallittaisiin laista poikkeaminen, mikäli tapa kuitenkin nauttisi lainsäätäjän hyväksyntää. [7]

Huolimatta siitä, että tapaoikeuden käyttöä pidettiin 1700-luvulla mahdollisena, oli se kuitenkin kokenut selkeän laskusuhdanteen. Oikeusoppinut David Nehrman esitti jo vuosisadan alkupuolella, että tapaoikeus oli menettänyt merkitystään aikaisempaan nähden. Nehrmanin mielestä kirjoitettu laki oli jo monilta osin kyllin kehittynyttä vastaamaan oikeuden tarpeisiin. Samansuuntaista asennoitumista edustaa myös se 1700-luvulla vallinnut ajatus, jossa tapaoikeudelle annettiin vain suppea toimiala: kyseisellä vuosisadalla elänyt oikeusoppinut Matthias Calonius katsoi, että tapaoikeudella oli sijaa enää vain talousasioita koskevissa siviilijutuissa. [8]

Kirjoitetulla lailla on oma, tapaoikeuteen yhtyvä syntykertomuksensa. Ensimmäisiä ruotsalaisia kirjoitetun lain kokoelmia olivat maakuntalait, jotka koottiin 1200-luvun lopulla ja 1300-luvun alussa. Maakuntalait olivat vanhojen oikeustapojen koostumia, mutta niihin oli myös

[4] Letto-Vanamo 1990, 347–348; Letto-Vanamo 1991, 31–42; Vepsä 2012, 513–514.
[5] Ylikangas 1988, 187; Letto-Vanamo 1991, 32–35.
[6] Vepsä 2012, 513.
[7] Björne 1991, 73–74.
[8] Björne 1991, 72–73; Vepsä 2012, 513–514.

lisätty uudempaa, kuninkaallista oikeutta. Maakuntalakeja seurasivat valtakunnalliset Maunu Eerikinpojan maanlaki ja Kristofferin maanlaki (KrML). Näistä ensimmäinen syntyi 1350-luvulla ja jälkimmäinen vuonna 1442. Kaupunkeja varten oli koottu puolestaan Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki. Myös maanlakien sisällöt rakentuivat oikeustapojen ja kuninkaan oikeuden varaan. Jälkimmäinen sai niissä kuitenkin yhä korostuneemman aseman. Kirjoitetun lain laatiminen onkin esimerkki kuninkaallisen oikeuden synnyttämisestä. [9]

Muutos, jossa paikalliset oikeustavat alkoivat korvaantua uudella ruotsalaisella oikeudella, oli paikoin hidas. Ruotsalainen oikeus näkyi Suomessa aluksi linnanherrojen päätöksissä, mutta kruunun vallan kasvun myötä se alkoi ilmaantua myös käräjien päätöksiin. Letto-Vanamon mukaan 1500-luvun lopussa oli saavuttu siihen pisteeseen, että Kristofferin maanlaista[10] oli tullut koko valtakunnassa keskeisin oikeudellisten päätösten perusta. Kun Kaarle IX painatti vuonna 1608 kyseisen maanlain, saivat aikaisemmin sovelletut lait syrjäytyä täysin. Lain soveltamisessa ei 1600-luvulla kuitenkaan ollut kyse samanlaisesta prosessista kuin nykyään, eikä tuomiopöytäkirjoihin usein kirjattukaan varsinaisia lakiviitteitä. Tämä ilmiö näkyy suomalaisissa lähteissä vielä 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa. Sitä paitsi on huomattava, että oikeudenkäytössä toimittiin vielä 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa usein ”vastoin lakia”. Asianosaiset saattoivat päätyä sovintoon tai murhamies sai käräjärahvaan tai lautakunnan pyynnöstä pitää henkensä. [11]

Oikeudellinen murros, joka oli saanut alkunsa 1300-luvulla, oli kuitenkin vakaasti käynnissä. Yleisesti on katsottu, että 1600-luvun kuluessa vanha oikeus sai lopullisesti väistyä valtiollisen oikeuden tieltä [12]. Kristofferin maanlaista, jonka juuret olivat pääosin Itä-Götanmaan, Uplannin ja Västmanlandin maakuntalaeissa, oli tullut merkittävin oikeuden perusta ja kuninkaalliset säädökset täydensivät oikeudenhoitoa silloin, kun laista ei löytynyt apua oikeudellisen päätöksen tekemiseen [13]. Huomattavaa on kuitenkin se, että muutokselle oli ominaista

[9] Letto-Vanamo 1995, 9–10
[10] Martti Ulkuniemi on kääntänyt Kristofferin maanlain muinaisruotsista suomeksi. Tutkimuksessa käytetään tätä vuonna 1978 painettua lainkäännöstä.
[11] Letto-Vanamo 1995, 9–12; 21; Pajuoja 1991, 14. Vuonna 1608 nostettiin lain rinnalle oikeudellisten tulkintojen perustaksi myös raamatullinen Mooseksen laki. Ks. Pajuoja 1991, 17.
[12] Letto-Vanamo 1997, 46.
[13] Katajala 1994, 378; Ulkuniemi 1978, 16, 18–19.

alueellinen vaihtelu: Letto-Vanamon mukaan on tiedossa, että jossain päin valtakuntaa paikallisilla oikeustavoilla oli voimaa vielä vuosisatoja muutosprosessin alkamisen jälkeenkin. [14]

1.2 Käkisalmen lääni, suurvallan provinssi

Ruotsin valtakunnalle 1600-luku oli voimakasta aluelisäysten aikaa. Jo vuoden 1617 Stolbovan rauhan aikoihin Ruotsi oli Euroopan kolmanneksi suurin valtio. Alueiden lisäys jatkui vielä senkin jälkeen muutaman vuosikymmenen ajan. Norjasta lohkaistiin kolme maakuntaa, Tanskasta Gotlanti, Skoone, Hallanti ja Blekinge. Saksalaiset Pommerin ja Bremen-Verdenin alueet päätyivät nekin Ruotsin osiksi. Suurin uusien alueiden kokonaisuus sijaitsi kuitenkin idässä. Siellä Ruotsi oli liittänyt itseensä Liivinmaan, Viron, Inkerin ja Käkisalmen läänin. Näitä alueita kutsuttiin Itämeren provinsseiksi. [15]

Kartta 1. Ruotsin aluelaajenemiset suurvalta-ajalla. Lähde: Katajala 2005, 16.

[14] Letto-Vanamo 1993, 997.
[15] Karonen 2008, 26; Katajala 2005, 14, 16.

Laajentumisen myötä Ruotsi sai paljon uutta kulttuurista, taloudellista, uskonnollista, sosiaalista ja poliittista väriä. Historiantutkimuksessa ollaankin oltu erityisen kiinnostuneita siitä, miten valtio suhtautui näihin eri alueiden mukanaan tuomiin ominaisuuksiin. Lähtökohtaisesti varhaisella uudella ajalla ihanteena oli yhdenmukainen valtio, ja on tiedossa, että suuntaus oli kohti entistä vahvempaa yhtenäistämistä. Nykyisessä historiantutkimuksessa on kuitenkin pidetty esillä sitä, että yhtenäisyyttä ei vaadittu kaikilta osin. Ruotsin valtio oli 1600-luvulla mosaiikkimainen kokonaisuus, jossa siedettiin jonkinasteista poliittista, hallinnollista ja lainkäytöllistä erilaisuutta. [16]

Ruotsi edusti näine piirteineen tyypillistä 1600-luvun eurooppalaista valtiomuotoa. Tällaista muotoa kutsuttiin konglomeraattivaltioksi. Sille oli tyypillistä alueellinen heterogeenisyys; yhden tai kahden ydinalueen lisäksi valtakuntaan kuului useampia sellaisia alueita, joita hallittiin eri tavalla niin keskenään kuin suhteessa ydinalueisiin. Eri alueilla saattoi olla omia oikeusjärjestelmiä ja omia lakeja sekä erityisiä hallintojärjestelmiä. Kehitys oli kuitenkin kulkenut kohti tiukempaa keskusvaltaa. Keskiaikaiseen tilanteeseen verrattuna uuden ajan alun konglomeraattivaltio oli keskitetympi ja vallalla olivat voimakkaammat integraatiopyrkimykset. [17]

Uuden ajan alun konglomeraattivaltiossa olikin pohdittava sitä, mitä osa-alueita yritettiin yhtenäistää ja missä asioissa poikkeamat sallittiin [18]. Tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että Käkisalmen lääniä integroitiin Ruotsin valtakuntaan etenkin oikeuslaitoksen ja Ruotsin lain avulla. Paikallishallinnon rakentamisessa päämääränä oli siinäkin yhdenmukaistaminen. Omaleimaisuutta sen sijaan sallittiin alueellisen tason organisaatioissa kuten verotusjärjestelmässä, puolustusjärjestelmässä ja pitäjäjaossa. [19]

Maakunnat olivat olleet keskiaikaisen Ruotsin merkittävimpiä alueellisia yksiköitä. Tämä näkyy erityisen hyvin siinä, että maakunnilla oli ollut omat lakinsa ja niissä oli harjoitettu itsenäistä oikeudenhoitoa. Tilanne muuttui kuitenkin uuden ajan alussa, kun oikeudenhoidon

[16] Katajala 2005, 19; Laasonen 2005, 11.
[17] Eng 2001, 41–42.
[18] Laasonen 2005, 11.
[19] Eng 2001, 262; Katajala 2005, 234; Kuujo 1963, 27; Laasonen 2005, 151.

yhtenäistämiseen alettiin kiinnittää erityistä huomiota. Valtakuntaan alettiin perustaa hovioikeuksia, jotka valvoivat oikeudenhoidon toteuttamista. Hovioikeusjako tehtiin vanhojen maakuntajakojen pohjalle. Uusista alueista Liivinmaa ja Inkerinmaa sijoitettiin roomalaista oikeutta soveltavan Tarton hovioikeuden alaisuuteen. Muut maakunnat, myös Käkisalmen lääni, alistettiin ruotsalaista oikeutta soveltavien hovioikeuksien alaisuuteen. Kenraalikuvernööri Johan Skytte, jolla oli hallittavinaan Liivinmaa, Inkerinmaa ja Käkisalmen lääni, olisi halunnut sijoittaa myös Käkisalmen läänin Tarton hovioikeuden alaisuuteen. Kuninkaallisella päätöksellä läänin asiat kuitenkin sijoitettiin ruotsalaista lakia käyttävän Turun hovioikeuden alaisuuteen. [20]

Käkisalmen läänin alue liitettiin siis Ruotsin lain valtapiirin. Paikallistasolla Käkisalmen läänin asukkaitten oikeutta alettiin hoitaa kiertävillä kihlakunnankäräjillä. Kiertävä kihlakunnankäräjien järjestelmä tarkoitti sitä, että tuomari – tai alkuun hänen sijaisensa lainlukija – kiersi ympäri lääniä käyden vuorotellen eri käräjäkuntien istunnoissa. Käkisalmen läänin käräjäkunnat muodostettiin kahdesta tai kolmesta pitäjästä. Pitäjät lääniin oli muodostettu vanhan novgorodinaikaisen pogostajaon perusteella. Kihlakunnankäräjien järjestelmän luomisen ja pitäjien muodostamisen lisäksi läänin paikallistason oloja piti organisoida muutenkin. Verojen keräämisestä uudelle vallalle alkoivat huolehtia muiden alueiden neljännesmiehiä vastaavat kymniekat. Nimismiehen tehtäviä saivat hoitaa venäläisaikaiset staarostat. [21]

Vaikka paikallishallinnon instituutioiden ja toimijoiden nimitykset periytyivät venäläisajalta, oli paikallishallinnon rakenne Käkisalmen läänissä samankaltainen kuin muuallakin varsinaisessa valtakunnassa. Vuosisadan puolenvälin sodan seurauksena Käkisalmen läänin asukkaat vaihtuivat suurimmalta osin suomalaisiksi. Tämän seurauksena myös nimitykset muuttuivat ja paikallishallinnon toimijoista alettiin käyttää niitä nimityksiä, joita Suomessa oli totuttu käyttämään. [22]

---

[20] Eng 2001, 264; 266–267; Katajala 2005, 23–25; Letto-Vanamo 1991, 34. Käkisalmen lääni siirrettiin 1660-luvulla Tarton hovioikeuden alaisuuteen. Vuonna 1684 läänin asiat alistettiin kuitenkin taas Turun hovioikeudelle. Siirtoa takaisin perusteltiin tavoitteella vahvistaa ruotsalaista vaikutusta. Ks. Katajala 2005, 25.
[21] Katajala 2005, 22–23.
[22] Katajala 2005, 23.

Kartta 2. Käkisalmen läänin pitäjäjako 1600-luvulla Lähde: Katajala 2005, 17.

Kun sotien runtelema ja köyhtynyt Käkisalmen lääni vuonna 1617 liitettiin Ruotsin valtakuntaan, läänin asiat annettiin aluksi verovuokraaja Jakob De la Gardien hoitoon. De la Gardie sai oikeudet kantaa verot alueelta. Ilmaiseksi tällaista oikeutta ei saatu: kruunu sai sopimuksen myötä kuitata De la Gardien sille antaman 30 000 hopeataalarin lainan takaisin maksetuksi. Sopimukseen kuului myös se, että veronvuokraaja De la Gardie otti hoitaakseen kruunulle kuuluvat hallinnolliset tehtävät. Kruunun itsensä hallinnoimaa hallinto-organisaatiota Käkisalmen lääniin alettiin pystyttää 1630-luvulla. Koko läänin alueen asukkaiden asioista vastanneeksi ylimmäksi virkamieheksi määrättiin Inkerinmaan ja Käkisalmen läänin yhteinen kenraalikuvernööri, jonka sijoituspaikkana oli aluksi Nevanlinna ja myöhemmin Narva. Käkisalmen läänille tuli myös oma maaherra, käskynhaltija, joka hoiti virkaansa Käkisalmen kaupungissa. Kenraalikuvernöörin hallinnoimat alueet oli jaettu voutikuntiin. Vastuu hallin-

non hoitumisesta kuului kruununvoudeille, joita läänissä oli alkuun kaksi: toinen valvoi eteläistä ja toinen pohjoista voutikuntaa. Myöhemmin voutikunnat yhdistettiin, mutta vuonna 1689 lääni jaettiin uudemman kerran vastaavalla tavalla. Kahden voutikunnan välinen raja asettui myötäilemään Uukuniemen pitäjän pohjoisrajaa. [23]

Pohjoisen voutikunnan väestömäärä oli vuosisadan lopulla arviolta 28 000 ja eteläisen voutikunnan 22 000 asukasta. Pohjoisen voutikunnan alueella asutus oli hajanaisempaa kuin etelässä, joskin kylärakennetta oli muodostunut myös pohjoisen voutikunnan alueelle ja paikoin jo kolme neljästä talosta sijaitsi kylien yhteydessä. Etelässä väestö oli kuitenkin kaikkialla keskittynyt tiheässä sijaitseviin kyliin. [24]

Sen lisäksi, että lääni oli jaettu voutikuntiin, oli läänissä vallalla jako eteläiseen ja pohjoiseen lääniin. Tämän jaon rajalinja kulki eteläisen voutikunnan sisällä, Tiuralan ja Räisälän pitäjien välissä. Jako eteläiseen ja pohjoiseen lääniin ei erottanut osia toisistaan hallinnollisessa mielessä pitkään aikaan, mutta aikalaisten kielenkäyttöön ajatus kahdesta läänistä oli iskostunut tiukasti. [25]

1.3 Tutkimustehtävä, lähteet ja metodi

Ruotsissa oli 1600-luvulla käynnissä oikeudellinen murros, jossa vanha oikeus sai väistyä keskitetyn, valtiollisen oikeudenhoidon tieltä. Vanha oikeus oli paikallista oikeutta ja paikallisille ihmisille sopivilla oikeustavoilla oli siinä keskeinen merkitys. Uusi oikeus taas oli sekoitus valtakunnan ydinalueiden tapaoikeutta ja kuninkaan oikeutta ja sen keskeisin ilmenemismuoto oli kirjoitettu laki. Paikallisella tapaoikeudella oli sijansa uudessakin oikeudenhoidos-

[23] Katajala 1994, 71–73; Katajala 2005, 22; Kuujo 1963, 26. Veronvuokraus kukoisti läänitysten muodossa Käkisalmen läänin alueella myöhemminkin. Kuningatar Kristiina jakoi sotapäälliköille ja suurille kruunun velkojille alueita 1650-luvun alussa. Isossa reduktiossa 1680 läänitykset peruutettiin, mutta pian lähes kaikki läänin maa oli taas jaettu veronvuokraajille. Ks. Katajala 1994, 71–72.
[24] Katajala 1994, 76–77.
[25] Katajala 1994, 74.

sa, mutta sen asema oli muuttunut, kun oikeudenhoidosta oli tullut esivallan johtamaa ja lain merkitystä korostavaa. [26]

Kiinnostavan jännitteen tilanteeseen synnyttää se, että yhtä aikaa oikeuden keskittämisprosessin kanssa käynnissä oli alueellinen ekspansio. Ruotsi laajensi alueitaan niin lännessä, etelässä kuin idässäkin. Tässä prosessissa Ruotsi sai reuna-alueikseen sellaisia alueita, provinsseja, joiden olot poikkesivat merkittävällä tavalla ydinalueiden oloista. Yksi näistä provinsseista oli Käkisalmen lääni, oma tutkimuskohteeni. Tämän Venäjän rajaa vasten sijoittuneen läänin olosuhteet poikkesivat valtakunnan rintamaiden olosuhteista niin elinkeinoelämän, kulttuurin kuin uskonnonkin osalta. [27]

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on Käkisalmen läänin oikeudenhoito ja sen suhde valtakunnan oikeudenhoidon tavoitteisiin. Miten Käkisalmen läänissä, itäisessä provinssissa käytettiin maantapaa oikeusperusteena 1600-luvulla? Miksi kyseisellä alueella käytettiin maantapaa oikeusperusteena? Tutkimukseni lähteinä käytän Käkisalmen läänin alioikeuksien käräjäpöytäkirjoja. Jotta vastaukset tärkeimpiin kysymyksiin aukeaisivat, tarkastelen aluksi sitä, miten maantapa ilmenee näissä pöytäkirjoissa. Miten ilmaukset erosivat toisistaan? Miksi käytettiin toisistaan eroavia ilmaisuja? Mitä ilmaisut kertovat maantavan käytöstä?

Toiseksi keskitän tarkasteluni siihen, millaisiin oikeudellisiin kysymyksiin tapaoikeuden käyttö liittyi. Millaisissa oikeustapauksissa viitattiin maantapaan? Mitä maantapoja Käkisalmen läänissä käytettiin 1600-luvulla? Missä yhteydessä näitä maantapoja käytettiin? Miksi kyseiset maantavat olivat käytössä? Tärkeintä on se, että maantapojen käytölle löytyvät syyt ja perustelut. Syiden ja perustelujen avulla pääsen valaisemaan Käkisalmen läänin asukkaiden elämään vaikuttaneita tekijöitä sekä sitä, miten nämä tekijät vaikuttivat Käkisalmen läänin asemaan suurvalta-Ruotsin provinssina. Kolmanneksi keskityn havainnoimaan maantapainstituutiota osana oikeusjärjestelmää. Kenen oikeutta maantavat olivat? Kuka määritteli maantapojen sisällöt? Mikä oli maantapojen asema suhteessa esivallan asetuksiin ja säädöksiin? Mistä maantavat olivat saaneet vaikutteita?

[26] Letto-Vanamo 1991, 31; Letto-Vanamo 1995, 10–11; Vepsä 2012, 513–514.
[27] Katajala 2005, 14–16, 225–240.

Tutkimukseni päälähteinä ovat 1600-luvun Käkisalmen läänin alioikeuksien eli kihlakunnanoikeuksien käräjäpöytäkirjat. Nämä pöytäkirjat on kirjoitettu puhtaaksi eli renovoitu. Valtakunnan oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan alioikeuksien tuli lähettää renovoidut käräjäpöytäkirjansa hovioikeuksien tarkastettavaksi – tästä johtuu se, että tutkijoilla on nykyäänkin mahdollisuus tarkastella näitä, alun perin Turun hovioikeudelle lähetettyjä, käräjäpöytäkirjoja. [28] Käräjäpöytäkirjoja on totuttu historiantutkimuksessa kutsumaan yksinkertaisesti myös tuomiokirjoiksi [29]. Ne ovat nykyisen historiantutkimuksen usein hyödyntämää materiaalia, mikä ei ole lainkaan ihme, sillä niihin on tallentunut verrattoman hyvin aikaa kuvailevia lähdetietoja. Ajan tapahtumat ja elämän kirjo aukeavat tutkijan eteen kaikkine yksityiskohtineen ja ihmiskohtaloineen. Erityisen elävästi käräjäpöytäkirjat kertovat ajan talonpojan maailmasta, hänen elämästään, intuitioistaan ja käsityksistään. Tämä on nähty suurena rikkautena historiantutkimuksen piirissä. [30]

Oma tutkimukseni hyötyy suuresti juuri siitä, että tuomiokirjoihin on tallentunut niin hyvin tietoa talonpojan intuitioista ja käsityksistä. Tuomiokirjojen luonteeseen kuuluu kuitenkin myös toinen, oman tutkimukseni kannalta erittäin merkittävä ominaisuus. Kustaa H. J Vilkuna, joka on tutkinut 1600-luvun ruotsalais-suomalaista yhteiskuntaa, toteaa tuomiokirjojen kuvailevan ihmisten keskinäisten suhteiden ja ihmisten ja viranomaisten välisen kanssakäymisen lisäksi paikallisia tapoja ja kulttuuria [31]. Tapaoikeusnormit ovat aina syntyneet tietyn kulttuurin vaikutuspiirissä ja kuvailevat siksi hyvin tätä kulttuurialuetta. [32]

Oikeushistorian näkökulmasta tuomiokirjojen on katsottu sisältävän jopa niin runsaasti materiaalia, että on sanottu niiden olevan ”jäämistön luontoista aineistoa” [33]. On pidettävä kuitenkin mielessä se, että käräjäpöytäkirjat eivät ole syntyneet myöhempää historiallista tai oikeushistoriallista tutkimusta varten [34]. Tärkeitä aineiston käytön lähtökohtia ovatkin käräjäpöytäkirjojen kasuaalisen luonteen huomioiminen ja tapausten kirjautumisen epäsystemaattisuuden muistaminen. Lähdetietojen kasuaalisuus merkitsee sitä, että lähteisiin ei ole tallentunut ilmi-

[28] Letto-Vanamo 1991, 34.
[29] Nenonen 1992, 23.
[30] Katajala 1994, 64–66; Katajala 2005, 168.
[31] Vilkuna 2009, 311.
[32] Vuorela 1983, 638.
[33] Virrankoski 1963, 70.
[34] Ks. erityisesti Vilkuna 2009, 314.

öiden todellisia mittasuhteita, vaan ennemminkin lähteiden antama kuva ilmiöstä kertoo ajan ihmisten suhtautumisesta kyseisiin ilmiöihin. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka noituustutkijan löytämissä tutkintapöytäkirjoissa olisi ollut enenevissä määrin tietoja noituudesta, tämä ei kerro itse noituuden lisääntymisestä vaan viranomaisten ja eliitin suhtautumisesta ilmiöön. Tapausten kirjautumisen epäsystemaattisuudella taas tarkoitetaan sitä, että tietyt asiat, kuten rikokset ja hallinnolliset toimet, kirjattiin aina käräjäpöytäkirjaan kun taas toisenlaiset asiat ja tapahtumat hyvin usein jäivät pöytäkirjojen ulkopuolelle. [35]

Myös omassa tutkimuksessani on huomioitava kasuaalisuuden ja epäsystemaattisuuden aiheuttamat vääristymät. Maantavan käyttöä oikeusperusteena pidettiin ajan kuluessa yhä arveluttavampana ja siksi ajan lainlukijat ja tuomarit eivät välttämättä kirjanneet maantapaa tuomionsa perusteeksi, vaikka se olisi tosiasiallisesti vaikuttanutkin tuomioon. Ylemmän auktoriteetin ja vallalla olleen lakitendenssin huomioiminen saattoi vaikuttaa käräjäpöytäkirjojen kirjoittajiin. Todennäköisesti maantapaa siis käytettiin oikeuden päätöksen perusteena enemmän kuin mitä käräjäpöytäkirjat antavat olettaa. Lisäksi on huomattava se, että Käkisalmen läänin ihmiset saattoivat vallan hyvin soveltaa maantapoja keskinäisessä kanssakäymisessään ilman, että asioita tuotiin oikeuteen ja ilman, että tästä soveltamisesta jäi tuleville tutkijoille minkäänlaista jälkeä, lähdettä. [36]

Käräjäpöytäkirjojen luonteeseen kuuluu kasuaalisuuden ja epäsystemaattisuuden lisäksi muitakin huomioon otettavia seikkoja. Letto-Vanamon mukaan alioikeuksien pöytäkirjoissa on paljon vaihtelevuutta laajuudessa, perusteellisuudessa, juridisten termien käytössä sekä säännöksiin viittaamisessa. [37] Katajalan mukaan pöytäkirjoja taas on kritisoitu siitä, että niissä on saatettu laittaa talonpojan lausumiksi sellaisiakin asioita, joita hän ei välttämättä ole sanonut [38]. Oikeuden pöytäkirjojen laatijoiden tekemää taltiointia tulee siis tarkastella lähtökohtaisesti niin, että huomioon otetaan se, että heillä ei ole ollut tavoitteena tehdä tilanteista tarkkaa ha-

[35] Katajala 1994, 63
[36] Ks. Vuorela 1983, 642.
[37] Letto-Vanamo 1987, 127−129.
[38] Katajala 1994, 66.

vainnointia tulevaa historiantutkimusta varten. Taltiointia on ohjannut oikeudenhoito ja siihen liittyneet intressit.[39]

Käräjäpöytäkirjat asettavat tutkijan vahvasti tulkitsijan paikalle. Löytämästään kvalitatiivisesta ja epäsystemaattisesta lähdeaineistosta käsin hänen tulee hahmotella ilmiön kokonaiskuva esille. Lähdeaineiston antamat yksittäiset tiedot asetetaan tukemaan tätä kokonaiskuvaa. Tapauksilla ei yksin ollen ole todistusvoimaa, päätelmien on perustuttava aineiston massaan. [40] Tämä on ollut oman tutkimusprosessini kantava metodologinen periaate. Se muistuttaa pitkälti kulttuurihistoriassa käytettyä strukturalistista lähestymistapaa, jolle on ominaista sääntöjen, koodien ja merkitysjärjestelmien havainnointi. Strukturalistisessa lähestymistavassa keskeistä on lähteen tieto. Tapa, uskomus tai muu vastaava ymmärretään sen usein toistuessa näkyväksi normiksi. Tällainen normi on puolestaan osa jotain ihmisryhmää yhdistävää erityistä merkitysjärjestelmää, ja tämä merkitysjärjestelmä puolestaan on muunnelma universaalista merkitysjärjestelmästä. [41]

Näkyvät normit ovat ryhmän erityisominaisuuksien heijastumia. Tulkitsemalla näitä normeja aikaisemman tutkimuksen valossa voin tehdä tulkintoja siitä, mitä nämä näkyvät normit kertovat itse ryhmistä, läänin ihmisistä, heidän ominaisuuksistaan ja olosuhteistaan. Samalla pyrin valaisemaan mentaliteetteja eli niitä ilmiöitä, jotka vaikuttivat menneisyyden ihmisen käsityskyvyn ulkopuolella. Näiden mentaliteettien eli rakenteiden avulla rakennan yhteyksiä ja taustoja ja niiden avulla vastaan siihen, miksi tietynlaista maantapaa käytettiin Käkisalmen läänissä oikeusperusteena. [42] Käyttämäni strukturalistinen lähestymistapa on yhteydessä kulttuurihistorian antropologiseen käänteeseen. Antropologisilla tutkimusmenetelmillä on saatu esille ilmiöiden taustalla vaikuttaneet perusrakenteet [43]. Antropologinen asenne hyötyy etäännyttämisestä: on katsottu, että mitä kauempana kulttuuri on tutkijasta, sitä paremmin hän voi

[39] Ks. esim. Letto-Vanamo 1987, 127. Pöytäkirjaamiseen vaikutti erityisen merkittävästi se, että pöytäkirjat tuli lähettää hovioikeuden tarkastettavaksi.
[40] Katajala 1994, 64.
[41] Vilkuna 2009, 307.
[42] Ks. Vilkuna 2009, 308.
[43] Esimerkkinä voidaan pitää Aaron Gurevichin näkemystä siitä, miksi keskiaikaisessa Skandinaviassa (Islannissa) annettiin valtavasti lahjoja. Tämä ei antropologisesta näkökulmasta katsottuna johtunut ainoastaan moraalisista velvoitteista arvovaltaisia ihmisiä kohtaan, vaan avokätisyys oli hyvien satojen, tuotantorauhan ja valtavien omaisuuksien ilmentymä. Ks. Burke 2008, 35.

pitää kulttuuripiirin arkielämää tutkimuksensa kohteena. Tyypillistä tälle lähestymistavalle on myös se, että siinä tarkastellaan ilmiöitä alhaalta käsin. [44]

Kaikki alkaakin lähteistä. Vasta syvällinen omien lähteiden tuntemus, lähdetietojen luokittelu ja tendenssien löytäminen antaa mahdollisuuden normien muodostamiseen, merkitysjärjestelmän hahmottelemiseen ja ilmiön ja mentaliteettien yhdistämiseen. Omassa työssäni olen toiminut seuraavasti: olen lukenut lähteisiini kuuluvat oikeustapaukset läpi ja tehnyt niistä suomenkieliset tiivistelmät. Erityisen tarkasti olen keskittynyt niihin kohtiin, joissa maantapa on esiintynyt. Ne kohdat olen tallentanut muistiin myös alkukielellä, ruotsiksi. Tämän työn tehtyäni olen asiasanoittanut oikeustapaukset sen mukaan, mitä aihetta maantapa oikeustapauksessa koskee, ja sen jälkeen olen luokitellut tapaukset aihepiireittäin ryhmiin. Ryhmät ovat saaneet tutkimuksessani painoarvoa sen mukaan, kuinka paljon merkityksellistä tietoa niihin liittyvillä lähteillä on ollut annettavanaan.

Lähteissä on käytetty talonpoikaisista henkilöistä ruotsin- tai karjalankielisiä nimiä. Olen suomentanut ruotsinkieliset nimet käyttämällä apunani tutkija Anu Pylkkäsen tekemää luetteloa ”Yleisimmät etunimet 1600-luvulla”. Tässä luettelossa on esitetty ruotsinkielisille naisten- ja miestennimille suomenkieliset vastineet. Luettelon mukaisesti olen suomentanut esimerkiksi Grelisin Rekoksi. Pylkkäsen luettelosta ei kuitenkaan löydy kaikkia nimiä, koska siinä ovat mukana vain yleisimmät nimet. Mikäli jokin lähteissä mainittu nimi on jäänyt luettelon ulkopuolelle, olen yhtä kaikki pyrkinyt soveltamaan samanlaista suomennuskäytäntöä kuin Pylkkänen. [45] Kaikki karjalankieliset nimet olen jättänyt ennalleen [46].

Käkisalmen läänin kihlakunnanoikeuksien renovoituja pöytäkirjoja säilytetään Kansallisarkistossa Helsingissä. Nämä pöytäkirjat on digitoitu ja ne ovat saatavilla Arkistolaitoksen Internet-sivuilla [47]. Sivut ovat erittäin toimivat ja niiden kautta avautuvien digitaalisten kuvien laatu on erinomainen. Asiakirjojen lukemista ei häiritse mikään tietotekninen heikkous. Sen sijaan muilla teknisillä seikoilla on vaikutusta tämänkaltaisen tutkimuksen tekemiseen. Tut-

[44] Burke 2008, 36–37.
[45] Pylkkänen 1990, 346–347.
[46] Ks. Katajala 1994, 6.
[47] http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?sartun=213138.KA

kimukseni lähteet, renovoidut käräjäpöytäkirjat, on kirjoitettu käsin ja ne ovat vanhaa ruotsin kieltä. Tutkimuksen tekeminen vaatiikin jatkuvaa orientoitumista eri kirjurien toisistaan poikkeaviin käsialoihin. Samoin tutkimuksen teko vaatii uteliasta ja ennakkoluulotonta sanakirjojen käyttöä: minulle tärkeimmäksi apuvälineeksi osoittautui Ruotsin Akatemian sanakirja, Svenska Akademiens Ordbok (SAOB). Kyseinen sanakirja on käytettävissä Internetissä [48]. Erityisen käyttökelpoiseksi tämän sanakirjan tekee se, että siinä on näkyvillä sanojen merkitykset eri aikakausien näkökulmista.

Olen etsinyt tutkimukseeni sopivat oikeustapaukset Suomen Valtionarkiston toimesta kootun Tuomiokirjakortiston (Tuokko) avulla. Tuomiokirjakortiston laatiminen aloitettiin 1960-luvulla Kymin tuomiokunnan pöytäkirjoista ja se on laadittu siten, että tuomiokirjoissa esiintyvät oikeustapaukset on kortitettu ja asiasanoitettu. Kun hanke lopetettiin sen suuritöisyyden vuoksi 1990-luvulla, oli valmiiksi saatu kokonaisuudet ”Itä-Suomi”, ”Länsi-Suomi” ja ”Pohjois-Pohjanmaa”. Käkisalmen läänin tuomiokirjat kortitettiin aivan viimeisenä. [49]

Tuomiokirjakortisto on 1600-luvun Käkisalmen historiaa tutkivalle tutkijalle täysin korvaamaton apuväline, ilman sitä tutkija joutuisi lukemaan loputtoman paljon käräjäpöytäkirjasivuja löytääkseen haluamiaan tietoja. Tuokko antaa tiettyjen hakusanojen alle tarkat tiedot siitä, mistä tuomiopöytäkirjasta kyseistä hakusanaa vastaavia tietoja on löydettävissä. Yksittäinen oikeustapaus löytyy tuomiopöytäkirjasta Tuokon antaman sivunumeron perusteella. Oikeustapauksilla on myös järjestysnumerot, jotka nekin on merkitty Tuokon viitteisiin. Tuomiokirjakortiston asiasanaluettelo on nykyään saatavana sähköisenä versiona Arkistolaitoksen Internet-sivuilla ja sitä kautta olen itsekin hyödyntänyt tätä apuvälinettä [50].

Tutkin maantavan käyttöä Käkisalmen läänissä suurvalta-Ruotsin laajentumisen aikakaudella ja välittömästi laajentumisia seuranneella ajalla (ks. kartta 1). Tutkimukseni tarkempi aikarajaus määrittyy käyttämästäni lähdemateriaalista käsin. Käkisalmen läänin käräjäpöytäkirjat ovat säilyneet vuosien 1632–1643, 1657, 1660–1663, 1665–1667 ja 1678–1700 osalta [51].

[48] http://g3.spraakdata.gu.se/saob/
[49] Katajala 2005, 169. Ks. tarkemmin tuomiokirjojen kortitustyöstä Virrankoski 1963, 69–71.
[50] http://www.narc.fi/Arkistolaitos/tma/kaki/
[51] Katajala 2005, 195.

Omaan tutkimukseeni kuuluvat Tuomiokirjakortiston antamat oikeustapaukset sijoittuvat vuosien 1642 ja 1700 välille. Nämä vuodet määrittelevätkin tutkimukseni kattaman ajanjakson: tutkin siis maantavan käyttöä Käkisalmen läänissä vuosina 1642–1700. Aineistoni ensimmäisen tapauksen ja sitä seuraavan tapauksen välille jää yli kahdenkymmenen vuoden aukko. Nähdäkseni ajallisilla aukoilla ei ole ratkaisevaa merkitystä oman tutkimukseni kannalta. Tarkoituksenani on tarkastella maantavan käyttöä kokonaisilmiönä, tarkoitus ei ole luoda ajallisia linjoja tai seurata niiden muutoksia.

Olen etsinyt tutkimukseeni soveltuvia oikeustapauksia hakulauseiden ”kansantapa oikeusperusteena” ja ”kansantapa oikeusperiaatteena” avulla. Ensimmäisen hakulauseen alle kuului 62 oikeustapausta ja jälkimmäisen alle kolme. Sanaa *kansantapa*, jota Tuokon laatija on käyttänyt tehdessään asiasanoitusta, vastaa nykyisessä historian- ja oikeushistorian tutkimuksessa sana *maantapa*. Käytän myös omassa tutkimuksessani kyseistä sanaa. Maantapa on sana, jolla on suomennettu uuden ajan alun merkittävän oikeusoppineen Olaus Petrin käyttämät oikeudelliseen tapaan viittaavat ilmaisut [52]. Kyseistä oikeustapoihin viittaavaa ilmaisua käyttää myös merkittävä oikeushistorian tutkija Heikki Ylikangas suomalaista 1500-luvun ja 1600-luvun alun oikeudenhoitoa käsittelevässä kirjoituksessaan [53]. Maantapa on yhtä lailla nykyisen oikeustieteen käyttämä termi [54]. Kirjallisuudessa sana maantapa voi viitata yksittäiseen, tietyssä tapauksessa sovelluskelpoiseen, oikeustapaan, mutta yhtä lailla yksikkömuotoista maantapa-sanaa käytetään silloin, kun tarkoitetaan koko tapaoikeusinstituutiota [55].

Omassa tutkimuksessa käytän sanaa maantapa samalla tavalla kuin kirjallisuudessa. Yksittäinen oikeustapa on maantapa, mutta sanalla maantapa viitataan myös yleisesti koko tapaoikeusinstituutioon. Kuitenkin silloin, kun haluan erityisesti korostaa maantavan asemaa oikeusnormina, käytän tapaoikeusjärjestelmästä nimeä *maantapainstituutio*. Käytössäni ovat myös sanat *oikeustapa* ja *tapanormi*. Näitä käytän synonyymeinä sanalle maantapa, mutta rajaan ne koskemaan vain yksittäisiä, toisistaan erotettavissa olevia maantapoja. Sana oikeustapa yhdistetään usein keskiaikaiseen oikeustraditioon, eikä se mielestäni ole enää uudelle ajalle tyypil-

[52] Petri 1987, 53, 65. Käännös Matti Norri.
[53] Ylikangas 1988, 187.
[54] Tolonen 2003, 26.
[55] Ks. Korpijaakko 1989, 155; Petri 1987, 53, 56; Vepsä 2012, 513

linen tapaoikeuskäsite [56]. Siksi pyrin välttämään itse sen käyttämistä. Silloin kun sana on käytössä omassa tutkimuksessani, käyttö saa perustelunsa kirjallisuudesta. Sana tapanormi kuvaa mielestäni osuvasti yksittäistä tapaoikeudellista sääntöä. Se on erittäin käyttökelpoinen juuri siksi, että siihen ei sisälly ajatusta koko maantapainstituutiosta. Käytän myös sanaa *normi* yksinään, ilman tapa-alkua. Silloin tarkoitan sillä sellaista oikeudellisesti relevanttia sääntöä, jota ihmiset olivat velvollisia noudattamaan.

Tuomiokirjakortiston laatija oli käyttänyt ilmaisun toisena osana sanoja oikeusperuste ja oikeusperiaate. Sana *oikeusperuste* kuvaa mielestäni hyvin sitä, mitä itse tässä tutkimuksessa tarkastelen. En oleta maantapojen esiintyvän aineistossani pelkästään oikeuslähteinä[57]. Käyttämieni lähteiden luonteesta johtuen ne voivat yhtä hyvin olla esimerkiksi myös asianosaisten esittämiä oikeudellisia perusteluja. Tästä johtuu se, ettei oman työni kysymyksenasettelussa käytetä sanaa oikeuslähde vaan oikeusperuste.

Vaikka sanan *oikeusperiaate* avulla oli mahdollista löytää kolme tutkimukseeni soveltuvaa oikeustapausta, sana itse ei ole käyttökelpoinen kuvailemaan oman tutkimukseni kohdetta. Sanalla oikeusperiaate viitataan oikeustieteessä oikeudenkäytön taustalla vaikuttaviin periaatteisiin, esimerkiksi luonnonoikeuteen tai tiettyihin moraaliprinsiippeihin, eikä se näin ollen kuvaile sitä, mitä itse tutkin. [58]

1.4 Tutkimusperinne

Maantapa-tutkimuksellani on selvä yhteys oikeushistoriaan. Oikeushistorialliselle tutkimukselle on ominaista se, että sitä tekevillä tutkijoilla on toisistaan poikkeavia taustoja. Osa tutki-

[56] Ks. Letto-Vanamo 1995, 10; Vepsä 2012, 513.
[57] Oikeuslähde on nykyisen oikeustieteen käyttämä sana, jolla viitataan oikeudellisen päätöksen perusteena käytettyyn normiin. Käsitettä on käytetty vasta 1800-luvulta alkaen. Ks. Tolonen 2003, 11. Oikeuslähde on sanana ongelmallinen myös siksi, että sitä on käytetty silloinkin, kun on tarkoitettu oikeushistoriallisen tutkimuksen hyödyntämiä lähdeaineistoja. Ks. esim. Ylikangas 1978, 184.
[58] Tolonen 2003, 11, 15, 25.

joista tekee tulkintojaan lainopillisesta traditiosta käsin, osa taas historioitsijan tausta lähtökohtanaan. Ensimmäiselle suuntaukselle on ominaista se, että tutkitaan sitä, mikä kulloinkin on ollut voimassa olevaa oikeutta, jälkimmäisen koulukunnan edustajat taas tutkivat oikeuden ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhdetta. Hyödynnän tutkimukseni teossa paljon ensimmäisen tradition antia, mutta tutkimustulokseni yhtyvät vahvemmin jälkimmäiseen traditioon. [59]

Maantavan asemaa ruotsalais-suomalaisessa oikeustraditiossa on tutkittu paljon modernista, lainopillisesta oikeustraditiosta käsin. Lars Björne luotaa tutkimuksessaan *Nordisk rättskällelära. Studier i rättskällelärän på 1800-talet* (1991) pohjoismaissa käytettyjä oikeuslähteitä ja niitä oikeustradition piirteitä, jotka vaikuttivat eri oikeuslähteiden asemaan. Maantavan osalta Björne ulottaa tarkastelun 1700-luvulle saakka, ja kyseisen vuosisadan maantavan käytön tilannetta hän valaisee ajan oikeusoppineiden ajatusten avulla. Björnen tutkimuksen merkittävintä antia on tieto siitä, että maantapaa pidettiin oikeusoppineiden keskuudessa 1700-luvulla jo väistyvänä oikeuslähteenä. Kirjoitetun lain asema oli vahva, ja maantavalle jätettiin sijaa enää vain taloudellisten siviiliasioiden hoidossa. [60]

Toinen työni kannalta merkittävä oikeuslähteiden käyttöä analysoiva tutkija on Iisa Vepsä, joka on tutkinut Vaasan hovioikeuden 1700-luvulla käyttämiä oikeuslähteitä. Vepsän artikkelin *Lain ja asian luonteen mukaan – oikeuslähteet 1700-luvulla* (2012) anti omalle tutkimukselleni on se tieto, jota Vepsä antaa tapaoikeuden asemasta ja aseman muutoksista keskiajalta 1700-luvulle. Vepsä toteaa maantavan käytöllä olleen merkitystä erityisesti keskiaikaisessa, suullisuuteen perustuneessa oikeustraditiossa. Myöhemmäksi kehityssuunnaksi Vepsä määrittelee maantavan käytön vähenemisen. [61]

Ruotsalaisen oikeudenkäytön linjat ja murrokset muodostavat tutkimuksessani maantavan käytön taustarakenteet. Näitä linjoja ja murroksia on tutkinut erityisesti Pia Letto-Vanamo. Erityisen kattavasti Letto-Vanamo on tarkastellut oikeudenhoidon varhaisia piirteitä. Letto-Vanamon tutkimus *Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiolli-*

[59] Mahkonen 1987, 140–141.
[60] Björne 1991, 72–74.
[61] Vepsä 2012, 513.

sen riidanratkaisun vakiintumista (1995) avaa laajasti oikeudenhoidon arkaaisia piirteitä. Samalla tavoin tutkimus on hyvä valtiollisen murroksen alkuvaiheiden kuvaus. Letto-Vanamo korostaa keskiajan ja uuden ajan alun oikeudenhoidon käräjäyhteisöllisiä piirteitä. Hänen mukaansa oikeutta luotiin käräjillä siten, että paikallisten ihmisten esille tuomia oikeustapoja punnittiin käräjäyhteisön kesken. Tapanormien relevanssi ei kuitenkaan ollut pysyvää, vaan voimassaolevaa oikeutta luotiin käräjillä konsensusmenettelyn avulla yhä uudestaan. [62]

Tutkimusaikani sijoittuu oikeudenhoidon valtiollistamisen vuosisadalle, 1600-luvulle. Tuolloin käräjäyhteisölliset piirteet saivat vähin erin väistyä uudenlaisen, keskitetyn oikeudenhoidon tieltä. Tätä prosessia valaisevat erityisesti Letto-Vanamon artikkelit *Tuomioistuinmenettelyn historiaa – Rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin* (1991) ja *Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla* (1987). Näissä artikkeleissa Letto-Vanamo esittelee uuden, valtiollisen oikeudenhoidon rakenteita ja uudistuvan oikeudenhoidon vaikutuksia paikallistason riidanratkaisuun. [63]

Paikallistason riidanratkaisu on saanut huomiota myös oikeudenkäytön historiaan syventyneen historioitsijan Heikki Ylikankaan kirjoituksissa. Kirjassaan *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa* (1988) Ylikangas kuvailee myös 1600-luvun alun paikallisen oikeudenhoidon ja maantapojen käytön yhteyttä. Ylikankaan mukaan 1600-luvulla tapahtuneelle maantapojen soveltamiselle oli tyypillistä, että käsitykset maantavoista vaihtelivat sekä eri henkilöiden välillä että ajan kuluessa. [64]

Anu Pylkkäsen ja Kaisa Korpijaakon lainopilliseen traditioon yhtyvät tutkimukset antavat omille tuloksilleni vertailupohjaa. Niissä on korostuneesti esillä oikeudenhoidon tavoitteiden ja käytännön välinen jännite, sama asia, joka on oman tutkimukseni valokeilassa. Korpijaakon tutkimus *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä* (1989) valai-

[62] Letto-Vanamo 1995, 264–268.
[63] Letto-Vanamo 1987, 126–137; Letto-Vanamo 1991, 30–42.
[64] Ylikangas 1988, 187.

see myös sitä, millainen on Kristofferin lain systematiikka. Lisäksi Korpijaakko on kuvaillut lautamiesten asemaa sellaisessa yhteisössä, jonka oikeuskäsitykset poikkeavat valtakunnan yleisistä oikeuskäsityksistä. [65] Myös Anu Pylkkänen nostaa tutkimuksessaan *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710* (1990) esille lain systematiikan sekä sen, mikä merkitys systematiikalla on yksittäisten oikeustapausten kohdalla silloin, kun lainsäätäjän todellisuus ja paikallisten ihmisten olosuhteet eivät kohtaa [66].

Provinssien oloja sekä valtakunnan yhtenäistämispolitiikkaa käsittelevät historiantutkimukset liittyvät olennaisesti omaan aiheeseeni. Oman tutkimukseni kannalta merkittävin tämän alan tutkimuksista Kimmo Katajalan teos, jossa tarkastelun kohteena ovat Käkisalmen läänin ihmiset 1600-luvulla. Kirjassaan *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa* (2005) Katajala analysoi Käkisalmen läänin omaleimaisuuden ja valtion provinssipolitiikan suhdetta. Tärkeimpänä Käkisalmen lääniä valtakuntaan integroivana tekijänä Katajala pitää ruotsalaista lakia ja oikeuslaitosta. Katajalan mukaan Käkisalmen lääniä koskevissa lähteistä ei juuri löydy viitteitä Ruotsin vallan aikaa vanhemmasta järjestyneestä oikeuslaitoksesta. Katajalan mukaan juuri se, että Käkisalmen läänissä ei Ruotsin vallan ajan alkaessa ollut aiempaa laki- tai oikeustraditiota, mahdollisti ruotsalaisen oikeuden leviämisen läänin alueelle. [67]

Laajemmassa mittakaavassa provinssien ja valtakunnan suhdetta on analysoinut Torbjörn Eng, joka esittää teoksessa *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte* (2001), että Ruotsi oli 1600-luvulla konglomeraattivaltio, jossa provinsseja hallittiin eri tavalla kuin ydinalueita. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoista on tieto siitä, että eroavaisuuksia sallittiin myös oikeusjärjestelmän piirissä. [68]

Tutkimukset, jotka kuvaavat Käkisalmen läänin ihmisten elämää ja olosuhteita, ovat tulkintojeni kannalta hyvin merkittäviä. Lähteiden tietoja ja kirjallisuudesta saatavia olosuhteista ja elämästä kertovia tietoja yhdistämällä löydän niitä rakenteita, jotka selittävät tietynlaisten

[65] Korpijaakko 1989, 150; 248–249.
[66] Pylkkänen 1990, 335–336.
[67] Katajala 2005, 236.
[68] Eng 2001, 41.

normien tarvetta. 1600-luvun ihmisen elinkeinovalintojen taustalla olivat luonnonolosuhteet. [69]. Jukka Korpelan kirja *Viipurun linnaläänin synty* (2004) antaa tutkimukseni kannalta arvokasta tietoa siitä, millaiset maantieteelliset piirteet ohjasivat alueen maanviljelystä. [70] Kimmo Katajalan tutkimus *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697* (1994) toimii sekin tutkimuksessani oppaana valaisten läänin ihmisten elinolosuhteita. Erkki Kuujon teos *Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana* (1963) on paikallishistorian luonteinen tutkimus, joka kaikessa yksityiskohtaisuudessaan kertoo hyvin Käkisalmen läänin ihmisten elinolosuhteista ja niistä keinoista, joita he olivat kehittäneet selvitäkseen tällä itäisellä rajamaalla. Samanlaista tietoa saa myös Veijo Saloheimon kirjasta *Pohjois-Karjalan historia II. 1617–1721* (1976).

Käkisalmen läänin ihmisten arkielämä jäsentyi pitkälti alueelle tyypillisen viljelysmuodon, kaskiviljelyn ympärille. Tätä elinkeinoa kuvaa Eino Jutikkala teoksessaan *Suomen talonpojan historia* (1958). Jutikkala on pohtinut myös lain ja olosuhteiden suhdetta ja hän on sitä mieltä, että maanhallinta ja -nautintakysymyksissä Kristofferin maanlaki ei soveltunut itäsuomalaisille kaskenpolttoalueille, koska tämä maankolkka oli kyseiselle laille vieras maailma. [71] Nykyään tutkimuksissa on korostettu sitä, että ruotsalainen oikeusjärjestelmä sai juurtua Käkisalmen läänissä neitseelliseen maaperään, on hyvä pitää mielessä myös Jutikkalan väittämä laille sopimattomasta maanäärestä. Toki uudemmissakin tutkimuksissa on huomattu lähteissä olevan viitteitä siitä, että maannautinta- ja rajariidoissa Käkisalmen läänissä sovellettiin mahdollisesti vanhoja oikeuskäytäntöjä. Vanhojen tapojen käytön ilmiö on tutkimuksissa jäänyt kuitenkin vain yleisen laillisuustendenssin varjoksi. [72]

Kaskiviljelyn lisäksi toinen merkittävä alueen ihmisten elämää ohjaava tekijä oli uskonto. Läänin uskonnollisia oloja on valaissut Pentti Laasonen tutkimuksessaan *Novgorodin imu. Miksi ortodoksit muuttivat Venäjälle Käkisalmen läänistä 1600-luvulla?* (2005). Laasosen mukaan Käkisalmen läänissä harjoitetussa oikeudenhoidossa otettiin huomioon se, että läänin asukkaat edustivat kahta uskontokuntaa. Tämä näkyy siinä, että silloin, kun oikeuden lautamiehinä eli maallikkojäseninä oli sekä luterilaisia että ortodokseja ja kun siviiliriidan osapuo-

[69] Jutikkala 1958, 17.
[70] Korpela 2004, 274–279.
[71] Jutikkala 1958, 17.
[72] Ks. Katajala 2005, 25; Laasonen 2005, 13.

lena oli toisella puolella luterilainen ja toisella ortodoksi, oikeus määräsi selvitysmieheksi luterilaisen ja ortodoksisen lautamiehen yhdessä. Laasosen tulkintojen mukaan luterilaisia ja ortodokseja myös kohdeltiin käräjillä samanarvoisesti. [73]

Tapaoikeutta on tutkittu oikeushistorian ja historiantutkimuksen lähtökohtien lisäksi myös perinteentutkimuksen näkökulmasta. Perinteentutkimuksen lähtökohdista tehdyssä tutkimuksessa tärkeää on tapanormien sisältöjen kuvailu. Toivo Vuorelan tutkimuksessa *Suomalainen kansankulttuuri* (1983) esitelläänkin tarkasti erilaisia oikeustapoja. Oma tutkimukseni yhtyy osin samanlaiseen traditioon, sillä analysoin tässä tutkimuksessa myös tapanormien sisältöjä. Vuorela on teoksessaan tulkinnut myös sitä, mitkä taustatekijät ovat saaneet ihmiset turvautumaan oikeustapoihin. Tämä tapaoikeuden perustan avaaminen auttaa hahmottamaan sitä, miksi Käkisalmen läänin maantavat olivat saaneet tietynlaiset ominaispiirteet. [74]

[73] Laasonen 2005, 126.
[74] Vuorela 1983, 638–644.

2 MAANTAPA OIKEUDEN ISTUNNOSSA

2.1 Ilmaisut, joilla maantapaan viitataan

Maantapaan on ruotsin kielessä vuosisatojen kuluessa viitattu useammalla tavalla. Olaus Petrin vuonna 1545 antamissa tuomarinohjeissa maantavasta käytetään ilmaisua *landzens sedh*.[75] Lisäksi tämän oikeusoppineen tekstissä esiintyy maantapaan viittaava ilmaus *landzens skäligha sedwenio*. [76] Seuraavalta vuosisadalta, 1600-luvulta, peräsin olevassa hovioikeuksien oikeudenkäyntijärjestyksessä taas käytetään sanaa *Sedhwaner*. Myös sana *bruuk* esiintyi kyseisessä tekstissä. [77] Pohjolan 1700-luvun tapaoikeudesta puhuessaan tutkija Lars Björne käyttää ilmauksia *landssed* ja *sedvana.* Näistä ensimmäinen on yhdenmukainen Olaus Petrin maantapa-ilmaisun kanssa, vain kirjoitusasu on eri. [78] Oikeuslähteitä tutkinut Iisa Vepsä taas kuvailee 1700-luvun oikeudenhoitoa käsittelevässä artikkelissaan Vaasan hovioikeudessa esillä ollutta oikeustapausta, jossa tuomio on perusteltu vanhalla tavalla: tällöin Vepsä viittaa ilmaisuun *af gammal wana.* [79]

Sama ilmaisujen kirjo näyttäytyy omassa tuomiopöytäkirja-aineistossani. Maantapaan viitataan monin eri tavoin. Tällainen ilmiö kuuluu 1600-luvun käräjäpöytäkirjojen luoneeseen. Letto-Vanamon mukaan alioikeuksien pöytäkirjoissa on paljon alueellisia ja vuosittaisia eroja: erityisesti hän mainitsee muun muassa eroavaisuudet juridisten termien käytössä. [80] Omasta aineistostani on kuitenkin nähtävissä, että jotkut ilmaukset olivat toisia useammin käytössä. Tutkimukseni kohteena olleissa 65 oikeustapauksessa oli 81 sellaista tekstikohtaa, joissa kat-

---

[75] Petri 1987, 52.
[76] Petri 1987, 64.
[77] ”[…] *Doch skal icke warit förbudit at man effter nödorften och ad melius informandos judices, citerar, allegerar, och bewisar bådhe uthur Guds och Sweriges Lagh, så och Rijksens Recesser, Afhanlingar och Beslut, loflige Bruuk och Sedhwaner, thet som kan lända och tiena till Saaksens styrckia, förkoffring och berömlig uthföring.*” Letto-Vanamo 1987, 134. Vaikka minulla on tutkimuksessani tavoitteena viitata ensi käden lähteisiin, olen tässä joutunut siteeraamaan oikeudenkäyntijärjestystä Letto-Vanamon kautta, koska alkuperäisen lähteen hankkiminen olisi ollut kohtuuttoman vaikeaa.
[78] Björne 1991, 72−73.
[79] Vepsä 2012, 513.
[80] Letto-Vanamo 1987, 128.

soin viittaavan maantapaan. Olaus Petrin käyttämää maantapa-ilmausta, *landzens sedwenio*[81], käytettiin tutkimissani tuomiopöytäkirjoissa eniten: tällaisella muodolla maantapaan viitattiin viisitoista kertaa. Ilmaus *landzens sedh*[82], jota Olaus Petrin tuomarinohjeissakin ja Björnen tutkimuksessa käytettiin, oli myös yleinen aineistossani, sillä tällä tavoin maantapaan viitattiin kaksitoista kertaa. [83]

Maantapa-ilmaus rakentuikin lähteissäni hyvin usein siten, että ilmaisuun kuului jokin tapaa merkitsevä sana sekä määrite *land*. Tapaan viittaava sana saattoi olla *sedwenio* tai *sedh* tai vastaavasti sana *sedvana, wana, plägsedh, maneer, bruk* tai jokin näiden johdannaisista. Tällaisia ilmauksia oli yhteensä 42 kappaletta [84]. Ruotsin akatemian SAOB-sanakirjan mukaan mukaan sanat *sed, sedvänja* ja *sedvana* ovat sisällöltään hyvin yhdenmukaisia. Sanalla *maner* on SAOB-sanakirjan mukaan monia merkityksiä, joista yksi on tutkimukseni kannalta soveltuva, nimittäin kuvaus, jonka mukaan sanalla on vanhakantainen merkitys *sed*. Myös sana *plägsedh* on SAOB-sanakirjan mukaa synonyymi sanalle *sed*, eli se kuului myös luontevasti yllä kuvattuun joukkoon, samoin sana *bruk*, jolle SAOB-sanakirja myös antaa merkityksen *sed*. Myös sana *wane*[85] on synonyymi sanalle *sed*.

Merkittävän ja huomiota herättävällä tavalla yhdenmukaisen ryhmän aineistoni maantapa-ilmaisuissa muodostavat myös ilmaisut, jotka rakentuvat sanoista *ort* ja *sedwänio*[86]. On selvää, että sanayhdistelmällä on viitattu maantapaan, mutta ilmaisun alkuosa tarjoaa maantapaan täsmennyksen, jota on syytä tarkastella myöhemmin tarkemminkin. Tähän ryhmään on mielestäni asianmukaista liittää vielä seuraavat ilmaisut: *denne landsordts sedvana* sekä ilmaukset *denna landsords seedh, denna orts företagna wana, denne orts förre wana* ja *denne ort*

---

[81] Kirjoitusmuodot omassa aineistossani: Landz sens sedwänie, Landssens sedwänio, landzens sewenio, lanshens sedwänio, landssens Sedwänio, landsens sedwänio, landssens sedh wänio, Landhsens sedwänio, landzens sehwänio, Landhens sedwänio, denne Lands Seedwänio.

[82] Kirjoitusmuodot: landzens sedh, landssedh, landsseed, Lands seedh, lands seedh, Landhens seedh, landhens seedh, Lands sedh, landssens seedh, landssens seed.

[83] Käkisalmen läänin tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat.

[84] Kahdessa maantapa-kohdassa land+tapa -ilmaus sisälsi kaksi tapaan viittaavaa sanaa ja olen katsonut kohdassa olevan kaksi sanan land määrittämää maantapa-ilmausta.

[85] SAOB-verkkosanakirja ulottuu vain jaksolle A–Tyna, joten wana-sanan määritelmässä olen tukeutunut vuoden 1887 ruotsalais-suomalaisen sanakirjan näköispainokseen, joka löytyy osoitteesta < http://runeberg.org/svfi1887/>. Luettu 16.5.2013.

[86] Kirjoitusmuodot: denne ordts sedwänie, denne Orts sehwänio, ortens sedwänio, ohrten sewänio, denne ort Seedwänio, ortens Sedwänio, ortens Sedwänio, denne Orts sedwänio.

gamble wana. Näin ollen tämän sanan ort sisältävien ilmaisujen ryhmän maantapa-ilmaisuja on yhteensä 17 kappaletta.

Lisäksi aineistostani löytyi sellaisia maantapaan viittaavia ilmaisuja, jotka rakentuivat vapaamuotoisemmin kuin yllä kuvatut ilmaukset. Usein näissä tapauksissa maantapaan viitattiin monisanaisesti. Kun kirkkoherra ja kappalainen riitelivät Sakkolan käräjillä siitä, oliko kappalaisella oikeus ottaa osa kirkon keräämistä sakkorahoista itselleen, oikeus punnitsee sitä, kuuluiko kyseinen oikeus kappalaiselle, seuraavasti: *”[…] helst och emedan uthi Wyborg skaal wara brukelikit, att den som för altaret tienar, niuter sin deel af samme penningar som medh pungen colligerade warda, […]”* [87]

Käkisalmen läänin käräjäpöytäkirjoista löytyi siis kolmenlaisia maantapaan viittaavia ilmaisuja. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne ilmaukset, joissa tapa-sanaa määritti sana *land*. Toinen ryhmä muodostui vastaavalla tavalla, mutta tapa-ilmausta täsmensi sana *ort*. Kolmannen ryhmän maantapa-ilmaisuille oli ominaista se, etteivät ne kuuluneet *land*- tai *ort* -ryhmiin, mutta että ne olivat kuitenkin luokiteltavissa maantapa-viittauksiksi. Mielestäni se, että aineistostani löytyi selkeästi kaksi suurta, eri määritteiden rajaamaa maantapa-ilmausten ryhmää, tarjoaa mahdollisuuden tutkia sitä, oliko Käkisalmen läänin käräjillä käytössä vaikutusalueen laajuudelta toisistaan poikkeavia oikeusperusteita. Mikä oli sanojen *land* ja *ort* käyttämisen merkitys?

Kielitieteellisen tutkimuksen mukaan käsitteellä *land* oli koko läntisessä Euroopassa yhtäläinen merkitys 1200-luvulla: sana merkitsi sellaista maantieteellistä aluetta, jolla oli yhteinen ja sama laki. Tällöin sana *land* viittasi yhteisöllisen oikeudenkäytön eli maakäräjien alueeseen. [88] Letto-Vanamon mukaan latinankieliset sanat *provincia* tai *terra* taas viittasivat sellaisiin oikeudenkäytön alueisiin, joissa sovellettavana oli maan tai maakunnan oikeus. Omassa aineistossani esiintyvän sanan *ort* historiallinen merkitys on SAOB-sanakirjan mukaan seuraavanlainen: sillä viitataan suurempaan maa-alueeseen, jota pidetään enemmän tai vähemmän kokonaisuutena. Sanakirjan mukaan *ort*-sanaa käytetään, kun puhutaan maankolkasta, maa-

[87] Sakkolan käräjät 11–13.3.1678. gg2 s. 1086.
[88] Letto-Vanamo 1993, 999–1000.

kunnasta, maanäärestä tai maasta[89]. Sanalla *landsort* on SAOB:n mukaan esimerkiksi merkitykset maaseutualue tai maan osa. Tällöin *ort*-sana olisi tulkintani mukaan omassa aineistossani rinnastettavissa latinankielisten sanojen *provincia* ja *terra* määrittämiin oikeudenkäytön alueisiin. [90]

Oliko siis *land*-määritteisten ja *ort*-määritteisten maantapa-ilmausten välillä eroa? Mielestäni ensimmäisen ryhmän ilmauksilla viitataan maantapaan yleisemmällä tasolla ja jälkimmäisen ryhmän ilmausten avulla viitattaan täsmällisemmin (pienen) alueen maantapaan. Tätä tulkintaa perustelee se, että valtakunnallisissa teksteissä, kuten Olaus Petrin tuomarinohjeissa ja 1600-luvun hovioikeuden oikeudenkäyntijärjestyksessä käytettiin ilmaisuja *landzens sedh, landzens sedwenio* ja *Sedhwaner*. Mielestäni *ortens sedwänio* -ilmausta käytettäessä maantapaan viitataan sillä sisäänrakennetulla oletuksella, että maantapa kyseisissä yhteyksissä saattaa olla kyseisen (pienen) seutukunnan tapa ja mahdollisesti muiden alueiden vastaavista periaatteista poikkeava. [91] Björne kuvailee 1700-luvun pohjoismaista tapaoikeutta käsittelevässä kirjoituksessaan ajan oikeusoppineiden käsityksiä, joista on selvästi nähtävissä sama ilmiö, joskin laajemmassa mittakaavassa. Matthias Caloniuksen mielestä maantapa saattoi olla joko yleistä tai erityistä. Ensimmäinen käsite viittasi siihen, että maantapa saattoi koskea koko kansaa. Toisen käsitteen merkitys taas oli, että maantapa saattoi olla voimassa vain tietyssä ryhmässä tai tietyn maakunnan *(landskap)* alueella. [92]

Erityisen vahva taustatekijä seutukuntaisten maantapojen merkitykselle Käkisalmen läänissä oli se, että lähes koko läänin alue oli ennen Stolbovan rauhaa kuulunut Moskovan suuriruhtinaskuntaan [93]. Kyläyhteisöjen asukkaat olivat Moskovan suuriruhtinaskunnan hallintoaikoina tottuneet siihen, että he saivat itse kantaa vastuuta oikeudenhoidosta. Tämä oli käytännössä ilmennyt siten, että paikallisten valitsemilla luottamusmiehillä eli staarosteilla oli ollut valtuuksia hoitaa taloudellisten asioiden lisäksi oikeudellisia tehtäviä. Joskus kyläyhteisöihin oli

[89] Ruotsiksi: ”*i vid- stäcktare anv., om större landområde som be-traktas mer l. mindre som en enhet, landsdel, landskap, landsända, land*. Svenska Akademien. SAOB spalt: L155; painovuosi 1939. Svenska Akademiens ordbok http://g3.spraakdata.gu.se/saob/. Luettu 17.5.2013. Suomennos MOT-sanakirjan avulla. Huomioi myös sanan landsort määrittely SAOB-sanakirjassa: *landsdel* tai vaihtoestisesti *ort som ligger utanför huvfudstaden*, myös *ort på landsbygden*.
[90] Letto-Vanamo 1993, 999–1000; 1995, 19.
[91] Tätä tulkintaa lujittaa se, että ort -ilmauksista suurta osaa (8/17) täsmensi vielä sana *denne/denna*, mikä tarkentaa ilmausta niin, että kyse on *tämän* maakunnan/maanäären tavasta.
[92] Björne 1991, 73.
[93] Kirkinen 1970, 20.

valittu jopa omat tuomarit. Myös järjestyksen pito oli 1500-luvun Käkisalmen läänissä ollut pitkälti väestön omassa hoidossa. Näin Käkisalmen läänin asukkaat olivat tottuneet tietynlaiseen oikeudelliseen omatoimisuuteen ja siihen, että heidän käsityksillään oli merkitystä oikeudenhoidossa. [94]

Tuomiokirjakortiston antamista maantapa-oikeustapauksista viidessä viittauksia maantapaan ei löytynyt ollenkaan. Tällainen ilmiö on tyypillinen tuomiokirjakortistoa käytettäessä: Katajalan tekemässä noituuteen liittyvässä haussa tuomiokirjakortiston osumatarkkuus oli 61/91. [95] Omassa tutkimuksessani virheviittauksissa oli kyse sellaisista oikeustapauksista, joissa puhuttiin ylimuistoisesta nautinnasta. Ylimuistoisen nautinnan osoittaminen oli lakiin perustuva toimenpide, jossa perusteltiin maan tai veden hallintaoikeutta pitkäaikaisella käytöllä tai hallinnalla. [96] Näiden oikeustapausten luonnetta valottaa esimerkiksi tapaus, jossa vapaaherrakunnan talonpojat Yrjö Penninen, Matti Saikko ja Antti Siistoinen valittivat, että Yrjö Laurinpoika Sokia oli vastoin ylimuistoista nautintaa[97] kaatanut edellisenä kesänä kaskimaan Kerkelänmaalla. Sokia oli kantajien väittämän mukaan ylittänyt ne kivet eli rajamerkit, jotka olivat olleet vanhastaan[98] rajana Kerkelänsuon ja Surmaluodon välillä. Lautamiehet olivat käyneet paikan päällä tarkastusmatkalla ja olivat todenneet alueen kuuluvan vapaaherrakunnan talonpojille. Lautamiesten katselmuksen mukaan Yrjö Sokian osa oli rajan toisella puolella. Oikeudessa Sokia kertoo ylittäneensä rajan tietämättömyyttään ja hän ilmoittaa haluavansa luopua maasta tullakseen vapaaksi sakoista. Tuomiossa sanotaan, että rajat tuomitaan vakinaisiksi ja pysyviksi ja lisäksi maa tuomitaan kaskimaaksi. [99]

Nämä viisi kyseisenlaista oikeustapausta osoittavat sen, että tuomiokirjojen kortitustyössä ei aikanaan pystytty ottamaan kovin hyvin huomioon oikeushistoriallista näkökulmaa. Tähän tieteenalaan kuuluvien viitekorttien laatiminen olisi vaatinut kortittajalta erityistietoja 1600-

---

[94] Kirkinen 1970, 55. Omassa aineistossani on tapaus, jossa oikeus vahvistaa Suojärven rahvaan staarostavalinnan ja perustelee vahvistamista sillä, että Suojärven pitäjän rahvaalla on vanhastaan ollut valta nimittää ja erottaa staarostat. Ilomantsin käräjät 22.–23.2.1669. gg1 s. 494v.
[95] Katajala 1997, 299−300.
[96] Ks. Korpijaakko 1989, 249–255. On olemassa vastakkaisia näkemyksiä siitä, oliko ylimuistoinen nautinta laillinen saanto vai ainoastaan sellaisen olettama. Korpijaakon mukaan Kristofferin maanlain lakiteksti viittaa selvästi ensimmäiseen vaihtoehtoon, koska laissa todetaan, ett laittomasti saatu on saamaton siihen asti kunnes syntyy ylimuistoinen nautinta.
[97] *emotdt uhrminnes häfdn*
[98] *af ålder*
[99] Raudun käräjät 1.-2. 9.1664. gg1 s. 1023-1023v.

luvun oikeudenkäytöstä, laeista ja tavoista. Ylimuistoista nautintaa kuvaavat oikeustapaukset ovat hämäävästi pullollaan pitkäaikaisiin tapoihin viittaavia sanoja, joten ei ole mikään ihme, että ne ovat päätyneet kansantapa oikeusperusteena -listoille. Tutkijan onkin tiedostettava Tuokon luonne ja varauduttava siihen, että oikeustapausten todellinen lukumäärä jää pienemmäksi kuin mitä tuomiokirjakortisto lupaa. [100]

2.2 Missä merkityksessä maantapa ilmenee käräjäpöytäkirjassa?

Käkisalmen läänin käräjien tapahtumista tuli pitää pöytäkirjaa. Letto-Vanamo tiivistää pöytäkirjojen luonteen seuraavasti: *”Pöytäkirjat olivat muistikirjoja (”minnesböcker”) joiden tuli käsittää kaikki mitä oikeudessa suullisesti tai kirjallisesti esitettiin taikka muutoin tapahtui.”*[101] Lähtökohtaisesti kirjaamisvelvollisuus koski tuomaria, mutta koska varsinkin 1600-luvulla oli varsin yleistä käyttää tuomarilla sijaista, todellisuudessa kirjureina toimivat vuosisadan alkupuolella voudit ja kirjurit ja vuosisadan loppupuolella lainlukijat [102].

Omaan tutkimukseeni kuuluvien pöytäkirjojen mukaan yleisimmin (54/81) maantapaan viittasi oikeus perustelleessaan päätöstään. Kurkijoen ja Räisälän käräjillä mietittiin vuonna 1698 kohtuullista ratkaisua veljesten Paavo ja Tuomas Heiskaisen riitaan. Veljekset olivat asuneet yhteistä kotia, ja nyt Tuomas oli irtaantunut siitä. Veljekset ovat kiistoissa viljasta, joka kasvoi metsäniityllä: Tuomas vaatii puolta siitä vedoten suuremman miehen avuihin. Paavolla taas on ollut yksi täysikasvuinen poika apunaan, minkä luulisi merkitsevän jaossa myös jotain. Oikeus lausuu, että niin kuin seudun vanha tapa *(denne ort gamble wana)* on, että metsäniittyjen kasvu jaetaan uurastuksen mukaisesti, niin ratkaisee oikeus kiistan siten, että Paavo saa metsäniityn kasvusta kaksi osaa ja Tuomas yhden kolmanneksen. [103]

---

[100] Virrankoski 1963, 69−71.
[101] Letto-Vanamo 1987, 127.
[102] Letto-Vanamo 1987, 127–128.
[103] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 21.−26.11.1698. gg17 s. 218−218v.

Mielenkiintoisen maantapa-instituution toiminnasta kertovan joukon muodostavat ne maantapa-viittaukset, jotka teki oikeus, mutta joissa maantapaa ei käytetty suoranaisesti päätöksen perusteina (11/81). Näiden tapausten keskuudessa yleistä oli, että oikeus määräsi ensin välitys- ja jakomiehen tai -miehet (nimismies[104], lautamiehiä) ratkomaan omaisuuden jakoa ja lausui sitten, että kaikki velka ja kruunun maksamattomat vuokrat tulee ensin ottaa jakamattomasta omaisuudesta ja mitä yli jää, menee jälkeen lain ja seudun käytännön jakoon *(och hwad öfrigit är gånge dem emellan efter lag och ortens sedwänio till skiftes).* [105] Tähän ryhmään, jossa maantapaan viittaa oikeus, mutta jossa maantapa ei kuitenkaan toimi päätöksen perusteena, kuuluvat myös ne tapaukset, joissa oikeus viittasi maantapaan moittimismielessä. Näissä tapauksissa rahvas oli oikeuden mielestä omin neuvoin soveltanut sellaista maantapaa, jota ei oikeuden mielestä voitu pitää kohtuullisena. [106]

Ei ollut aina selvää, että tuomari tai lainlukija olisi tiennyt kyseisen seudun omien maantapojen sisällöistä. Tällöin näitä sisältöjä avasivat paikallistason oikeusasiantuntijat. Korpijaakon mukaan lautamiehillä oli erityisen merkittävä asema niillä alueilla, joilla tavanomaiset oikeuskäsitykset poikkesivat kirjoitetun lain sisällöistä [107]. Sen lisäksi, että nimismiehet ja lautamiehet olivat Käkisalmen läänissä toimeenpanijoiden roolissa, heidän tehtävänään oli kertoa Käkisalmen läänin käräjillä maantavan olemassaolosta ja sen sisällöstä: kahdeksan kertaa heidän toimintansa tällaisessa roolissa mainitaan lähteissä erityisen painokkaasti. Silloin, kun sisar karhuaa veljeltään kodista saamatta jäänyttä myötäjäishiehoansa, oikeuden päätöksessä todetaan, että veli määrätään antamaan vanhempiensa kodista sisarelle hieho *”Efter nembdens godtfinnande och den plägsedh dhe betyga her i Landet wara […]”*[108]

Kolmannen ryhmän muodostivat ne maantapaan viittaamiset, joissa maantavalla tuettiin joko kantajan tai vastaajan pyrkimyksiä. Näitä tapauksia oli yhteensä kuusitoista. Arrendaattori Simon Örtken syytti Räisälän käräjillä vuonna 1673 Jeremias Mikonpoikaa Käkisalmen kaupungissa sijaitsevan kruunun tilan maiden hyödyntämisestä. Syytetty oli hankkinut tilan mail-

[104] Käräjäpöytäkirjoihin kirjattua nimismiestä vastasi Käkisalmen läänissä staarosti. Ks. esim Kuujo 1963, 27. Staarostasta myös Ilomantsin käräjät 22.–23.2.1669. gg1 s. 494v.
[105] Esim. Kiteen ja Tohmajärven käräjät 12.−17. 9.1698. gg17 s. 185−185v.
[106] Tohmajärven ja Kiteen käräjät 3.−12.2.1698. gg17 s. 59−59v; Pälkjärven käräjät 9.−11.3.1698. gg17 s. 117v−119.
[107] Korpijaakko 1989, 150.
[108] Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905v.

ta tukkeja, heinää, aitapuita ja jopa talonrakennustarpeet. Jeremias Mikonpoika puolustautuu vetoamalla siihen, että näin on aina toimittu. Hän saa taakseen myös todistajia, jotka vakuuttavat, että kaikki kaupungin asukkaat ovat aina hakeneet tiluksien alueilta sitä, mitä ovat tarvinneet. Örtkeniä tällainen tapa ei miellyttänyt. [109]

Lähteeni kertovat ihmisten maantapa-käsitysten erilaisuudesta sekä siitä, että näitä käsityksiä tuotiin ponnekkaasti käräjillä esille. Ylikangas on todennut, että ihmisten käsitykset maantavasta saattoivat vaihdella ja eri osapuolten mielipiteet maantavasta poikkesivat toisistaan. Käsitys maantavasta myös muuttui ajan kuluessa. [110] Letto-Vanamon mielestä 1600-lukujen käräjäoikeuksien tärkein prosessiperiaate oli tuomioistuinmenettelyn suullis-pöytäkirjallisuus. Kirjallisten todisteiden käyttö lisääntyi alioikeuksissa 1600-luvulla, mutta menettely säilyi silti pääosin suullisena. Tuomioistuimet suhtautuivat varsin vapaamielisesti todisteluun. Näin ollen asianomaisilla oli yleensä hyvät mahdollisuudet tuoda oma käsityksensä maantavasta ilmi. [111]

2.3 Millaisissa oikeustapauksissa maantapa esiintyy?

Lars Björne esittelee 1700-luvun pohjoista tapaoikeutta käsittelevässä kirjoituksessaan ajan oikeusoppineiden käsityksiä tapaoikeudesta. Näiden ajatusten mukaan tapaoikeus tuli kysymykseen ainoastaan siviiliasioissa ja erityisesti taloudellisissa oikeustapauksissa. [112] Tämä periaate toteutui aineistoni perusteella lähes täydellisesti Käkisalmen läänin käräjillä: talousjutut muodostivat 95 prosenttia maantapaan liittyvistä oikeusjutuista [113]. Suurimman ryhmän talousjuttujen joukossa muodostivat perinnönjakoihin ja myötäjäisiin liittyneet maantapa-yhteydet. Niitä oli yhteensä yhdeksäntoista. Maariidat olivat myös merkittävä joukko, tapauk-

[109] Räisälän käräjät 13.–14.3.1673. gg1 s. 134–136v.
[110] Ylikangas 1988, 187.
[111] Letto-Vanamo 1987, 130, 133.
[112] Björne 1991, 73.
[113] Yleensä yksi oikeustapaus sisälsi yhden aiheen (esim. perinnönjako), jota perusteltiin maantavalla tai johon yritettiin maantapaan viittaamisella vaikuttaa. Joskus kuitenkin samassa oikeustapauksessa oli kaksi erillistä teemaa, joihin maantapa liittyi (esim. tapaus, jossa maantavalla perusteltiin sekä perinnönjakoa että rengin palkkaa). Näin ollen maantapa-yhteyksiä oli yhteensä (sekä talousjutut että muut) 64. Esimerkkitapaus ks. Joukion ja Uukuniemen käräjät 4.–9.11.1689. gg8 s. 178v.

sia oli yhdeksän. Työn tuoton jakamiseen maantapa liittyi kahdeksan kertaa ja useimmiten (viisi kertaa) näissä tapauksissa jako koski kaskiviljelyn satoa. Useita kertoja puitiin myös rahvaan sekä maallisen (seitsemän kertaa) esivallan välisiä suhteita ja hengellisen esivallan tuloja (viisi kertaa). Myös toisen talonpojan hallinnoimien maiden luvaton käyttö liittyi maantapojen käyttöön. Tästä yhteydestä lähteet kertovat kolme kertaa. [114]

Näitä tapauksia yhdistää se, että kyse on jo modernista tavasta vaatia tai puolustaa oikeuksiaan. Välejä hiertäneitä taloudellisia epäselvyyksiä ei ratkaistu väkivallalla tai vahvemman oikeudella, vaan oikeudenkäynneillä. Tämä ilmiö on osa Ylikankaan esittelemää yhteiskunnan muutosta, jossa siirryttiin omavaltaisen väkivallan käytöstä kohti keskitettyä riidanratkaisua. Ylikankaan mukaan rauhanomainen ratkaisu ei olisi tullut kysymykseen ainakaan aateliston ja talonpoikien välisissä riidoissa 1500-luvulla. Seuraavaa vuosisataa sävytti kuitenkin jo osin toisenlainen mentaliteetti, ja laillisuuden vaatiminen oli sekä kansan että valtiovallan intresseissä. Ylikankaan esille tuoma laillisuus voidaan ymmärtää oman käden oikeuden vastakohdaksi, jolloin maantavan käyttö oikeusperiaatteena on osa termin merkityssisältöä. [115]

Maanhallintaan liittyvien tapausten määrä tarvitsee lisävalaistusta, sillä maariitoja oli aineistossani suhteellisen vähän verrattuna yleiseen tendenssiin. Maa- ja kiinteistökiistat lisääntyivät kaikkialla Pohjoismaissa 1600-luvulla, kun otetaan huomioon sekä siviili- että rikosjutut. Syynä yleiselle maariitojen määrän kasvulle olivat uudenlaisen oikeuskulttuurin tuomat mahdollisuudet järjestellä omistusolot rauhanomaisesti. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaalla niittyriidat ja muut riidat irtaimesta ja kiinteästä muodostivat leijonanosan (40/67) kaikista tapauksista vuonna 1661 [116]. Selitys oman aineistoni maariitojen suhteelliseen vähäisyyteen löytyy siitä, että oman tutkimukseni oikeustapaukset rakentuvat nimenomaan maantavan käytön ympärille.

[114] Käkisalmen läänin tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat 1642–1700.
[115] Ylikangas 1999, 115–116; Ainakin 1700-luvun oikeuskirjallisuudessa sanalla *lag* tarkoitettiin oikeusperustetta (Vepsällä oikeuslähdettä) yleensä. Ks. Vepsä 2012, 502.
[116] Ylikangas 1999, 116–118.

Anu Koskivirta on henkirikoksia käsittelevässä tutkimuksessaan todennut, että 1700-luvulla itärajan läheisyydessä maannautintakiistat toimivat muuta tutkimusaluetta[117] enemmän henkirikosten motiiveina. Tämä selittää sitä, miksi maantapa-aineistossani on suhteellisen vähän maariitoja. Rajalla elänyt väestö turvautui maariidoissaan siis vieläkin yleistä enemmän väkivaltaan, ja näin ollen oikeustapaukset muuttuivat väkivaltarikoksiksi. Väkivaltarikoksien oikeusnormina taas ei toiminut maantapa, vaan laki, jota alioikeuksien piti rikosasioissa tulkita periaatteessa kirjaimellisesti. [118]

Omaan tutkimukseeni valikoitunut aines noudattaa sitä oletusta, jonka mukaan maantavalla oli merkitystä erityisesti ja lähinnä taloudellisissa asioissa. Vepsän mukaan tapaoikeuden käyttäminen taloudellisissa asioissa on helppoa ymmärtää siinä valossa, että taloudelliset maantavat saatettiin rinnastaa kauppatapoihin. Esimerkkinä Vepsä nostaa esille *lex mercatorian*, kauppiaiden oikeuden, joka oli vaikuttanut Euroopassa keskiajalta lähtien. *Lex mercatoria* perustui nimenomaan tavanomaiseen oikeuteen. [119] Tämä ei ole kuitenkaan syynä sille, miksi Käkisalmen läänissä käytettiin näissä asioissa maantapaa. Syy löytyy Kristofferin maanlain luonteesta. Laki nimittäin rakentui siten, että siinä lueteltiin kaikki kuviteltavissa olevat oikeustapaukset ja tapauksille ratkaisut[120]. Tällaiseen rakenteeseen eivät oikein sopineet talousjutut, jotka olivat hyvin olosuhdesidonnaisia ja yksityiskohdiltaan toisistaan poikkeavia. Niinpä maantavalle jäi suuri tehtävä toimia sellaisten oikeustapausten päätösten perusteena, joille laissa ei ollut perustusta. [121]

Lähteitteni mukaan maantapaa käytettiin rikostapauksissa Käkisalmen läänissä oikeusperusteena vain yhteensä kaksi kertaa. Ensimmäisessä tapauksessa rangaistus väkivallanteosta perustellaan sekä lailla että vanhalla tavalla *(den gambla sedhen)* joulurauhan rikkomisesta [122]. Toisessa tapauksessa oikeus vaatii miestä, joka on elänyt yhdessä naisen kanssa ilman avio-

[117] Koskivirran tutkimusalueena oli Pohjois-Savo ja Karjala.
[118] Koskivirta 2001, 181–182; 222. Ks. myös Ylikangas 1999, 119.
[119] Vepsä 2012, 514.
[120]Korpijaakko 1989, 248.
[121] Ks. Björne 1991, 73. 1700-luvun oikeusoppineet tunsivat lain puuttumisen ilmiön ja tarjosivat tapaoikeutta oikeuslähteeksi asioihin, joihin ei ollut käytössä kirjoitettua lakia, *”ther beskrifven lag ej finnes”*.
[122] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 13.–19.3.1690. gg9 s. 60v–61.

liittoa, tuomaan naisen käräjien eteen maankolkan tavan *(denna landsorts seedh)* mukaisesti [123].

Miksi rikosasiat loistavat poissaolollaan? Ensinnäkin on pohdittava sitä, oliko kyseessä yleinen tendenssi: olivatko siviilijutut yleisesti rikosjuttuja yleisempiä? Toiseksi on mietittävä, johtuuko rikosasioiden poissaolo maantapa-aineistosta siitä, että rikosten tuomitsemisessa käytettiin lakia. Ylikangas on pohtinut ensimmäisen kysymykseni problematiikkaa analysoidessaan, miksi rikosjutut jäivät 1660-luvun Pohjanmaalla vähemmistöön siviilijuttuihin nähden. Yleisesti on tunnettua, että omistuskiistat, jotka koskivat niittyjä, peltoja ja metsiä alkoivat Pohjoismaissa lisääntyä voimakkaasti 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaalla kiistat niityistä työllistivät oikeutta ylivoimaisesti eniten: niittykiistatapauksia oli vuonna 1661 kolmekymmentä, kun taas rikosjuttuja oli kaiken kaikkiaan yhteensä seitsemän[124]. Ylikangas esittää, että tämä on merkki siitä, että omavaltaiset aluevalloitukset ja anastukset muuttuivat oikeudenkäyntejä vaativiksi niittyriidoiksi. Enää ei yritetty saada aluetta väkivalloin omaan käyttöön. Näin omassa tutkimuksessani esiintyvä siviili- ja rikosasioiden suhde kuvaa sitä yleistä tendenssiä, jonka mukaan taloudellisten asioiden vieminen oikeuden eteen lisääntyi ja mielivaltainen (rikollinen) asioiden ratkaiseminen vähentyi. [125]

Maantavan vähäinen rooli rikosasioissa kertoo toimivasta rikoslaista. Jussi Pajuoja kuvailee varhaisia rikoksia ja niiden rankaisemista käsittelevässä kirjoituksessaan sitä, kuinka tehostuva hallinto ja tuomioistuinlaitoksen vankistuminen synnyttivät 1600-luvulla tilanteen, jossa rikoslaki ankaroitui ja rikosoikeudesta tuli alempiin yhteiskuntaryhmiin suuntautuneen vallankäytön väline. Rikoksesta tuomitsemisen perusteina alettiin pitää Mooseksen lakia ja tuomiorakennelma tehtiin ankaraksi. Jopa 70 rikostyyppiä luokiteltiin kuolemalla rangaistaviksi. Erityisesti maanpetos ja kapina, jumalanpilkka ja noituus, murha, tappo ja lapsenmurha, väkisinmakaaminen, eläimiin sekaantuminen ja sukurutsa sekä törkeät varkaudet määriteltiin kuolemantuomioon johtaviksi rikoksiksi. [126] Kristofferin maanlain systematiikan mukaisesti laissa kuvaillaan erilaisia rikoksia ja niiden rangaistuksia yksityiskohtaisesti. Voidaan olettaa,

[123] Pälkjärven käräjät 25.–27.2.1682. gg2 s. 284.
[124] Vrt. Siviiliasiat eli kiistat maanomistuksesta, maankäytöstä sekä muut talousjutut muodostivat 1600-luvun lopulla kaksi kolmannesta Taussi Sjöbergin tutkiman Ruotsalaisen Njurundan oikeuden tapauksista. Taussi Sjöberg 1996, 39.
[125] Ylikangas 1999, 116–117.
[126] Pajuoja 1991, 16–17.

että rikokset olivat suhteellisen samankaltaisia eri puolella valtakuntaa, eikä Käkisalmen läänin oloilla ollut ratkaisevaa vaikutusta rikosten tekotapoihin. Näin ollen Kristofferin lakia pystyttiin sen systematiikasta huolimatta soveltamaan menestyksekkäästi myös Käkisalmen läänin asukkaita koskevissa rikosasioissa. [127]

Oikeudenhoidon kannalta rikosoikeuden ankaroituminen merkitsi talonpoikaisyhteisöille erityisesti sitä, että niille kuuluva oikeudellinen päätösvalta supistui. Rikosoikeuden ankaroituminen ja lain käyttäminen oikeusperusteena veivät yhteisöiltä oikeuden hoitaa itse tappojen, murhien, ryöstöjen ja seksuaalirikosten tuomitsemisen. [128] Tämä ilmiö murensi kokonaisuudessaan tapaoikeuden merkitystä, ja eikä ole liioiteltua väittää, että maantavan käyttö yleisessä mielessä sai rikoslain vuoksi kokea laskusuhdanteen. Vepsä kuvaileekin, että 1700-luvulle tultaessa kehitys oli johtanut jo siihen, että yleisesti ottaen kosketus muistiin perustuvaan, suullisen käräjäoikeudellisen yhteiskunnan oikeustapoihin oli menetetty lähes kokonaan. [129]

[127] Korpijaakko 1989, 248–249.
[128] Pajuoja 1991, 21.
[129] Vepsä 2012, 514.

3. MAANTAPA MAANNAUTINTA- JA PERINTÖOIKEUDEN PERUSTEENA

3.1 Itse raivatun maan normi ja riittävän etäisyyden normi

Kun Käkisalmen lääni liitettiin Ruotsin valtakuntaan 1617, entiset maaomistukset mitätöitiin ja provinssin maat julistettiin kruununluontoisiksi. Kruununluontoiseksi maaksi kutsuttiin sellaista maata, joka oli kruunun omistuksessa, mutta jota kruunu saattoi korvausta vastaan luovuttaa yksityisen hallintaan. Kruununmaata viljelleen talonpojan oikeudellinen asema suhteessa maahan vastasi vuokraajan asemaa. Talonpoika sai ottaa haltuunsa maa-alueita, mutta hänen omistusoikeutensa niihin oli vain oikeutta viljellä maata *(dominium utile)*. Varsinaisesti oikeus omistukseen ja maan tuottoon *(dominium directum)* kuului kruunulle tai kruunun valtuuttamalle aateliselle. Käkisalmen läänin talonpojat olivat siis vuokraviljelijöitä. Heillä ei ollut oikeutta myydä, pantata tai jättää maata perinnöksi. Muualla valtakunnassa kruununtalonpojilla oli oikeus ostaa viljelemäänsä maata itselleen, mutta Käkisalmen läänissä, voittomaalla, tällainen toiminta ei ollut 1600-luvulla sallittua. [130]

Käkisalmen läänin asukkaiden elannonsaanti muodostui 1600-luvulla pitkälti alkutuotannosta. Tärkeä alkutuotannon muoto oli muun itäisen Suomen tapaan kaskiviljely [131]. Se sopi hyvin etenkin läänin pohjoisten pitäjien asukkaiden viljelysmuodoksi, sillä pohjoisessa oli edelleen riittävästi erämaita kaskettavaksi. Uusille kaskimaille oli jatkuvaa tarvetta, koska yksi kaskialue antoi satoa korkeintaan kolmena vuotena. Kaskeamiseen oli kuitenkin myös muita syitä. Pysyvän peltoviljelyn syntyä pohjoiseen rajoitti epäedullinen moreenimaaperä. Pysyvässä peltoviljelyssä olisi myös tarvittu lannoitetta, karjanlantaa. Karjan pitoa pohjoisessa hankaloitti kuitenkin rehun puute. Tarvittavan rehun saanti luonnonniityiltä ja vesistöjen rannoilta ei pohjoisessa ollut lainkaan itsestään selvää. Alavat rantamaat sijaitsivat usein kaukana asutuksesta, ja rehun säilöminen olisi vaatinut myös latojen rakentamista näille kaukaisille rantapai-

[130] Katajala 2002, 215–217; Katajala 2005, 27

[131] Kaskiviljelyä harjoitettiin ainoastaan Itä-Suomessa. Ruotsissa harjoitettiin karjankasvatusta ja pysyvää peltoviljelyä. Suomessa Pohjanmaa ja Ahvenanmaa olivat karjankasvatusaluetta. Pohjanmaalla myös peltoviljelyllä oli huomattavaa merkitystä. Varsinais-Suomi ja Satakunta olivat pysyvän peltoviljelyksen alueita. Karonen 2008, 140, 274.

koille. Kun kaukana kotoa tapahtunut kaskiviljely vaati paljon työvoimaa, ei sitä ollut enää irrotettavissa pitkille ja vaivalloisille rehuntekomatkoille. [132]

Käkisalmen läänin tiheään asutussa eteläosassa pelloista saatettiin saada jo suurin osa viljasadosta. Peltoviljelyn teki mahdolliseksi Laatokan kannaksen keskusseutujen suotuisa savimaa. Kun maaperä oli hyvää savea, sinne aikanaan poltetut kaskipellot oli voitu ottaa pysyviksi viljelysalueiksi. Samanaikaisesti alueella harjoitettiin kuitenkin vielä kaskiviljelyä. [133]

Kaskiviljelyä hoidettiin usein yhteistyönä, jolloin sato jaettiin talojen välille työntekijöiden mukaan. Käkisalmen läänin maanhallintaoloille oli kuitenkin leimallista se, että talonpojat pyrkivät saamaan haltuunsa myös omia yksityisiä nautinta-alueita. Talojen lähettyvillä kylissä oli usein aidattuja metsä- tai niittymaita, joita käytettiin myös laitumina. Nämä maa-alueet sijaitsivat niin lähellä kutakin taloa, ettei niitä käytännössä ollut soveliasta kenenkään taloon kuulumattoman käyttää. Lisäksi kylien lähitienoilla saattoi olla talojen omia kaskia ja samoin yhteismaille voitiin raivata yksityisiä kaskia. Kauempana sijaitsevien takamaiden kohdalla tilanne oli sama: myös niitä saatettiin jakaa kullekin talolle erikseen. [134]

Jos kylien lähimaastot oli jaettu ja kaskimaan tarvetta yhä oli, piti sitä lähteä tavoittelemaan kauempaa. Tällöin oli mahdollista, että kaskea hakattiin alueille, joiden hallinnoijista ei ollut varmuutta. Tämä aiheutti ristiriitoja eri pitäjien asukkaiden kesken erityisesti tiheään asutussa etelässä. Riitaherkkyyttä lisäsi se, että rajamerkit olivat usein epämääräisiä ja niitä oli harvassa. Tämä takasi sen, että rajaa ylitettiin helposti vahingossa. Samasta syystä epäilykset naapurien vastaavista ylityksistä olivat herkässä. [135] Oman lisänsä maanhallintaoloihin toivat vielä uudisasukkaat, jotka alkoivat kasketa erämaata pohtimatta sen enempää, kenelle maa kuului [136].

[132] Korpela 2004, 275–279; Kuujo 1963, 129; Saloheimo 1976, 159; 185–186.
[133] Katajala 1994, 74; Korpela 2004, 275, 279; Kuujo 1963, 129–130.
[134] Kuujo 1963, 135.
[135] Kuujo 1963, 135–137; Saloheimo 1976, 159; 165.
[136] Katajala 1994, 87.

Olosuhteet olivat siis maariitojen synnyn kannalta otolliset: Kaskiviljelyn luonteen vuoksi uuden kaskimaan tarvetta ilmeni muutaman vuoden välein ja kaskettavaa metsää jouduttiin etsimään yhä kauempaa kylistä.[137] Viljelysmaat saattoivat näin ollen sijaita kaukana asutuksesta, eikä niitä pystytty valvomaan. Rajamerkit takamailla olivat usein heikosti nähtävillä. Näin vahingossa tehdyt rajanylitykset jäivät huomaamatta ja luvaton maankäyttö saattoi jatkua pitkäänkin. [138] Tällaisesta jo hyvän aikaa hyödynnetystä maasta ei ollut helppoa luopua sitten, kun oikea omistaja huomasi luvattoman hallinnan [139].

Esimerkki omassa aineistossani tyypillisestä maariidasta oli tapaus, jossa Simana Jolkonson syyttää serkkuaan Marke Jargiofia siitä, että Marke oli kaatanut kaskea liian lähelle Simanan[140] pykälikköä[141]. Simanan mielestä hänellä on etuoikeus maahan. Oikeus on kuitenkin sitä mieltä, että Markella oli ollut täysi oikeus raivata ja viljellä kyseistä aluetta. Syiksi oikeus luettelee, että ensinnäkin Marke oli kaatanut kasken jakamattomalta alueelta yhteiseltä takamaalta. Toisekseen Marke ei ollut kaatanut yhtään puuta Simanan lohkolta. Kolmanneksi oikeus toteaa, että Markella on ollut samaisen kasken vieressä oma niitty, ja tätä niittyä hän on hallinnut jo pitkään. Tässä vaiheessa juttu kääntyykin päälaelleen ja Simana joutuu miettimään, onko tässä sittenkään syytä valittaa Marken teoista: Oikeus nimittäin lausuu, että on olemassa sellainen maantapa *(landhsedh)*, ettei kenelläkään ole lupaa tehdä kiinnitystä sellaisten niittyjen lähelle. Simana on näin kuitenkin tehnyt. Näin raukeavat Simanan syytökset Markea kohtaan ja oikeus tuomitsee, että Marke raivaa ja viljelee huoleti sitä osaa, jonka hän kaatoi, ja Simana sitä, jonka hän on lohkonut. Myönnytykseksi Simanalle oikeus sentään huomauttaa Markelle, että hänen pitää huolehtia tulesta niin, ettei se leviä Simanan pykälikköön. [142]

---

[137] Saloheimo 1976, 187.
[138] Kuujo 1963, 137; Saloheimo 1976, 165. Kuujo ja Saloheimo viittaavat erityisesti kylien välisiin rajariitoihin. Omassa aineistossani painopiste oli yksityishenkilöiden hallintaoikeuksissa. On tietenkin luonnollista, että ykisyishenkilöiden hallinnoimien alueiden määrittely oli ajan tavan mukaisesti sidoksissa kylien hallinnoimien alueiden määrittelyyn. Ks. kyseessä olevasta ilmiöstä Saloheimo 1976, 165–166.
[139] Tästä kertoo se, että ne ihmiset, joilla oli todellinen hallintaoikeus maahan, joutuivat hakemaan oikeutta käräjillä. Ks. esim. Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. gg8 s. 192–192v.
[140] Oikeudessa miehiä puhutellaan etunimillä.
[141] Pykälikkö oli alue, joka oli merkitty tietyn talonpojan hallintaan. Merkitseminen tapahtui pyältämällä eli koloamalla alueen suurimmat puut tyvestä ympäri. Ks. Saloheimo 1976, 186.
[142] Liperin käräjät 18.–19. ja 21.2.1681. gg2 s. 498.

Tässä luvussa tarkastelen sitä, millaisista maanhallintaan liittyvistä maantavoista lähteeni kertovat. Mikä oli näiden maantapojen sisältö? Olivatko kyseiset maantavat paikallisia vai kattoivatko ne suuremman alueen? Poikkesivatko käytetyt maantavat Ruotsin maanlaista? Mistä maantavat olivat saaneet vaikutteita? Miksi tällaisia maantapoja käytettiin juuri Käkisalmen läänissä?

Lähteistäni nousi esille kaksi sellaista maanhankintaan liittynyttä maantapaa, joita käytettiin niin usein, että katson niiden edustavan vakiintuneita normeja. Nämä maantavat olen nimennyt *itse raivatun maan normiksi* ja *riittävän etäisyyden normiksi*. Itse raivatun maan normin mukaan maata raivannut ihminen sai raivaamansa maa-alueen yksityiseen hallintaansa. Riittävän etäisyyden normin mukaan liian lähelle toisen ihmisen hallitsemaa aluetta ei toinen ihminen saanut muodostaa omaa hallinta-aluettaan.

Itse raivatun maan normiin liittyy aineistossani kolme tapausta[143]. Käytössä olivat ilmaukset *landsens sedwanan och bruk, Landhens seed och bruk, här i landet är den sed wahna*. Ilmaukset viittaavat *land*-sanan perusteella siis laajempaan alueeseen. Tapaukset sijoittuivat läänin eteläosaan. Päättelen, että kyseessä oli normi, joka oli tunnettu kyseisissä eteläisissä pitäjissä ja lisäksi arvelen, että normilla oli pätevyyttä Käkisalmen läänissä laajemminkin. Tähän viittaa sanan *land* käyttö. Mikäli olisi haluttu korostaa alueen seutukohtaisuutta, olisi sanamuodoksi valittu jokin ort-alkuinen ilmaus.

Seuraava esimerkki valaisee hyvin itse raivatun maan normin luonnetta: Uukuniemen käräjillä mietittiin vuonna 1678, mitä pitäisi tehdä vähän aikaa sitten raivatulle niittypalalle, jolta Jussi Marainen oli viiden vuoden ajan jo korjannut heinää. Oli nimittäin käynyt ilmi, että heinälle olisi ollut toinenkin ottaja: Sipi Pöllänen, joka todistettavasti oli ollut alueen haltija. Tätä vakuuttavat nimismies Puumalainen ja todistaja Pekka Kurki yhdessä Pölläsen kanssa. Marainen ei voi kiistää todistajien väitettä. Siksi oikeus julistaa, että Pöllänen pitää hallussaan kyseistä niittypalaa, olihan se kuulunut hänen talonsa alaisuuteen kyseessä olevan ajanjakson aikana.

[143] Uukuniemen käräjät 22.–23.2.1678 gg2 s. 1053–1053v; Pälkjärven käräjät 17.–19.2.1680. gg2 s. 715v; Räisälän käräjät 30.–31.8.1680 gg2 s. 778.

Maraiselle taas kuuluu se maa, jota hän on kyseessä olevan alueen tienoille saanut itse raivattua; näin jälkeen maantavan ja käytännön *(”efter landsens sedwana och bruk”)*. [144]

Kyseisestä oikeustapauksesta on nähtävillä, että ensiksikin vähän aikaa sitten raivattu maa luokitellaan raivaajalleen eli Sipi Pölläselle kuuluvaksi. Toisekseen maan luvattomasta käytöstä tuomittu Jussi Marainen taas saa pitää ne alueet, jotka hän on itse, omalla työllään, raivannut. Näin käy toteen itse raivatun maan normin noudattaminen. Samasta maantapanormista kertoo myös tapaus, jossa lukkari Pekka Ukkonen ja talonpoika Matti Venäläinen kiistelevät maanhallinnasta Pälkjärven käräjillä. Miehet saavat kuulla oikeudessa, että Ukkosen tulee luovuttaa Venäläiselle vanhasta niitystä se osa, joka on jo muinoin kuulunut Venäläisen asumuksen alaisuuteen. Mutta ne alueet, jotka lukkari on itse raivannut ja joille hän on tällä tavoin itse laajentanut tiluksiaan, tuomitaan lukkarille jälkeen maantavan ja käytännön *(”efter Landhens seedh och bruk”)*.[145]

Korpijaakko on sitä mieltä, että yhteiskunnallinen kehitys oli Ruotsissa 1600-luvulla edennyt siihen pisteeseen, että kaikella valtakunnan alueella sijaitsevalla maalla katsottiin lähtökohtaisesti olevan omistaja. Maa kuului joko yksityisille talonpojille, kyläkunnille tai kruunulle. Jos jossain oli näille ryhmille kuulumatonta maata, se oli sitten pitäjien, kihlakuntien tai maakuntien omistamaa yhteismaata. [146] Voimassa olleen lain mukaan omistusoikeus maahan saattoi syntyä laillisen saannon tai ylimuistoisen nautinnan kautta. Laillisia saantoja oli viisi, ja ne määrittelivät maanomistuksen syntyväksi perinnön, vaihdon, kaupan, lahjan tai pantin kautta. Laiton saanti taas puolestaan saattoi ylimuistoisen nautinnan väylän avulla muuttua lailliseksi ja pysyväksi. [147]

Kristofferin maanlaissa kiellettiin ilman laillista jakoa tapahtuva kylien jakamattomien maiden ottaminen yksityiseen viljelykseen tai laidunkäyttöön. Mikäli joku halusi raivata metsää viljelyskäyttöön, hän sai lain mukaan kyllä tehdä sen, mutta kyseinen metsäalue sai olla talonpojan hallussa vain kolmen kylvön ajan. Sen jälkeen alue tuli luovuttaa takaisin kyläyhtei-

[144] Uukuniemen käräjät 22.–23.2.1678 gg2 s. 1053v.
[145] Pälkjärven käräjät 17.–19.2.1680 gg2 s. 15v.
[146] Korpijaakko 1989, 241.
[147] KrML MK 1. luku.

sölle. [148] Kolmen vuoden määräajan toteuttamisesta Käkisalmen läänissä ei ole aineistossani viitteitä. Hallinnalle ei annettu mitään aikarajoitusta. Näin ollen tämä Käkisalmen läänissä käytössä ollut normi ei ollut yhdenmukainen lain kirjaimen kanssa. Myös aikaisempi tutkimus tukee tätä tietoa: Saloheimon mukaan merkittyjen eli pyällettyjen mutta vielä polttamattomien kaskimetsien hallinta saattoi säilyä talonpojan oikeutena vuosikymmenien ajan. Pykälikköjä saatettiin myös ostaa ja myydä. [149]

Saloheimo on sitä mieltä että Käkisalmen läänissä käytettiin maanhallinta-asioiden suhteen oikeustapoja, jotka poikkesivat Ruotsin maanlaista ja perinnäisestä oikeuskäsityksestä. Erääksi Ruotsin maanlaista poikkeamisen muodoksi Saloheimo näkee sen, että yhteismaita saatettiin jakaa eri talojen haltuun. Saloheimo antaa olettaa, että Pohjois-Karjalan maanomistustilanne muistutti niiltä osin Savon ja Keski-Suomen tilannetta. [150] On tunnettua, että Käkisalmen läänin alueelle suuntautui vuosisadan puolenvälin sodan jälkeen muuttovirta Savon alueelta. Tulijat olivat tottuneet kaskiviljelyyn ja he toivat mukanaan sitä koskevia tapanormeja. [151]

Itse raivatun maan normi kuvastaa se osuvasti myös sitä kansanperinteen tutkimuksen esille tuomaa ajatusta, että kansanomaisen oikeustajun kulmakivenä toimi itse tehty työ [152]. Käkisalmen läänissä tämä ajatus eli vielä voimakkaana 1600-luvulla, osittain siksi, että alueen ihmisten elannonsaanti oli niin pitkälti sidoksissa paikasta toiseen siirtyvään kaskiviljelyyn. Peltoviljelyn alueella elävät ihmiset saivat usein esi-isien raivaamaa, valmista peltoa käyttöönsä, mutta rajaseudun asukkaiden hyvinvoinnissa korostui voimakkaammin se, että viljelysalueet ”ansaittiin” ensin itselle työn avulla. Ihmistyön merkitys oli näin korostuneemmassa asemassa maanhallintaoikeuksia määriteltäessä. [153] Ennen maakuntalakeja ja maanlakeja maan haltuunotto olikin perustunut valtaukseen [154]. Se, joka raivasi maata kaskekseen, sai sen omakseen. Tämä ajatus saattoi elää Käkisalmen läänissä vielä 1600-luvulla. [155] Osin syynä oli kaskiviljelys, mutta toisena syynä oli saattoi olla se, että Käkisalmen läänin alueella vai-

[148] KrML RK 32. luku.
[149] Saloheimo 1976, 186.
[150] Saloheimo 1976, 163.
[151] Karonen 2008, 274; Saloheimo 1976, 148.
[152] Vuorela 1983, 643.
[153] Jutikkala 1958, 19; Saloheimo 1976, 299.
[154] Korpijaakko 1989, 240.
[155] Jutikkala 1958, 18.

kutti myös ortodoksisen uskonnon kanoninen oikeus, jonka mukaan 30 vuoden ristiriidaton hallinta antoi oikeuden pysyvään omistukseen. [156]

Toinen aineistostani esiin noussut maariitojen ratkaisussa sovellettu maantapa oli normi, jonka mukaan kaskea ei saanut kaataa liian lähelle toisen niittyä. Tämän normin olen nimennyt riittävän etäisyyden normiksi ja sen hahmotteleminen perustuu kolmen oikeustapauksen tarkasteluun [157]. Riittävän etäisyyden normin yhteydessä oikeustapauksissa maantapaan viitattiin ilmaisuilla *är här landhsedh, landzens sewenio, Lands sedh, denne landsens seedh* sekä *Landssens Maneer och sedh wänio*. Näin ollen kyse oli laajemman alueen oikeusnormista. Tapaukset painottuvat, päinvastoin kuin itse raivatun maan normin yhteydessä, läänin pohjoisosaan[158].

Kiteen käräjillä soviteltiin vuonna 1681 Paavo Tuhkasen ja Olli Pernaisen maariitaa. Tuhkalainen syyttää Pernaista siitä, että viimeksi mainittu oli edellisenä syksynä hakannut kaskea aivan Tuhkalaisen niityn viereen. Tuhkalainen anoo, että Pernaisen tulee saada rangaistus kyseisenlaisesta toiminnasta. Pernainen ei yritä kiistää kaskenkaatoa, mutta huomauttaa, että se alue, jonka hän on hakannut, kuuluu hänelle. Mitä oikeus sanoo? Se tuomitsee kyseisen kasken Tuhkalaiselle. Yhtenä painavana perusteena oikeus pitää maantapaa, jonka mukaan *” […] kukaan ei voi saada hallintaoikeutta jonkun toisen niittymaan viereen tai ei ainakaan lähemmäs, kuin mitä mies voi kovasimella heittää”*.[159] Pernainen ei kuitenkaan saa sakkorangaistusta toiminnastaan, sillä hän oli, ainakin pöytäkirjan mukaan, tehnyt kaskenkaadon tietämättä Tuhkalaisen maanomistuksesta.[160]

Tästä oikeuden päätöksestä on nähtävissä kaksi erityisen mielenkiintoista ilmiötä. Ensimmäinen ilmiö on se, että riittävän etäisyyden normi kumoaa itse raivatun maan normin: vaikka

---

[156] Saloheimo 1976, 163.
[157] Liperin käräjät 18.–19. ja 21.2.1681. gg2 s. 498; Kiteen käräjät 2.–3.12.1681. gg2 s. 604; Tohmajärven ja Kiteen käräjät 10.–15.2.1690. gg9 s. 15.
[158] Mahdollisesti syynä tähän voi olla se, että pohjoisen elinkeinorakenteessa painottui kaskiviljely. Näin vähäisen aineiston perusteella en kuitenkaan menisi tekemään kovin ratkaisevia johtopäätöksiä sen suhteen, oliko normi voimassa vain pohjoisessa vai sovellettiinko sitä mahdollisesti myös etelässä.
[159] Kiteen käräjät 2.–3.12.1681. gg2 s. 604. *” […] ingen skall må häfda när in till någons Englandh, eller åthminstone närmare än man med en brynsten kan kasta.”*
[160] Kiteen käräjät 2.–3.12.1681. gg2 s. 604.

Pernainen on itse raivannut maan, hän ei voi saada sitä hallintaansa, koska se sijaitsee liian lähellä Tuhkalaisen maita. Toiseksi tuomiossa näkyy riittävän etäisyyden normin koko sisältö, onhan siinä mainittu tarkalleen se etäisyys, joka maaomistusten välillä tulee olla. Raja-Karjalan maataloutta käsittelevässä kirjoituksessaan Kuujo kertoo samasta kansantavasta ja siitä, että yksityishenkilöiden hallinnoimien maa-alueiden sopivaa etäisyyttä havainnollistettiin juuri tällaisella heittomatkalla. [161]

Kahdesta muusta riittävän etäisyyden normiin liittyvästä oikeustapauksesta on saatavissa niin vahvistusta kyseisen normin olemassaololle kuin lisätietoa normin sisällöstäkin. Jo aikaisemmin esitellyssä Simana Jolkonsonin ja Marke Jargiofin maariidassa oikeus vetoaa samaiseen maantapaan ja toteaa, että kenelläkään ei ole lupaa tehdä lähelle toisen niittyjä kiinnityksiä [162]. Tohmajärven ja Kiteen käräjiltä taltioitu oikeustapaus, jossa Pekka Sallinen syyttää Olle Rouvista siitä, että tämä on tullut kaskeamaan liian lähelle Sallisen maita, antaa vielä uutta tietoa riittävän etäisyyden normista. Kyseisessä tapauksessa oikeus nimittäin on sitä mieltä, että maantavan mukaan talonpoika saa yksin hallita niitä metsämaita, jotka jäävät hänen omistamiensa niittyjen sisälle ja ympärille. [163]

Miksi itse raivatun maan normi ja riittävän etäisyyden normi olivat käytössä Käkisalmen läänissä? Aluksi on todettava, että mielestäni normit olivat vanhaa maannautintaa suojelevia maantapoja. Miksi vanhaa maannautintaa piti suojella? On tarkasteltava inhimillisen tason käytännön syitä. Kysymykseen löytyy vastauksia myös alueen ihmisten maantarpeista ja näiden tarpeiden taustatekijöistä. Maantapojen käytölle löytyy syitä myös lainsäädännön ominaisuuksista.

Riittävän etäisyyden normi oli ensisijaisesti käytännöllinen turvamääräys, jonka tarkoituksena oli suojella olemassa olevia viljelyalueita tulen vaaroilta. Lähteistäni on nähtävillä, että ihmisillä oli huoli tulen leviämisestä: varoitettiinhan erästä talonpoikaa siitä, ettei tuli saa levitä hänen palostaan naapurin pykälikköön [164]. Jos tuli pääsi leviämään läheisille maa-alueille ja

[161] Kuujo 1963, 135.
[162] Liperin käräjät 18.–19. ja 21. 2.1681. gg2 s. 498.
[163] Tohmajärven ja Kiteen käräjät 10.–15.2.1690. gg9 s. 15.
[164] Liperin käräjät 18.–19. ja 21.2.1681. gg2 s. 498.

mikäli näillä alueilla oli jo ollut kasvamassa viljaa, oli vahinko suuri. Kovasimen heiton matka arvioitiin sopivaksi turvaväliksi palon ja vanhemman viljelysmaan välillä.

Käkisalmen läänin alueella kaskenpoltto oli vielä hyvin yleistä, kun taas lännempänä painopiste oli peltoviljelyssä [165]. Kaskenpolttoon elinkeinona liittyi alituinen lisämaan tarve. Tällaista ilmiötä ei pysyvän peltoviljelyn alueilla niinkään tunnettu. Uudisraivausta tapahtui myös siksi, että alueelle virtasi muuttajia muualta valtakunnasta [166]. Uudet asukkaat saapuivat hekin kaskea raivaamaan [167]. Käkisalmen läänin olosuhteet vaativat siis sellaista normistoa, joka huomioi uudisraivauksen aiheuttaman lisäkaskeamisen sekä kaskenviljelyn synnyttämät tekniset erityiskysymykset. Valtakunnassa voimassa olleen Kristofferin maanlain systematiikka muotoutui niin, että siinä yritettiin luetteloida kaikki tuon ajan yhteiskunnassa mahdolliset luvattomuudet rankaisuineen. Vaikka vallinneessa lainsäädännössä pyrittiin ottamaan huomioon valtakunnan erilaiset elinkeino-olot, kaskiviljely ei ollut saanut suurta sijaa laissa. Niinpä maantavan käytölle oli tilausta. [168]

Kruunulla ei ollut motivaatiota laatia kaskiviljelytaloutta tukevia asetuksia tai säädöksiäkään, koska kaskiviljely oli sen näkökulmasta kielteinen ilmiö. Anu Koskivirta on omassa rajaseudun ja esivallan välistä suhdetta analysoivassa kirjoituksessaan todennut, että kaskeaminen ei sopinut kruunun merkantilistiseen metsäpolitiikkaan. Esivallan mielestä oikea tapa hyödyntää metsiä oli jalostaa puuta myytäväksi. [169] Kruunun haluttomuutta säätää kaskeamista tukevia normeja lisäsi sekin, että veronkannon suhteen sille oli suotuisampaa se, että väki asui ja viljeli tiettyjä, vakiintuneita paikkoja [170].

---

[165] Ks. Karonen 2008, 274.
[166] Saloheimo 1976, 145–158.
[167] Katajala 1994, 87.
[168] Jutikkala 1958, 17; Korpijaakko 1989, 246–249; elinkeinorakenteista Karonen 2008, 273–275. Kaskenpolton aiheuttamasta säädösten tarpeesta kertoo myös aineistoni oikeustapaus, jossa maantapa määrittelee sopivan ajan sille, kuinka kauan maahan kaadetut suuret puut voivat odottaa kaskenpolttoa. Ks. Ilomantsin käräjät 12.–13. 1.1680. gg2 s. 703v.
[169] Koskivirta 2001, 229. Maanlaki kyllä tuntee kaskeamisen, mutta keskittyy sen vaaroihin: ks. KrML RK 38. luku.
[170] Korpela 2004, 274.

3.2 Työn tuoton jakaminen uurastuksen mukaisesti

Käkisalmen läänissä yleinen viljelysmuoto kaskiviljely vaati paljon työvoimaa etenkin siinä vaiheessa, kun maahan kaadettua kaskimetsää poltettiin. Työvoiman riittävyyden takaamiseksi olikin usein järkevää perustaa kaskiyhtiö. Yhteisellä kaskella saattoivat työskennellä esimerkiksi veljekset ja näiden pojat [171]. Saloheimo mainitsee, että kaskiyhtiö saatettiin muodostaa myös eri kylien asukkaiden välille [172]. Yhteistyö saattoi kestää vain kasken kaatamisen ja polttamisen ajan. Tällaisissa tilanteissa tuotto jaettiin siten, että kaskimaa jaoteltiin askelin tai köydellä mitaten tai pelkästään arvion perusteella kappaleisiin. Usein yhtiöt pysyivät kuitenkin koossa sadonkorjuun yli. Kun vilja oli korjattu, suoritettiin jako. Jaottelu tehtiin ennen puintia sitomien, kuhilaiden tai aumojen mukaan. Vaihtoehtoisesti jako voitiin tehdä puinnin jälkeen, jolloin siemeniä mitattiin puuastialla, olkia lyhteinä ja ruumenia kopalla. [173]

Suomalaista kansanperinnettä tutkineen Toivo Vuorelan mukaan kansanomaisen oikeustajun lähtökohtana on ollut tehty työ [174]. Tämä ilmiö näkyy selvästi omissa lähteissäni: neljästä oikeustapauksesta on nähtävillä, että Käkisalmen läänissä kaskiviljelyn sato jaettiin sen mukaan, miten kukin talo on voinut *”kantaa kirvestä metsään”* [175]. Työn tuoton jakautumiseen vaikutti siis työvoiman määrä. Miehet selvittelivätkin oikeuden edessä sitä, kuinka paljon työvoimaa kukin talo oli pystynyt antamaan kaskiyhtiöön. Ratkaiseviksi tekijöiksi työvoiman määrän arvioinnissa nousee miestyövoiman määrä, miesten täysi-ikäisyys ja kyvykkyys sekä se, kuinka kauan kukin mies oli käyttänyt aikaa yhteisen kasken hoitamiseen. [176]

Kaskityön jakamisen maantapaan viitataan sanoilla *landssens sedwänio*[177], *Landhens sedwänio*[178], *denne ort gamble Seedwänio*[179] ja *denne ort gamble wana*[180]. Työn tuoton jakami-

---

[171] Kiteen käräjät 10.–11.2.1673. gg1 s. 108v.
[172] Saloheimo 1970, 192.
[173] Jutikkala 1958, 19–20.
[174] Vuorela 1983, 639.
[175] Ks. Kiteen ja Tohmajärven käräjät 22.–28.9.1697. gg16 s. 242. *”[...] som dhe äre hwilcka kunnat bära yxa till skogen; [...]”*
[176] Sortavalan, Salmin ja Suistamon käräjät 5.–12.10.1695. gg14 s. 176–176v; Jaakkiman ja Uukuniemen käräjät 4.–9.11.1695. gg14 s. 252–253; Kiteen ja Tohmajärven käräjät 22.–28.9.1697. gg16 s. 242; Kurkijoen ja Räisälän käräjät 21.–26.11.1698. gg17 s. 218–218v.
[177] Sortavalan, Salmin ja Suistamon käräjät 5.–12.10.1695. gg14 s. 176–176v.
[178] Jaakkiman ja Uukuniemen käräjät 4.–9.11.1695. gg14 s. 252–253.

sen maantapaa pidettiin oikeudessa siis yhtä aikaa seutukohtaisena ja läänintasoisena. Kirjallisuuden mukaan kyseessä olikin kaskialueilla laajasti hyväksytty periaate. Tällaisen periaatteen olemassaolo ja siihen liittyvät oikeudenkäynnit johtuvat miestyövoiman määrän ja laadun korostuneesta merkityksestä kaskiviljelyalueella.[181]

Kuujon mukaan yhtiöt olivat yleisesti tyypillisiä Karjalassa. Kaskiyhtiöitä Kuujo pitää vain yhtenä yhtiöesimerkkinä. Kuujon mukaan yhtiöitä muodostettiin usein suvun kesken. [182] Myös yhteisiä kotitalouksia saatettiin pitää yhtiöinä. Antti Huuslarilla ja Erkki Laamaisella oli ollut yhteinen talo, mutta Huuslari oli jättänyt oman osuutensa talosta heitteille kahdentoista yhteisen vuoden jälkeen. Laamainen olikin halukas purkamaan yhtiön *(bolag)*. Huuslarilla oli otsaa kuitenkin vaatia puolta yhtiön varallisuudesta itselleen. Tällaisessa tilanteessa oikeus oli Laamaisen puolella ja vapautti hänet Huuslarin vaatimuksista. Huuslarilla oli kuitenkin joitain oikeuksia: maantavan *(Landhsens sedwänio)* ja arviomiesten sanojen mukaan hänelle piti maksaa rengin palkkaa niistä kahdestatoista vuodesta, jotka hän oli ollut Laamaisen yhtiömiehenä. [183]

Kaski- ja muiden yhtiöiden jakamiseen tarvittiin oikeuden apua silloin, kun jako ei sujunut sopuisasti. Lainkohdista oli saatavilla jonkinlaista suuntaa jakojen toimittamiseen. Maanlain perintökaaren 13. luvussa neuvotaan, miten tuli toimia silloin, kun sisarukset halusivat jakaa yhteisesti asumaansa pesää. Tällöin jokainen veli ja sisar sai lain mukaan ottaa sen, mitä hän oli palvelussa tai ammatissa ansainnut. Tätä osuutta ei ollut kenelläkään oikeutta vaatia itselleen. [184] Maakaaren 33. luvussa taas kerrottiin yhtiön perustamisesta, ylläpitämisestä ja purkamisesta. Lakitekstin mukaan silloin, kun kaksi henkilöä perusti yrityksen, tuli heillä kummallakin olla kolme todistajaa puolellaan. Todistajien oli määrä panna merkille, kuinka paljon osakkaat olivat aikeissa sijoittaa yhtiöön, koska laissa todettiin, että jos toinen osakas halusi

---

[179] Kiteen ja Tohmajärven käräjät 22.–28.9.1697. gg16 s. 242.
[180] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 21.–26.11.1698. gg17 s. 218–218v.
[181] Jutikkala 1958, 19; Vuorela 1983, 147. Mielenkiintoista on, että suomalaisen kansanperinteen mukaan heinäniittyjen tuotto jaettiin siten, että naisen työpanos vastasi miehen työpanosta. Myöhemmin taloille kuuluvat heinät määräytyivät niityn omistusosuuden perusteella. Ks. Vuorela 1983, 23.
[182] Kuujo 1963, 178; Vuorela 1983, 146–147.
[183] Sortavalan, Salmin ja Suistamon käräjät 14.–20.2.1694. gg13 s. 35v.
[184] KrML PK 13. luku.

yhtiötä purettaessa saada tuotosta toista osakasta enemmän, hänen täytyi saada vaatimukselleen tukea niiltä todistajilta, jotka olivat vahvistaneet yhtiön perustamista. [185]

Laki oli toimiva pysyvän peltoviljelyn olosuhteissa, joissa tilanteet olivat stabiilimpia. Pysyvän peltoviljelyn alueella yhtiön muodostajat saattoivat todistajien läsnä ollessa antaa joko enemmän tai vähemmän peltoja yhteisen yhtiön alaisuuteen. Kun tuottoa sitten jaettiin, kiinteät lähtökohdat määrittelivät jako-osuudet. Kaskiviljelyssä ei voitu aluksi tietää, kuinka paljon kukakin osakas tulisi antamaan työpanostaan viljelyyn. Lopullinen työpanos riippui pitkälti inhimillisistä oloista, terveydestä ja voimista. Siksi työn tuotto jaettiin vasta jälkikäteisarvioinnin perusteella ja kriteereinä oli se, kuinka paljon yksi osakas oli kyennyt uurastamaan kaskimaalla [186].

3.3 Toiselle kuuluvan kaskimaan käytön korvaaminen

Kurkijoen ja Räisälän käräjillä puitiin vuonna 1689 rajariitaa, jonka osapuolina olivat Sippo Huovilainen ja Jaakko Satiainen. Kiistanalainen maa-alue sijaitsi Elisenvaarassa. Jaakko Satiainen oli ylittänyt rajan, joka erotti hänen ja Sippo Huovilaisen maat toisistaan. Oikeudessa Satiainen vakuutti, että oli aivan tietämättään kaatanut kaskea Huovilaisen maille. [187] Samoilla käräjillä kävi lisäksi ilmi, että Satiainen oli käyttänyt myös Reko Tervosen maita omaksi hyväkseen samalla tavalla [188].

Oikeus joutui nyt pohtimaan, miten Satiaisen tulisi korvata toiselle kuuluvan maan luvaton käyttö. Lähtökohtaisesti tuomarin piti tarkastella säädettyä lakia ja etsiä sieltä perusteita tuomion antamiselle. Mutta tuomarille oli annettu myös vapaus käyttää vakiintunutta maantapaa

[185] KrML MK 33. luku. Yhtiö oli muinaisruotsiksi *bolag*. On katsottu, että lainkohta oli tarkoitettu lähinnä maataloutta varten perustettuja yhtiöitä varten. Ks. Ulkuniemen suomennos Kunigas Kristofferin maanlaista 1978, s. 178 viite 27.
[186] Saloheimo 1970, 192.
[187] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. gg8 s. 192–192v.
[188] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. gg8 s. 191v–192.

lakina. [189] Kristofferin maanlaki tunsi tapauksen, jossa yksi tai useampi kyläläinen raivasi toisen maata pelloksi. Tällöin luvatta toimineen raivaajan tuli maksaa kolme markkaa sakkoa vuodelta. Useamman vuoden käytöstä tuli rangaista samaa linjaa noudattaen: sanktiona oli kolmen markan sakko jokaiselta vuodelta. Vaihtoehtoisesti uudisraivaaja saattoi puolustautua kuuden miehen valalla ja päästä kokonaan eroon syytöksistä: tällöin todettiin, että luvatonta viljelyä ei ollut tapahtunut. [190]

Oikeus ei ryhtynyt sakottamaan Satiaista luvattomasta maankäytöstä, vaikka laki niin neuvoikin. Sen sijaan oikeus käytti tuomion perusteena maantapaa. Se totesi kummassakin tapauksessa, että koska Satiainen valalla vannoi käyttäneensä itselleen kuulumattomia maita vahingossa, kuului Satiaiselle maantavan (*Landsens sedwänio, Landsens Maneer*) mukaisesti seuraava rangaistus: hänen tuli antaa joka kolmas lyhde kyseisten kaskimaiden sadosta maan oikeille haltijoille. [191] Tällainen tapa nousi esille myös kolmannessa, aikaisempaan ajankohtaan sijoittuvasta oikeustapauksesta. Kyseisessä tapauksessa ei kuitenkaan ollut kyse tietämättömyydessä tehdystä maankäytöstä, vaan hyvinkin tietoisesti suoritetusta toiminnasta. Rangaistus oli silti sama, ja vaikuttaakin siltä, että maantapa koski yhtä lailla niin tietämättä kuin tieten tehtyjä luvattomia maankäyttöjä. [192] Kyseisen maantavan yhteydessä käytettiin ilmaisuja *Landsens sedwänio*, *Landsens Maneer* ja *Lans sens sedhwana*. Voidaan siis olettaa, että kyseessä oli ainakin koko lääniä koskeva tapanormi - eikä liene liioiteltua yleistää normia koko kaskenpolttoaluetta koskevaksi.

Kun vertaillaan lakia ja maantapaa luvattoman maankäytön rankaisemisen osalta, havaitaan niissä sekä yhteneväisyyttä että eroavaisuutta. Kristofferin maanlain rakennuskaaren lainkohdassa toisen maan luvaton käyttö kiellettiin ja lakia rikkonut tuomittiin kolmen markan sakkoon. Käkisalmen läänissä käytössä olleen tapanormin mukaan luvaton käyttö oli kiellettyä,

[189] Petri 1987, 52, 65.
[190] KrML RK 17. luku.
[191] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. gg8 s. 191v–192; Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. s. 4192–192v.
[192] Tiuralan käräjät 23.–24.9.1669. gg1 s. 579v. Tällöin maantapaan viitattiin ilmaisulla *Lans sens sedhwana*.

mutta normia vastaan rikkonutta ei sakotettu, vaan hänet tuomittiin antamaan sadosta joka kolmas lyhde alueen haltijalle. [193]

Luvattoman maankäytön korvaamisen normi täydensi oikeudenhoitoa. Se oli lain hengen mukainen: luvaton käyttö oli kiellettyä ja siitä piti suorittaa korvaus. Samalla se kuitenkin sopeutti tämän ajatuksen nimenomaan Käkisalmen läänin - ja muun kaskialueen - oloihin. Lisäksi maantapa muokkasi korvaussumman sellaiseksi, että Käkisalmen läänin talonpoika kykeni selviytymään korvausvelvollisuudestaan. Lain mukainen kolmen markan sakko merkitsi rintamaan varakkaalle talonpojalle yhtä ja vähävaraisemman kaskiseudun talonpojalle toista, eikä se siksi olisi ollut merkitykseltään sama. Mutta kun tuomittiin maantavan mukaan, voitiin korvaussummaksi määrätä juuri sellainen määrä, joka koettiin omalla seudulla kohtuulliseksi. [194]

3.4 Myötäjäisperinnön maantapa

Mitä 1600-luvun Käkisalmen läänin rahvas saattoi jättää perinnöksi? Edesmenneeltä jäi henkilökohtaista omaisuutta, lähinnä vaatteita ja joitakin käyttöesineitä, joskin on tiedossa, ettei tätä omaisuutta ollut kovinkaan paljon. Vainajan jälkeen saattoi jäädä myös joitakin kotieläimiä[195]. Miten oli sitten talonpojan hallinnoimien maa-alueiden laita? Saloheimon mukaan kaskitaloudessa elävien perheiden perinnänjaoissa maaomaisuudella ei ollut juuri merkitystä. Virallisesti Käkisalmen läänin talonpojilla ei ollut oikeuttakaan jättää maata perinnöksi, sillä maa oli julistettu kruunun omaisuudeksi. [196]

Käkisalmen läänissä vallinneista perinnönjakoon liittyvistä maantavoista ovat kertoneet Saloheimo ja Kuujo, mutta heidän esityksensä ovat suhteellisen niukkapiirteisiä ja yksittäistapauk-

[193] Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. gg8 s. 191v–192; Kurkijoen ja Räisälän käräjät 11.–16.11.1689. s. 4192–192v; Tiuralan käräjät 23.–24.9.1669. gg1 s. 579v.
[194] Ks. Björne 1991, 73; Vepsä 2012, 514.
[195] Ks. esim. Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905v.
[196] Saloheimo 1976, 299.

siin keskittyviä. Saloheimo tyytyy toteamaan, ettei pohjoiskarjalainen lähdeaineisto anna mahdollisuutta tehdä päätelmiä perinnönjakojen taustalla olleista mahdollisista maantavoista. Tosin Saloheimo toteaa, että oikeusperinne varmasti poikkesi valtakunnan vastaavista perinteistä osin, koska perintömaaluonteisen maaomaisuuden merkitys oli Pohjois-Karjalassa muuhun valtakuntaan verrattuna vähäisempää. [197]

Kuujo taas esittelee oikeustapausten perusteella kolme maantapaa, joita sovellettiin Käkisalmen läänissä. Ensimmäinen Kuujon kuvailema maantapa koski isän osuuden siirtämistä yhdelle pojista. Tämän tavan mukaan tilalle jäävä veli sai perinnönjaossa myös isän osuuden. Isän osuuden saaminen merkitsi sitä, että sen saanut oli velvollinen hoitamaan ikääntyviä vanhempia sekä maksamaan heidän hautauskustannuksensa. Toinen perinnönjakoon liittynyt maantapa, jonka Kuujo esittelee, oli se, että nuorin tytär peri äitinsä vaatteet. Tätä maantapaa sovellettiin etenkin silloin, kun tytär oli ollut äitinsä apuna kodin hoitamisessa. Kolmas tapa koski alueen ortodokseja, he antoivat naimisiin meneville tyttärille vaatteita. Erityistä näissä kahdessa viimeksi mainitussa maantavassa mielestäni on se, että niillä säädellään tytärten perintöoikeuksia. Jo kirjallisuuden perusteella on siis todettavissa, että tytärten perintöoikeuksien määrittelyssä maantavalla oli syystä tai toisesta kysyntää. [198]

Myös omien lähteitteni merkittävä anti perinnönjakojen osalta liittyy tytärten perintöoikeuksiin. Lähteistäni esiin nousseen maantavan mukaan tyttäret jätettiin pois varsinaisesta veljesjaosta ja he saivat vanhempiensa perinnön myötäjäisten muodossa. Tämä ilmiö näyttäytyy aineistossani selkeästi viidessä oikeustapauksessa[199]. Ilomantsin ja Suojärven käräjillä vahvistettiin vuonna 1697 Heikki Muikkusen sopimus, jolla Muikkunen määräsi vävynsä Lauri Jouhiaisen syytinkipojakseen. Sopimuksessa luetellaan myös perilliset ja ne osuudet, jotka heille katsotaan kuuluviksi. Syytinkipoika Jouhiainen tulee sopimuksen mukaan Muikkusen ja tämän vaimon kuoleman jälkeen saamaan puolet vainajien omaisuudesta; toinen puoli sopimuksessa määrätään sopimuksentekohetkellä alaikäiselle pojalle Jussille. Kahdelle sisarelle,

[197] Nykytutkimuksen valossa Käkisalmen läänissä ei virallisesti ollut perintömaaksi luokiteltavia maaomaisuuksia. Ks. Katajala 2005, 27.
[198] Kuujo 1963, 179.
[199] Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905v; Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905; Joukion ja Uukuniemen käräjät 4.–9.11.1689. gg8 s. 179v–180; Ilomantsin ja Suojärven käräjät 23.–28.2.1694 ja 1.3.1694. gg13 s- 37v; Pälkjärven käräjät 9.–11.3.1698. gg17 s. 117v–119. Poikkeuksen muodostaa tapaus, jossa jaetaan sisarusten yhteisen kodin omaisuutta: tällöin sisar mainitaan samanarvoisena perijänä veljien kanssa. Ks. Kiteen ja Tohmajärven käräjät 12.–17. 9.1698. gg17 s. 185–185v.

jotka asuvat vielä kotona, *"[...] erotetaan sen verran, mitä heidän myötäjäisiksi on hyvä maantavan mukaisesti saada, enempää heidän ei vastaisuudessakaan tule saada."*[200] Myötäjäisten ja pesäosuuden yhtäläisyydestä kertovat myös ne oikeustapaukset, joissa sisaret karhuavat osuuksiaan kotiin jääneiltä veljiltään. Näissä tapauksissa myötäjäiset ovat jääneet saamatta, ja niitä peritään vasta kun vanhemmat ovat kuolleet. [201]

Myötäjäisiksi eli pesäosuudeksi tyttärelle saattoi kuulua Käkisalmen läänissä maantavan mukaan esimerkiksi hieho[202]. Pöytäkirjoihin on jäänyt maininta myötäjäislehmän suomenkielisestä nimestä, kirjurin mukaan rahvas kutsui myötäjäislehmää Lepindölehmäksi[203]. Lähteitteni perusteella myötäjäisiksi saatettiin antaa myös tekstiilejä[204]. Myötäjäisten oikeudellinen asema puolisoiden yhteisessä omaisuudessa oli 1600-luvun Ruotsissa epäselvä. Vielä 1700-luvun oikeusoppineet keskustelivat siitä, pitikö myötäjäiset palauttaa lapsuudenkotiin vai kuuluivatko ne naisen kuoleman jälkeen tämän aviopuolisolle. [205]

Väliin valtakunnassa oli ilmeisesti sovellettu normia, jonka mukaan myötäjäiset tuli palauttaa lapsuudenkotiin. Tämän normin soveltaminen oli kuitenkin tuottanut vaikeuksia Käkisalmen läänissä, jossa irtaimen omaisuuden määrä oli vähäistä: myötäjäisten erottaminen puolisoiden yhteisestä omaisuudesta oli saattanut jättää jälkeenjääneen pulaan. Lähteisiini kuuluvassa oikeustapauksessa tytär oli saanut myötäjäisiksi sääskiverkon, jota puolisot olivat käyttäneet yhteisessä vuoteessaan. Kun tytär sitten tapaturmaisesti kuoli, hänen vanhempansa tulivat vaatimaan sääskiverkkoa takaisin. Käräjillä lautamiehet kuitenkin todistivat, että käytössä oli sellainen maantapa *(landssedh)*, että kun toinen puolisoista kuolee ensin, säilyttää toinen puolet hänen petivaatteistaan, vaikka ne olisivat tulleet myötäjäisinä. [206]

---

[200] Ilomantsin ja Suojärven käräjät 23.–28.2.1694 ja 1.3.1694. gg13 s- 37v. *" [...] undantagandes dhe 2. sina döttrar som ähnn hoos honom Muikuin ähr hwilka deras medgiff efwenwähl efter landssens sedwänio, och icke mehr framdehles niutha skohle."*
[201] Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905v; Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905.
[202] Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905v; Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905; Raudun ja Sakkolan käräjät 22.–23.9.1696. gg15 s. 28v.
[203] Pälkjärven käräjät 10.–11.3.1679. gg2 s. 905.
[204] Räisälän käräjät 21.–22.2.1679. gg2 s. 863.
[205] Pylkkänen 1990, 254–255.
[206] Räisälän käräjät 21.–22.2.1679. gg2 s. 863.

Maantapa, jonka mukaan tyttären perintöosa koostuu myötäjäisistä, oli Anu Pylkkäsen mukaan tyypillinen Karjalassa. Pylkkänen kertoo, että Karjalassa myötäjäisten antamisen jälkeen tyttären perinnön katsottiin tulleen suoritetuksi. Omat Käkisalmen lääniä koskevat tulokseni yhtyvät siis Pylkkäsen päätelmiin, jotka hän on tehnyt Jääsken ja Ruokolahden pitäjien lähteistön perusteella. Pylkkänen kuvailee, että tytärten saamat perintöerät olivat pieniä, ja niille oli luonteenomaista se, että ne tavalla tai toisella liittyivät naisen elämään. Muualla Pylkkäsen tutkimusalueilla Ala-Satakunnassa ja Pohjois-Pohjanmaalla tyttärien oli mahdollista saada enemmän perintöä, sillä vanhempien kuoltua suoritettiin tasoitus, jossa muotoiltiin tyttärelle laskennallinen osa kokonaisperinnöstä. Tämä laskennallinen osa oli puolet nuoremman pojan perinnöstä ja mikäli myötäjäisten määrä ei vastannut tätä osuutta, saattoi tytär saada hyvitystä muilta perinnönsaajilta. [207]

Myötäjäisperinnön maantapa oli tyypillisesti Ruotsin valtakunnan itäistä kolkkaa koskeva normi. Omien käräjäpöytäkirjalähteiden myötäjäisiin liittyvissä maantapayhteyksissä käytetään maantapaan viitattaessa sanoja *Landssens sedwänio, denne orts förre wana, den plägsedh dhe betyga her i landet wara, här Landh sedh är, Landsseedh* ja *landssens sedwänio*. Maantapaan viittaamisien painottuminen sanan land sisältäviin ilmaisuihin viittaa siihen, että tapa oli käytössä laajemmalla alueella. Kyseessä ei ollut vain pienen seutukunnan tapa. Tämä on looginen tulos myös Pylkkäsen esittämien ajatusten valossa. [208]

Miksi sitten Käkisalmen läänissä ja muualla Karjalassa tytärten osuudet sivuutettiin varsinaisessa perinnönjaossa? Tähän oli syynä se, että kotoa saadun perinnön merkitys oli Karjalassa pienempi, koska naimattomuus oli alueella vähäistä. Omaisuudella ei ollut suurta merkitystä avioliittoon pääsemisen kannalta. [209] Syytä löytyy myös alueen rahvaan niukasta omaisuudesta. Perintöä ei yksinkertaisesti riittänyt jaettavaksi kaikille. Kun itse raivattua kaskimaata oli vaikea jättää perinnöksi, kaskiviljelyksestä elantonsa saavilla perheillä ei ollut paljoa maaomaisuutta jaettavana. [210]

---

[207] Pylkkänen 1990, 212–214. Ks. myös Kuujo 1963, 179.
[208] Pylkkänen 1990, 212–214.
[209] Pylkkänen 1990, 213.
[210] Ks. Uukuniemen käräjät 14.1.1642. gg II s. 124v. Oikeudessa todetaan, että vaikka talonpoika olisi saanut yhteismaalta kaskimaata hallintaansa, hän ei voi jättää sitä perinnöksi. *”Där till Nämbden swaradhe att ther ähr [saks.s-kirjain] landzens sedh, att hon som huggar på almenningen han kan then på ingan frijheet niutha. ”*

Lain antamien lähtökohtien perusteella tytär peri puolet siitä mitä poika[211]. Omien lähteitteni valossa ja Pylkkäsen päätelmien pohjalta on todettava, että Karjalassa tyttären lainmukaiset oikeudet ja hänen perintöoikeuttaan säätelevät maantavat eivät kohdanneet. On kuitenkin virheellistä väittää, että tytärten perinnönsaamista olisi Käkisalmen läänissä hoidettu mielivaltaisesti. Pylkkästä mukaillen on vain todettava, että maalaisnaisen oikeuksiin vaikuttivat 1600-luvulla lakia enemmän käytännön olosuhteet. Ne olosuhteet, jotka puolestaan vaikuttivat lainsäädännön taustalla, eivät vastanneet sitä todellisuutta, missä Käkisalmen läänin talonpoikaisnainen eli. Pylkkäsen mielestä lainsäädännön taustalta löytyy tavoitteita kontrolloida naisten hallussa olevia suuria omaisuuksia. Tämän tiedon valossa on helppo ymmärtää, ettei laeilla ollut kovinkaan suurta sovellusarvoa Käkisalmen läänissä. Siksi tyttären perimisoikeudessa oli turvauduttava toisenlaisiin normeihin, maantapoihin. [212]

[211] KrML PK 1. luku.
[212] Pylkkänen 1990, 334–336.

4 MAANTAVAN ASEMA KÄKISALMEN LÄÄNIN OIKEUDENHOIDOSSA

4.1 Rahvas jakaa oikeutta

Lähteitteni perinnönjakotapauksista on löydettävissä myös sellaista tietoa, mikä valottaa koko maantapa-instituution toimintaa. Kun Nimismies Olli Utriainen ja lautamies Paavo Anttilainen määrättiin jakamaan edesmenneen Heikki Löpön omaisuutta, heitä ohjeistettiin, että ensin heidän tulee ottaa jakamattomasta pesästä kuluvan vuoden kruunun vuokra ja kaikki muut velat perintökaaren 22. luvun mukaisesti. Sen jälkeen heidän tulee jakaa jäljelle jäänyt osuus lain ja seudun käytännön mukaisesti, *efter lag och ortens sedwänio*. [213] Tämä ilmiö, jossa jakomiesten tuli jakaa kruunun velkojen jälkeen yli jäävä perintö lain ja seudun käytännön mukaisesti, toistui lähdeaineistossani yhteensä viisi kertaa [214].

Käkisalmen läänissä jakomiehen tuli olla asemaltaan joko lautamies tai nimismies: kahdessa oikeustapauksessa jakomiehiksi määrättiin kaksi lautamiestä[215], yhdessä tapauksessa jakajina olivat lautamies ja nimismies[216] ja kahdessa tapauksessa nimismies sai yksin hoitaa jakamisen[217]. Mielenkiintoisen yhtälön näissä tapauksissa muodostavatkin nyt ne tosiasiat, että oikeus halusi tukea maantavan käyttöä oikeusperusteena perinnönjakojutussa ja että se valtuutti maantavan tulkitsijoiksi ja käyttäjiksi lautamiehiä ja nimismiehiä.

Kysymys siitä, miksi oikeus määräsi lautamiehiä tai nimismiehiä tulkitsemaan maantapaa lain puitteissa, ohjaa tarkastelemaan maantavan käytön käytännöllistä tasoa. Tässä ilmiössä on esillä se, että asioissa, joissa paikalliset olosuhteet olivat ratkaisevasti määrittelemässä jutun luonnetta, paikalliset oikeudenkäyttäjät myös saivat vallan tulkita oikeusnormin sisältöä. Tällainen ilmiö ei ole vieras uuden ajan alun Ruotsia tutkineille historioitsijoille. Katajala mainit-

[213] Joukion ja Uukuniemen käräjät 5.–10.11.1696. gg15 s. 92v.
[214] Raudun ja Sakkolan käräjät 22.–23.9.1696. gg15 s. 28v; Sortavalan ja Salmin käräjät 12.–17. 10.1696. gg15 s. 57v; Joukion ja Uukuniemen käräjät 5.–10.11.1696. gg15 s. 92v; Ilomantisin ja Suojärven käräjät 5.–10.9.1698. gg17 s. 163; Kiteen ja Tohmajärven käräjät 12.–17.9.1698. gg17 s. 185–185v.
[215] Raudun ja Sakkolan käräjät 22.–23.9.1696. gg15 s. 28v; Sortavalan ja Salmin käräjät 12.–17.10.1696. gg15 s. 57v.
[216] Joukion ja Uukuniemen käräjät 5.–10.11.1696. gg15 s. 92v.
[217] Ilomantsin ja Suojärven käräjät 5.–10.9.1698. gg17 s. 163; Kiteen ja Tohmajärven käräjät 12.–17. 9.1698. gg17 s. 185–185v.

see Käkisalmen läänin lautamiehiä käsittelevässä kirjoituksessaan, että joidenkin tutkijoiden mukaan 1500- ja 1600-lukujen vaihteen Ruotsissa oli vallalla sellainen käytäntö, että lautamiehet ratkaisivat oikeuskysymyksiä, vaikka tällainen toiminta oli vastoin maanlakia. [218] Korpijaakko taas kertoo, että lautakunnilla oli 1600-luvulla erityisen merkittävä rooli etenkin sellaisilla alueilla, joilla kirjoitetun lain ja paikallisten oikeuskäsitysten välillä oli ristiriitaisuuksia. Tällöin lautamiehet toivat esille tapaoikeudellisia käsityksiä ja muovasivat tuomioistuimen ratkaisuja. [219]

Omista lähteistäni heijastuva paikallisten oikeudenkäyttäjien päätösvalta myötäilee pitkälti lautamiesten asemasta saatuja tietoja. Säröä kuvaan luo ainoastaan se, että Käkisalmen läänissä lautamiesten lisäksi nimismiehellä näyttäisi olleen oikeus tulkita maantapa-normeja. Oikeuden pöytäkirjojen nimismiehet olivat staarostien, novgorodinaikaisten yhteisten asioiden hoitajien ja oikeuden valvojien, manttelinperijöitä [220]. Käkisalmen lääniä ennen Ruotsin aikaa tutkinut Heikki Kirkinen kertoo, että Novgorodin ajalla staarosti eli vanhin oli luottamusmies, jonka tehtävänä oli edustaa yhteisöä suhteessa esivaltaan. Staarosteja oli valittu rajaseuduilla todennäköisesti keskiajalta lähtien. Staarostit saattoivat vahvistaa kauppakirjoja ja todistaa julkisia toimituksia ja myöhemmin 1500-luvun puolivälissä heidän tehtävänkuvansa laajeni kohti yleistä oikeudellisuuden valvontaa. [221]

Novgorodin ajan staarostat olivat olleet kyläläisten itsensä valitsemia [222]. Ilmiö, jossa tuomitsijoiksi asettuvat paikallisyhteisön edustajat, on vahva jäänne oikeudenhoidon käräjäyhteisöllisyydestä. Käräjäyhteisöllisyyden tunnusomaisena piirteenä pidetään sitä, että käräjäyhteisön, johon lautamiehet ja nimismiehet rahvaan edustajina kuuluivat, osuus oli päätöksenteossa keskeinen. Tämä varhainen oikeus oli vakuuttuneisuuden oikeutta, se ei perustunut auktoriteettien saneluun. Loogista on, että käräjäyhteisöllinen oikeudenkäyttö kukoisti siellä, missä valtiolliselta riidanratkaisulta puuttui perusteita. Lain sopimattomuus Käkisalmen läänin oloi-

[218] Katajala 1994, 226.
[219] Korpijaakko 1989, 150.
[220] Katajala 2005, 23. Ks. myös Kirkinen 1970, 55; Kuujo 1960, 27.
[221] Kirkinen 1970, 52–55.
[222] Kirkinen 1970, 52.

hin edustaa juuri tällaista perustevajausta. Käräjäyhteisöllisyydelle oli tällä rajaseudulla siis edelleen tilausta. [223]

Kaikissa tähän ryhmään kuuluvissa ilmaisuissa maantapaan viitattiin ilmaisulla *ortens sedwänio*[224]. Jakomiehet tulkitsivat ja sovelsivat perinnönjaoissa siis nimenomaan pienen alueen maantapanormeja. Tässä näkyy se, että nimismiehet ja lautamiehet olivat juuri oman yhteisön oikeudenhoitajia, heidän ei tarvinnut tuntea koko läänin *(land)* tapoja. Lautamiesten onkin katsottu toimineen 1600-luvun Ruotsissa tutkijoina, harkitsijoina ja ratkaisijoina nimenomaan sellaisissa jutuissa, jotka olivat paikkakuntalaisille yleisesti tunnettuja, notorisia. Lainlukijat tai tuomarit elivät etäämpänä paikallisten elämänpiiristä: heille asiat eivät olleet yhtä selviä. [225] Katajalan mukaan lautamiehillä oli erityisen vahva asema nimenomaan sellaisissa oikeustapauksissa, joissa käsiteltiin yhteisön sisäisiä asioita. Tätä asemaa tuettiin lainsäädännöllisinkin keinoin. [226]

Vaikka esivalta antoi rahvaan hoitaa omia oikeusakteja paikallisten tapojen pohjalta, se ei hyväksynyt kaikenlaista maantapojen soveltamista. Maanhallintaa koskeviin oikeustapauksiini kuului tapaus, jossa talonpojat kiistelevät Tohmajärven ja Kiteen käräjillä Mulliolanhaudan metsästä. Kyseisessä tapauksessa oikeus suomii paatoksella aikaisemmin toimitettua, seudun tavan mukaan tehtyä jakoa. Oikeuden mielestä seudun vanhakantainen tapa *(denna orts företagne wana)* eli se, että jonkun annetaan merkitä yhteismaita omaan hallintaan, ajaa joskus muut kyläyhteisön jäsenet ahdinkoon. Oikeus myös painottaa, ettei Ruotsin laissa ole mitään perustetta tällaisille yksityisten harjoittamille maanjaoille ja että tällaiset maanjaot tulee oikaista: *”[…] hwillken Landhens afredh som i Swäriges Laag ingen grund hafwer böör möjeligest rättas.”* [227]

[223] Letto-Vanamo 1997, 63–64.
[224] Muodoissa ortens sedwänio ja ortens Sedwänio.
[225] Letto-Vanamo 1991, 40.
[226] Katajala 2005, 185–186.
[227] Tohmäjärven ja Kiteen käräjät 3.–12.2.1698.

Tällaisen reaktion taustalla saattoi vaikuttaa ajatus siitä, ettei maantapa saanut olla vastoin yleistä hyvää[228]. On käsittääkseni kuitenkin mahdollista, että kyseisellä kannanotolla oikeus myös tuo ilmi sen perustavanlaatuisen lähtökohdan, että talonpoikien halut omistella maita olivat kruunun ja paikallistason esivallan periaatteita vastaan. Esimerkkinä jälkimmäisten ajattelusta toimii se oikeustapaus, jonka Kuujo tuo omassa Raja-Karjalan maataloutta käsittelevässä kirjoituksessaan esille. Siinä Pälkjärven arrendaattori syytti vuonna 1689 Leppälahden talonpoikia siitä, että näille oli tullut pahaksi tavaksi sulkea kylän ja hovin maita aitojen avulla omiksi valtauksikseen ja opotoikseen. Tällainen omavaltainen toiminta maanhallintaasioissa kavensi hovin laiduntenkäyttömahdollisuuksia. [229]

Samanlaista kielteistä asennoitumista maantapoihin kuvaa myös se perinnönjakoaineistoni tapaus, jossa oikeus moittii porvarisperheessä tehtyä perinnönjakoa siitä, että jaossa on kokonaan sivuutettu ne osuudet, jotka olisivat kuuluneet perheen tyttärille Dorothealle ja Carinille. Tällöinkin, kuten kuvaamassani maanhallintatapauksessa, oikeus pitää sovellettua maantapaa vanhanaikaisena ja käyttää siitä ilmaisua *denne orts förre wana*, tämän seudun entinen tapa. [230]

Oikeus piti maantapaa sopimattomana silloin, kun sen käyttö olisi tavalla tai toisella kaventanut ylempisäätyisten ihmisten oikeuksia. Heikki Ylikangas onkin sitä mieltä, että ylempisäätyisten ihmisten näkemykset oikeanlaisesta maantavasta vaikuttivat vahvasti oikeuden tuomioon etenkin silloin, kun tuomarina toimi lainlukija [231]. Lähteitteni oikeustapaukset sijoittuvat kuitenkin vuosisadan lopulle, ajalle, jolloin lainlukijoiden käyttö oli kiellettyä [232]. Tämä ei kuitenkaan estänyt Käkisalmen läänin oikeutta jatkamasta samanlaista oikeuskäytäntöä.

[228] Ks. hyväksyttävän maantavan kriteereistä 1700-luvulla Björne 1991, 73.
[229] Opotat olivat yleensä lähellä taloja sijaitsevia aidattuja niitty- ja metsämaita, joita käytettiin esimerkiksi laitumina. Kuujo 1963, 135.
[230] Pälkjärven käräjät 9.–11.3.1698. gg17 s- 117v–119.
[231] Ylikangas 1988, 187.
[232] Katajala 2005, 25.

4.2 Esivallan tulot: mikä oli maantavan arvovalta?

Käkisalmen läänin asukkaiden elannonsaanti oli 1600-luvulla pitkälti yhteydessä maatalouden harjoittamiseen[233]. Kaskista korjatun viljasadon ja niityiltä korjatun rehuheinän määrä ei määritellyt pelkästään talonpoikien tilannetta, vaan myös esimerkiksi pappien, veronvuokraajien ja virkamiesten elintaso oli joiltain osin kiinni heidän itse harjoittamansa viljelyn ja karjanhoidon tuotosta. Veronvuokraajalla oli viljeltävänään hovinsa ja kirkkoherra nautti pappilansa maiden tuotosta.[234] Merkittävän osan näiden erityisryhmien elannonsaannista muodostivat kuitenkin talonpojilta kerätyt erilaiset maksut ja suoritteet. Näiden maksujen ja suoritteiden määrittelyssä maantavoilla oli sijaa. Aineistossani on kaksitoista oikeustapausta, jossa käsiteltiin maantapojen ja kyseisten tulojen suhteita. Yleisimmin, seitsemän kertaa, kyseessä oli talonpoikien ja maallisen esivallan välistä suoritusliikennettä koskeva tapayhteys. Viisi kertaa käsiteltiin pappien toimeentuloa.

Rahvaan ja maallisen esivallan välisestä suoritusliikennettä kuvailevista lähteistä ei ole niinkään hahmoteltavissa yksittäisiä tapanormeja, mutta niistä on useita kertoja nähtävissä, että maallinen esivalta perusteli maantavoilla niitä maksuvelvoitteita, joista talonpojat joutuivat 1600-luvun Käkisalmen läänissä suoriutumaan. Kun oikeudessa keskustellaan niistä lisäsuoritteista, joita verovuokraaja Sara Bange oli vaatinut talonpojiltaan, puolustelee Bange niiden keräämistä niin vuokrasopimuksella, asian ominaisluonteella kuin maantavallakin *(landssens seed)* [235]. Kun Sakkolan kartanon talonpoikia syytetään siitä, että he laiminlyövät velvollisuuksiaan verovuokraajaa kohtaan, syytetään heitä vanhaa tapaa *(gammal plägsedh)* vastaan toimimisesta. Tällöin vanhaan tapaan viittaa esivallan edustaja, käskymies, joka siteeraa kenraalikuvernöörin kirjettä. [236]

Maallisen esivallan oikeuksiin, kuten verotukseen ja päivätyöhön, viitattiin samoilla termeillä (esimerkiksi *landssens seed*), kuin millä viitattiin talonpoikaisyhteisön sisällä ajan kuluessa

[233] Saloheimo 1976, 159. Tosin pohjoisessa läänissä kaupankäynnillä oli myös huomattava merkitys. Katajala 1994, 271–272.
[234] Katajala 1994, 120–123; Kuujo 1963, 94; 130; Laine 1995, 158–159.
[235] Sortavalan käräjät 18.–23.10.1697. gg16 s. 292v–295.
[236] Raudun, Sakkolan ja Pyhäjärven käräjät 3.–8.4.1693. gg12 s. 99v–106v.

syntyneisiin käytännöllisiin maantapoihin. Syynä maantapaviittauksille oli se, että maantavoilla oli talonpoikaisyhteisössä hyvä maine. Niiden avulla oli totuttu selviämään arkisista ongelmista ja keskinäisistä riidoista. Maantavat olivat syntyneet pitkän ajan kuluessa hyviksi havaittujen käytäntöjen pohjalta. Koska maantapaa oli rahvaan keskuudessa totuttu pitämään toimivana ja velvoittavana argumenttina, oli esivallan järkevää perustella omia asioita sillä. [237]

Myöskään papiston elannonsaantia koskevat tapaukset eivät ole merkittäviä yksittäisten tapanormien kannalta, vaan näidenkin lähteiden anti on siinä, mitä ne kertovat maantapainstituution toiminnasta Käkisalmen läänissä. Vuonna 1694 kirkkoherra Poppio ja kappalainen Zacharius olivat tulleet Raudun, Sakkolan ja Pyhäjärven yhteisille käräjille vaatimaan niitä papinmaksuja, jotka ratsumies Svedruhsen oli jättänyt heille suorittamatta. Kirkkoherra velkoo viiden vuoden maksuina 2 ½ tynnyriä[238] viljaa sekä kaksi markkaa 14 äyriä rahaa. Kappalainen taas toivoo saavansa niin ikään viiden vuoden maksuina saman verran viljaa sekä kolme markkaa 20 äyriä rahaa. Oikeuden mielestä vaatimukset ovat oikeutettuja ja kuninkaallisen asetuksen *(kongl förordning)* ja maantavan *(landzens sedhwänio)* mukaisia, ja niinpä syytettyä velvoitetaan toimittamaan nämä suoritteet papeille. [239]

Tiuralan ja Kurkijoen käräjillä taas käsiteltiin vuonna 1697 kappalaisen palkka-asiaa. Kappalainen Tonnerus valitti seurakunnan jäsenistä, että he ovat haluttomia maksamaan hänelle sitä, mitä maaseudulla tavallisesti *(här i landet wahnl.)* kappalaiselle maksetaan eli neljä kappaa viljaa. Oikeus on kappalaisen puolella ja määrää talonpojat suorittamaan maksunsa, koska naapuripitäjissä on tapana pitää kyseisiä maksuja kappalaisen oikeuksina *(dhe rättigheeter som dhe nästliggiande Sochnerne äre wahne och skyldige at uthgöra).* Oikeus kuitenkin katsoo tarpeelliseksi sanoa, ettei rahvasta saa rasittaa millään uusilla maksuilla ennen kuin korkea esivalta antaa itse asetuksen maaseutupappien suoritteista. [240]

---

[237] Vuorela 1983, 638–644.
[238] Yksi viljatynnyri oli noin 146, 5 litraa. Katajala 1994, 428.
[239] Raudun, Sakkolan ja Pyhäjärven käräjät 30.–31.10.1694 ja 2.–7.11.1694. gg13 168–168v.
[240] Tiuralan ja Kurkijoen käräjät 2.–8.11.1697. gg16 s. 337–337v.

Seurakuntien palkanmaksukyvyissä oli eroja. Kirkkoherran ja kappalaisen maksut eli aprakat olivat yhdessä seurakunnassa puoli tynnyriä eli noin 73 litraa viljaa vuodessa [241]. Yhtä lailla kappalaisen tulot saattoivat kuitenkin toisessa seurakunnassa olla vain noin 20 litraa viljaa vuodessa [242]. Eri puolella lääniä papeille maksettiin siis eri tavalla. Onkin niin, että Käkisalmen läänissä ei ollut käytössä yksittäistä, toistuvaa tapanormia, joka olisi määritellyt läänin papiston tuloja. Sitä vastoin vaikuttaa siltä, että eri puolella lääniä oli käytössä erilaisia palkkaus- ja luotaisetukäytäntöjä. Tällainen tulos yhtyy Esko M. Laineen suomalaispapistoa koskevan tutkimuksen tietoihin: Laineen mukaan 1600-luvulla seurakunnilla oli omia, toisistaan poikkeavia pappien tuloja määritteleviä tapoja. [243]

Kruunu ja maallinen esivalta kuitenkin tavoittelivat oikeuden välityksellä jonkinasteista käytäntöjen yhtenäistämistä. Samoin maallisen esivallan intresseissä oli sen omien asetusten painoarvon korostaminen pappien palkkauskysymyksissä. Nämä seikat näkyvät siinä, että kirkkoherran ja kappalaisen palkkionperintää käsiteltäessä tapanormin *(landzens sedhwänio)* rinnalle nostetaan myös kuninkaallinen asetus *(kongl. förordning)*, eli pelkällä maantavalla perusteleminen ei riitä [244]. Kappalaisen oikeustapauksessa oikeus puolestaan määrää, että kastamis- ja hautauskustannusten suuruuksia ei saa lähteä seurakunnassa muuttamaan, vaan niiden tulee pysyä ennallaan, kunnes esivalta antaa tarkemman asetuksen *(höga öfwerheetens wijdare nådige förordning om Präste rättigheeter här i landet)* niistä [245].

Käsitys esivallan asetusten painoarvosta oli siis saanut sijaa myös rahvaan keskellä. Käkisalmen pohjoisessa läänissä rahvas maksoi kirkolle sovintojyvä-nimistä viljasuoritetta, joka siellä oli saanut vakiintuneen käytännön aseman: *(dett Omkring hecla Kexholms Norr Lähn öfligit warit hafr)*. Kun sitten Tiuralan käräjillä pohdittiin, miksi eteläisen läänin rahvas ei suostu maksamaan sellaista maksua, paikallinen kirkkoherra kertoo, että syynä on se, ettei kyseessä ole selkeä asetus *(wiss förordnig)*. [246]

---

[241] Raudun, Sakkolan ja Pyhäjärven käräjät 30.–31.10.1694 ja 2.–7.11.1694. gg13 168–168v.
[242] Tiuralan ja Kurkijoen käräjät 2.–8.11.1697. gg16 s. 337–337v.
[243] Laine 1995, 158; Saloheimo 1976, 269.
[244] Raudun, Sakkolan ja Pyhäjärven käräjät 30.–31.10.1694 ja 2.–7.11.1694. gg13 168–168v.
[245] Tiuralan ja Kurkijoen käräjät 2.–8.11.1697. gg16 s. 337–337v.
[246] Tiuralan käräjät 3.–4.2.1674. gg1 s. 13v.

Kruunun vahva asema kirkon asioissa on yksi suurvalta-Ruotsia luonnehtivista piirteistä. Erityisen tärkeä kruunun ote kirkosta oli juuri Käkisalmen läänin alueella, koska alueen yhtenäistäminen uskonnon suhteen oli merkityksellistä koko valtakunnan yhtenäistämispolitiikan näkökulmasta. Kirkko oli lisäksi paikallistasolla merkittävä instituutio, ja siksikin oli kruunun etujen mukaista pitää kirkkoa hallinnassa: tällöin kruunu pystyi ottamaan kantaa rahvaan asioihin myös kirkon kautta.[247] Kun kruunu pääsi säätelemään papiston oikeuksia, se myös pääsi säätelemään talonpojilta kirkkoon suuntautuvaa maksuliikennettä. Ei ollut maallisen esivallan etujen mukaista, jos kirkko omiin nimiinsä rasitti rahvasta erilaisilla lisämaksuilla: niiden kuorma heikensi talonpoikien veronmaksukykyä. Tämä ilmiö saa kiteytyneen muodon Tiuralan käräjillä. Kun kirkkoherra toivoi sovintojyvän maksamisen tavan levittämistä myös eteläiseen lääniin, jyrähti kapteeni Christoffer Armfält appiukkonsa yliluutnantti Henrich Wolmar Blocksin puolesta, ettei sovintojyvästä saa tehdä mitään tapaa *(seedwanen)* eikä toistuvaa maksuvelvoitetta. [248]

Käkisalmen läänin ihmisten elämään vaikutti voimakkaasti se, että alueella oli kaksi eri uskontokuntaa, ortodoksinen ja luterilainen. Myös tämä ilmiö näkyy maantapojen soveltamisessa. Keväällä 1663 Tohmajärvellä järjestetyillä käräjillä kirkkoherra kyselee oikeudelta, pitäisikö ortodoksitalonpoikien osallistua pappilan rakentamiseen samalla tavoin kuin luterilaistenkin. Oikeus on sitä mieltä, että asiassa on toimittava niin, kuin on vanhastaan totuttu toimimaan: *”[..] dedt blifwer widh den Ordnings dhe af ålder hafwa warit wahne att göra.”* [249]

Talonpoikien velvollisuus pappilan rakentamiseen oli määritelty kruunun myöntämissä papiston privilegioissa, jotka vahvistettiin vuonna 1675. Talonpoikien tuli myös huolehtia pappiloiden ylläpidoista. Tämä velvoite oli ollut olemassa aikaisemminkin, mutta nyt se sai vahvistuksen samalla, kun vahvistettiin muita papistolle kuuluvia etuoikeuksia. [250] Sortavalan käräjillä oli vuonna 1635 maaherran läsnä ollessa määrätty, että myös ortodoksien tuli toimittaa tukkeja Käkisalmen pohjoisen läänin luterilaisten kirkkojen rakennustyömaille. Pohjoisessa läänissä oli juuri tuolloin alkamassa ensimmäisten luterilaisten kirkkojen rakentaminen. Alueen harvalukuiset luterilaiset asukkaat olivat vähävaraisia. Käkisalmen läänin 1600-luvun

[247] Karonen 2008, 243–245.
[248] Tiuralan käräjät 3.–4.2.1674. gg1 s. 13v.
[249] Tohmajärven käräjät 6.–7.3.1663. gg1 a. 1075.
[250] Laine 1995, 142–143.

uskontokysymyksiä tarkoin analysoinut Pentti Laasonen arvelee, että esivalta toivoi luterilaisten saavan apua varakkailta ortodoksitalonpojilta. Laasosen mukaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että rakennusvelvollisuus koski vain tätä aikaa, jolloin luterilaisia seurakuntia perustettiin. Salmissa oli vuosikymmen myöhemmin samanlainen tilanne: luterilainen seurakunta ei ollut saanut omin voimin rakennettua kirkkoa. Oikeus määräsikin, että alueen ortodoksien tuli auttaa rakentamisessa. [251]

Pohjoisen läänin kirkonrakennusvelvoite oli Laasosen mielestä todennäköisesti paikallisviranomaisten määräys. Laasosen mukaan Käkisalmen läänin tuomiokirjoista on nähtävillä, että yleensä luterilaiset saivat itse hoitaa kirkkojen ja pappiloiden rakentamiset. Kun käräjillä kovisteltiin luterilaisten seurakuntien kirkkojen ja pappiloiden rakennushankkeita laiminlyöneitä talonpoikia, ei velvoitettujen luetteloista löydy ortodokseja. Eri asia on, halusivatko talonpojat toimia vastavuoroisuuden periaatteella ja huolehtia toisen uskontokunnan seurakunnan asioista yhteisvastuullisuuden hengessä. Laasonen on sitä mieltä, että kirkkojen rakentamisessa autettiin puolin ja toisin. Tällaista yhteisvastuullisuutta harjoitettiin joskus myös asumusten kohdalla. Impilahdessa koko pitäjä velvoitettiin 1640-luvulla rakentamaan ortodoksipapin leskelle asunto tai auttamaan häntä rahallisesti, koska uusi pappi tarvitsi ortodoksipappilan itselleen. [252] Laasosen mielestä ortodokseja ei kuitenkaan yleensä pakotettu osallistumaan luterilaisten seurakuntien rakennushankkeisiin. Juuri tämä oli se käräjillä esiin nostettu käytäntö *(ordning),* jonka mukaan Käkisalmen läänissä oli vanhastaan tavattu toimia *(af ålder hafwa warit wahne att göra).* [253]

Käkisalmen läänin kohdalla uskonnollinen tilanne oli valtakunnan rintamaihin verrattuna erilainen siksi, että alueella vaikutti kaksi kirkkokuntaa. Tällaisessa tilanteessa ei voitu soveltaa yksioikoisesti luterilaisen papiston privilegioissa annettuja normeja – kaikkia talonpoikia ei voitu yhtälailla pakottaa osallistumaan pappilan rakentamiseen. Velvollisuus syntyi Käkisalmen läänissä suhteessa uskontoon. Siksi oikeus tukeutui päätöksessään tapaoikeudellisiin perusteluihin eikä esivallan antamiin asetuksiin. Laasosen mukaan ortodoksisen uskonnon läsnäolo oli eräs tekijä, joka monimutkaisti itäisen provinssin sitomista suurvaltaan. Se, että

[251] Laasonen 2005, 68–69.
[252] Laasonen 2005, 69–74.
[253] Tohmajärven käräjät 6.–7.3.1663. gg1 s. 1075.

kruunun antamat asetukset joutuivat uskonnon vuoksi väistymään tapaoikeudellisen normin tieltä, on eräs esimerkki tästä yhdistämisen vaikeudesta. [254]

4.3 Paimenen palkkionormit kertovat läntisistä yhteyksistä

Raudun käräjillä puitiin vuosina 1666 ja 1668 karjan paimenen palkka-asioita. Vuonna 1666 oikeus huomauttaa eversti Gallenin talonpojille, että näiltä on jäänyt maksamatta Leena Martintyttären pestiraha. Oikeus hoputtaa talonpoikia toimittamaan pestirahan Leenalle, onhan maantavan (*denne landsorts sedhwana*) mukaista, että palvelija saa kyseisen suoritteen. Vuonna 1668 ollaan taas karjan paimenen asialla, ja jälleen kyseessä ovat everstin talonpojat, ehkäpä juuri samat, kuin edellisellä kerralla. Tällä kertaa oikeus muistuttaa heitä varsinaisen palkan maksamisesta. Nyt oikeus vetoaa sekä vanhaan käytäntöön (*gambla Sedwanan*) että säädökseen. [255]

Palvelijan asemaa 1600-luvun yhteiskunnassa sääteli pitkälle jo laki. Kristofferin maanlain rakennuskaaressa palvelijan oikeutena pidettiin pestirahan saamista [256]. Yleensä isäntä tai emäntä antoi palkolliselle pestirahan välittömästi sillä hetkellä, kun hän palkkasi tämän töihin. Joillain paikkakunnilla pestirahaa pidettiin palkan etumaksuna. [257] Lakitekstissä pestirahan antamista pidetään jonkinlaisena oletuksena – tai tapana – sillä palkollisia ja palveluskausia käsittelevä luku alkaa seuraavasti:

> ”Jos talonpoika pestaa miehen tai naisen ja antaa heille pestirahan tai jos he rupeavat hänen ruokiinsa, ja jos he sitten eroavat hänestä ennen palveluskauden päättymistä, antakoot talonpojalle takaisin pestirahan ja niin paljon palkkaa kuin tämä oli heille luvannut.”[258]

[254] Katajala 2005, 33; Laasonen 2005, 13, 18–19.
[255] Raudun käräjät 9.–10.3.1666. gg1 s. 935; Raudun käräjät 16.–17.3.1668. gg1 s. 625.
[256] KrML RK. 15. luku.
[257] Nygård 1989, 98–99.
[258] KrML RK 15. luku. Otteen on muinaisruotsista suomentanut Martti Ulkuniemi.

Kun Leena Martintyttären pestiraha-asiaa käsiteltiin oikeudessa, ei päätöksessä viitattu lakitekstiin. Ei myöskään ole nähtävillä, että oikeus olisi viitannut muihin säädöksiin. Oikeusperusteena pidetään pelkästään seudun maantapaa, *denne landsorts sedhwana*. Vaikka pestiraha löytyy Kristofferin maanlain tekstistä, oikeus käytti perusteena maantapaa. Miksi näin? Tässä on mielestäni esillä se, kuinka maantavat ja vallitseva lainsäädäntö (Kristofferin maanlaki) olivat osin yhtä, sillä maanlaki oli osaksi rakennettu vanhojen oikeustapojen kerrostumista[259]. Mitä ilmeisimmin siis Käkisalmen läänin 1600-luvun maantavoissa ja Kristofferin maanlain laadinnan taustalla olleissa oikeustavoissa oli yhtäläisyyttä.

Onkin mielenkiintoista pohtia, yhdistyykö pestirahan normi enemmän läntiseen vai itäiseen tapanormistoon. Käkisalmen läänin itäistä menneisyyttä valottavasta Heikki Kirkisen teoksesta ei pestirahan normia löydy. Kirkinen on kyllä löytänyt asiakirjoista palkollisia, mutta heidän yhteyteensä hän liittää vain muuttoraha-nimisen suoritteen. Tämän suoritteen palkollinen maksoi isännälle, jos halusi vaihtaa palveluspaikkaa. [260] Toivo Nygård, joka on tutkinut suomalaista 1600-luvun palkollisjärjestelmää, korostaa pestirahan merkitystä. Hänen mukaansa pestuuseen liittyneillä muodollisuuksilla oli ratkaiseva merkitys palvelussopimuksen synnyssä. [261] Myös suomalaista kansankulttuuria tutkinut Toivo Vuorela pitää pestirahaa pitkään jatkuneena suomalaisena tapanormina. Vuorela ei erittele sellaisia alueita, missä pestirahaa ei olisi käytetty. Tästä voi päätellä, että pestirahan tapanormi oli käytössä siellä, mihin ruotsalais-suomalainen kulttuuri ulottui. [262]

Läntisen tapanormin esiintyminen Käkisalmen läänissä on luonnollinen seuraus alueen suomalaistumisesta. Kaarle X Kustaan Venäjän sodan (1656–1658) aikana Käkisalmen läänin ortodoksiasukkaista suurin osa siirtyi Venäjälle ja heidän tilalleen saapui uudisasukkaita Savosta ja Viipurin Karjalasta. Uudisasukkaat toivat mukanaan vanhoilla asuinseuduillaan käyttämiään tapoja ja mikäli nämä tavat olivat oikeuden mielestä oikeudellisen päätöksen perusteeksi sopivia, niitä sovellettiin myös Käkisalmen läänin käräjäoikeuksissa. [263]

---

[259] Letto-Vanamo 1995, 10.
[260] Kirkinen 1970, 80.
[261] Nygård 1989, 99, 105. Käkisalmen lääni ei kuulu Nygårdin tutkimusalueeseen. Nygård perustelee rajausta sillä, että lääni oli hallinnollisesti niin paljon muusta historiallisesta Suomesta poikkeava. Ks. Nygård 1989, 24.
[262] Vuorela 1983, 658.
[263] Ks. Katajala 2005, 21, 180.

Myös karjan paimenen varsinaista palkkaa perustellaan tapanormilla *(gambla Sedwanan)*. Kyseisessä tapauksessa kuitenkin lisätään, että karjan paimenelle on vakiintunutkin *(stadgot)* tietynsuuruinen palkka. [264] Nygårdin mukaan 1600-luvulla nähtiin ongelmallisena se, ettei palvelusväen palkkaukselle ollut annettu yleisiä normeja. Tilannetta kyllä yritettiin parannella, ja niinpä vuoden 1664 palkollissäännöksessä määrättiin läänien maaherrat laatimaan omia läänejään koskevat taksaehdotukset. Läänien olot olivat toisistaan poikkeavia, ja ajateltiin, että siksi olisi tarpeen tarkastella jokaista lääniä erikseen. Taksoitus jäi kuitenkin vielä vähäiseksi ilmiöksi. [265] Palvelusväen palkkaa yritettiin vielä 1600-luvun lopussa säädellä kuninkaallisilla kirjeillä. Oikeustapaus sijoittuu kuitenkin vuodelle 1668, ja säädöskirjeet julkaistiin vasta 1689 ja 1695. [266] Muiden normien puuttuessa oikeus siis kovisteli talonpoikia maksamaan karjan paimenen palkan vetoamalla niin maantapaan kuin vakiintuneeseen summaan [267]. Tämä esimerkki kuvastaa sitä, että lainsäädännöstä löytyi puutteita myös muilla alueilla kuin kaskenpolttoa koskevissa kysymyksissä. Toisin kuin kaskikysymyksissä, näillä muilla alueilla kruunu kuitenkin yritti saada käyttöön valtakunnallisia säädöksiä.

[264] Raudun käräjät 16.–17.3.1668. gg1 s. 625.
[265] Nygård 1989, 124.
[266] Nygård 1989, 98.
[267] Raudun käräjät 16.–17.3.1668. gg1 s. 625.

5. LAILLE SOPIMATON LÄÄNI

Ruotsi harjoitti uuden ajan alussa ekspansiivista ulkopolitiikkaa. Siitä muodostui 1600-luvun kuluessa laaja mosaiikkivaltio, johon kuului vanhoja ydinalueita ja niiden lisäksi uusia reuna-alueita, provinsseja. Aikakauden ideaalina oli valtion yhtenäisyys. Suurvalta-Ruotsiin kuului kuitenkin 1600-luvulla sellaisia alueita, joiden ominaispiirteet poikkesivat huomattavasti vanhojen ydinalueiden ominaispiirteistä. Täysipainoiselle yhtenäisyyspolitiikalle ei siis ollut edellytyksiä, ja niinpä provinsseja päädyttiin joiltain osin hallinnoimaan eri tavalla suhteessa ydinalueisiin ja toisiinsa. Käkisalmen lääninkin suhteen sovellettiin sellaisia hallinnollisia menetelmiä, jotka poikkesivat valtakunnan yleisestä linjasta. Näitä omaleimaisia järjestelmiä käytettiin esimerkiksi verotuksessa, pitäjäjaossa ja puolustuksessa.

Oikeudenhoitoa on uuden tutkimuksen valossa pidetty sellaisena osa-alueena, jossa Käkisalmen lääniä integroitiin tiiviisti Ruotsin valtakuntaan. Provinssiin rakennettiin kiertävien kihlakunnankäräjien järjestelmä ja Ruotsin laki otettiin käyttöön. Käkisalmen käräjäoikeuksien pöytäkirjoista tehdyt Tuomiokirjakortiston hakulauseet antavat kuitenkin viitteitä myös tapaoikeuteen perustuneesta oikeudenhoidosta, sillä alueen hakulauseiden joukossa ovat lauseet ”kansantapa oikeusperusteena” ja ”kansantapa oikeusperiaatteena”. Viitteitä siitä, että Käkisalmen läänissä sovellettiin paikallista tapaoikeutta, löytyy myös paikallishistoriaan painottuneista tutkimuksista sekä Eino Jutikkalan suomalaista talonpoikaishistoriaa käsittelevästä klassikkoteoksesta.

Tutkimuksessa käräjäoikeuksien pöytäkirjoista löytyi 81 sellaista kohtaa, jossa viitattiin maantapaan. Yleisimmin maantapaan viittasi oikeus, mutta myös asianosaiset tunsivat tapaoikeuden merkityksen. Maantavasta käytettiin useimmiten ilmausta, joka rakentui siten sanasta *land* ja jostakin tapaa merkitsevästä sanasta. Käytössä oli myös ilmaus, jossa alkuosana oli sana *ort* ja loppuosana sana *sedwänio* muunnoksineen. Näiden kahden ilmauksen perusteella Käkisalmen läänissä oli käytössä sekä laajemmin tunnettuja *(land)* että pienemmän yhteisön *(ort)* maantapoja.

Maantapaa käytettiin Käkisalmen läänissä taloudellisten siviiliriitojen hoitamisessa. Yleisimpiä maantavan käyttöön liittyneitä oikeustapauksia olivat maanhallintariidat ja perintöriidat sekä palkkoihin ja luontaisetuihin liittyneet kiistat. Myös työn tuoton jakamiseen liittyvissä oikeustapauksissa maantavalla oli sijaa. Maantapa ei siis enää toiminut oikeusperusteena kaiken tyyppisissä tapauksissa, niin kuin se käräjäyhteisöllisyyden aikana oli toiminut. Tämä kertoo valtiollisen oikeudenhoidon otteen ulottumisesta Käkisalmen läänin alueelle.

Erityisen merkittäviä 1600-luvulla Käkisalmen läänissä sovellettuja tapanormeja olivat maanhallintaan ja maan hyödyntämiseen liittyneet maantavat. Näiden normien taustalla olevassa ajatusmaailmassa korostuneessa merkityksessä oli ruumiillinen työ. Kaskiviljely, 1600-luvun Käkisalmen läänin merkittävin elinkeino, vaati paljon hyväkuntoista miestyövoimaa. Talon menestyminen oli kiinni siitä, kuinka se pystyi lähettämään miehiä kaskenkaatoon ja -polttoon.

Pysyvän peltoviljelyn merkitys oli Käkisalmen läänissä vähäistä. Peltoja oli lähinnä eteläisessä läänissä Laatokan kannaksen keskusseuduilla, missä maaperä oli pysyvään viljelyyn sopivaa savea. Pohjoisessa läänissä maaperä oli peltoviljelylle epäedullista moreenimaata. Pysyvän peltoviljelyn syntyä rajoitti myös lannoitteen vähäisyys, mikä taas johtui karjanpidon vaikeuksista. Karjalle tarkoitetun rehun hankinta oli keskittynyt alaville rantaniityille, jotka sijaitsivat kaukana asutuksesta. Heinän teko ja kuivaaminen kaukana kotoa olisi vaatinut paljon työvoimaa. Kaskiviljely olikin taloudellisin viljelysmuoto etenkin harvaanasutussa pohjoisessa.

Kristofferin maanlaki oli laadittu pysyvän peltoviljelyn olosuhteissa. Lain systematiikka rakentui siten, että laissa pyrittiin luetteloimaan kaikki mahdolliset oikeustapaukset. Näihin tapauksiin laki antoi sitten ratkaisut. Tällaisen systematiikan vuoksi lakia oli vaikea soveltaa kaskiviljelyyn liittyvissä kysymyksissä. Myöskään asetuksista tai säädöksistä ei ollut apua kaskikysymysten ratkaisemisesta. Merkantilismiin taipuvainen 1600-luvun kruunu vieroksui kaskiviljelyä, jota pidettiin metsänhaaskauksena. Tällaisen ajatusmaailman vallassa olleet päättäjät eivät olleet halukkaita sorvaamaan kaskityötä tukevia asetuksia tai säädöksiä.

Myös perintölainsäädäntö oli tytärten osalta suunniteltu Käkisalmen läänin olosuhteista poikkeaviin oloihin. Kristofferin maanlain perimyssäädökset koskivat tilanteita, joissa oli jaettavana paljon perintöä. Käkisalmen läänin rahvas ei jättänyt suuria perintöjä, koska kaskiviljelystä elävät perheet eivät omistaneet paljoa maata ja irtainkin omaisuus oli vähäistä. Tällaisissa olosuhteissa sovellettiinkin lain sijasta maantapaa. Näin myös perintöoikeutta säätelevä maantapa vahvistaa sitä tulkintaa, että yleensä maantavan käytön taustalla Käkisalmen läänissä oli läänin talonpoikien elinkeino, kaskiviljely.

Oikeusideaali, jossa lailla oli keskeinen sija, ei täysin toteutunut Käkisalmen läänissä. Käkisalmen lääni oli 1600-luvulla alue, jossa oikea oikeus ei päässyt täysin valtaan. Tämä epäonnistuminen oli omiaan rakentamaan kuvaa syrjäisestä ja erilaisesta provinssista. Kaiken tämän taustalla ei kuitenkaan ollut läänin asukkaitten niskoittelunhalu tai luontainen penseys lakia kohtaan. Syynä maantapojen käytölle oli alueen kaskielinkeino. Kaskiviljelyn valta-asema taas johtui maantieteellisistä syistä eli maaperästä ja välimatkoista. Luonnonolosuhteet muodostavatkin ne menneisyyden ihmisiltä piilossa olleet rakenteet, jotka määrittelivät läänin asukkaiden elämää ja osin myös sitä, millaisen aseman provinssi sai suurvalta-Ruotsin osana.

Maantapoja on pidetty muuttuvaisina ja käräjäyhteisölliseen tapaoikeuden käyttöön on liitetty jatkuva uudelleenneuvottelun vaatimus. Käkisalmen läänissä 1600-luvulla käytetyt maantavat olivat kuitenkin suhteellisen pysyviä. Samaa normia saatettiin soveltaa samassa muodossa useammassa käräjäpaikassa. Normit eivät olleet enää sidoksissa käräjäyhteisöön, vaan ne kulkivat jo oikeuden mukana paikkakunnalta toiselle. Tämä kertoo siitä, että maantapojen käyttö ei ollut enää vain yhteisön oikeudenhoitoa. Käkisalmen läänin tapanormeille oli tullut ulkopuolinen hallinnoija, oikeus. Tosin lähteet antavat tietoa myös paikallisten oikeudenhoitajien vallasta. Oikeus saattoi valtuuttaa staarosteja ja lautamiehiä toimittamaan rahvaan sisäisiä oikeusakteja, kuten perinnönjakoja, jakomiesten omien oikeuskäsitysten mukaisesti.

Esivalta suhtautui maantapojen käyttöön vaihtelevasti. Oikeus antoi rahvaan mielellään hoitaa omia keskinäisiä asioitaan maantapojen avulla. Lähellä rahvasta ollut esivalta saattoi myös hyödyntää maantapojen hyvää kaikua ja muistutella, että rahvaan velvollisuudet veronvuokraajaa kohtaan olivat maantavan mukaisia. Toisaalta esivalta puuttui joskus kärkkäästikin

maantapojen käyttöön. Tällaista asennetta tapanormeja kohtaan ilmeni etenkin silloin, kun maantavat kavensivat ylempisäätyisten oikeuksia. Maantavat olivat vanhanaikaisia, jos ne estivät porvarisperheen tyttäriä saamasta perintöosuuksia. Samalla tavalla talonpoikien toimittamat maantavan mukaiset maanjaot olivat aikansa eläneitä, jos ne kavensivat hovien omia maankäyttömahdollisuuksia. Myöskään kruunun oikeuksia maantavat eivät saaneet uhata. Papit eivät saaneet parempia tuloja tapanormeihin vetoamalla. Tämä johtui siitä, että papistolle suuntautuneet suoritukset olisivat uhanneet talonpoikien veronmaksukykyä.

Todennäköistä on, että Käkisalmen läänin käräjillä sovellettu tapaoikeus oli läntistä perua. Uudisasukkaiksi tulleet savolaistalonpojat olivat tottuneet kaskiviljelyyn ja heille kaskiviljelyä koskevilla normeilla oli vanhastaan paljon merkitystä. Novgorodin aikaisten tapaoikeudellisten käsitysten asema oli Käkisalmen läänin käräjäoikeuksissa vähäisempi, joskin kyseistä tapaoikeutta toki saatettiin käyttää silloin, kun rahvas sai itse soveltaa seudun omia käytäntöjä. On myös todennäköistä, että rahvas hoiti omia oikeusjuttujaan täysin käräjien ulottumattomissa, eikä näistä toimista ole jäänyt lähteisiin jälkiä. Käräjien ulkopuolista oikeudenhoitoa ovat voineet hyvinkin leimata Novgorodin ajan perinteet.

Lähteet ja kirjallisuus

Internet-lähteet

Arkistolaitos, digitaaliarkisto

Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiopöytäkirjat

Käkisalmen läänin tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat 1642–1700

varsinaisten asioiden pöytäkirjat

http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?sartun=213138.KA

Painetut lähteet

Asiakirjajulkaisut

Petri, Olaus 1987. Tuomarinohjeet 1545. Käännös Matti Norri. Lakimiesliiton Kustannus, Jyväskylä.

Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. Muinaisruotsista suomentanut Martti Ulkuniemi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 340, Vaasa.

Kirjallisuus

Björne, Lars 1991. Nordisk rättskällelära. Studier i rättskälleläran på 1800-talet. Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Sarja I, 46. A.-B. Nordiska bokhandeln, Tukholma.

Burke, Peter 2008. What is Cultural History. Toinen painos. Polity, Cambridge.

Eng, Torbjörn 2001. Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica upsaliensia 201. Uppsala universitetet, Uppsala.

Jutikkala, Eino 1958. Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistetuu ja lisätty laitos. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 257. osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Karonen, Petri 2008. Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809 (3. uudistettu laitos). WSOY, Helsinki.

Katajala, Kimmo 1994. Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. Historiallisia Tutkimuksia 185. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Katajala, Kimmo 1997. Kruunu kansanuskoa kitkemässä. Noituus- ja taikuussyytteet Käkisalmen läänin käräjillä 1600-luvulla. Teoksessa Tie tulkintaan. Heikki Ylikankaan juhlakirja, toim. Anu Koskivirta ja Aleksanteri Suvioja (avustaja). WSOY, Juva. 294−332.

Katajala, Kimmo 2002. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Katajala, Kimmo 2005. Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa. Historiallinen Arkisto 118. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kirkinen, Heikki 1970. Karjala idän ja lännen välissä I. Venäjän Karjala renessanssiajalla (1478–1617). Historiallisia tutkimuksia, Suomen Historiallinen Seura LXXX. Kirjayhtymä, Helsinki.

Korpela, Jukka 2004. Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia II. Toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö ja Karjalan Kirjapaino Oy/Karjala-lehti, Jyväskylä.

Korpijaakko, Kaisa 1989. Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.

Koskivirta, Anu 2001. Sisäinen vihollinen. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Yliopistopaino, Helsinki.

Kuujo, Erkki 1963. Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö. Otava, Helsinki.

Laasonen, Pentti 2005. Novgorodin imu. Miksi ortodoksit muuttivat Venäjälle Käkisalmen läänistä 1600-luvulla? Historiallisia Tutkimuksia 222. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Laine, Esko M. 1995. Papisto ja yhteiskunta Suomessa 1600-luvulla. Teoksessa Historiallinen Arkisto 105, toim. Merja Lahtinen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 131–177.

Letto-Vanamo, Pia 1987. Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen viranomaismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksia 1600-luvulla. Teoksessa Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. WSOY, Juva. 126–139.

Letto-Vanamo, Pia 1990. Miten hitaasti muuttuukaan prosessi eli nykyisen tuomioistuinmenettelyn syntytaustaa. Oikeus / Suomen Demokraattiset Lakimiehet 4/1990. 345−353.

Letto-Vanamo, Pia 1991. Tuomioistuinmenettelyn historiaa – Rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin. Teoksessa Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen, toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Jyväskylä. 28–42.

Letto-Vanamo, Pia 1993. Luettiinko käräjillä lakia vai luotiinko oikeutta – näkökulmia oikeudenkäytön historiaan. Teoksessa Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 7/1993. Helsinki. 993–1007.

Letto-Vanamo, Pia 1995. Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Oikeushistorian julkaisuja 2, Helsingin yliopisto, rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki.

Letto-Vanamo, Pia 1997. Käräjäyhteisö tuomarina. Teoksessa Tie tulkintaan. Heikki Ylikankaan juhlakirja, toim. Anu Koskivirta ja Aleksanteri Suvioja (avustaja). WSOY, Juva. 45–68.

Mahkonen, Sami 1987. Oikeushistoria ja lainoppi. Teoksessa Teoksessa Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. WSOY, Juva. 140–151.

Nenonen, Marko 1992. Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla vuosina 1620–1700. Historiallisia Tutkimuksia 165. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Nygård, Toivo 1989. Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Historiallisia Tutkimuksia 150. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Pajuoja, Jussi 1991. Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Teoksessa Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen, toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Jyväskylä. 7–27.

Pylkkänen, Anu 1990. Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.

Saloheimo, Veijo 1976. Pohjois-Karjalan historia II 1617–1721. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Joensuu.

Tamm, Ditlev 1998. The Nordic Legal Tradition in European Context – Roman Law and the Nordic Countries. Teoksessa Nordisk identitet. Nordisk rätt I europeisk gemenskap, toim. Pia Letto-Vanamo. Publikationer utgivna av Institutet för internationell ekonomisk rätt vid Helsingfors universitet 30, Helsinki. 15–31.

Taussi Sjöberg, Marja. 1996. Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet. Atlantis, Tukholma.

Tolonen, Hannu 2003. Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto, Helsinki.

Ulkuniemi, Martti 1978. Johdanto julkaisussa Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vaasa.

Vepsä, Iisa 2012. Lain ja asiain luonteen mukaan – oikeuslähteet 1700-luvulla. Teoksessa Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 4/2012. Helsinki. 499–524.

Vilkuna, Kustaa H. J. 2009. Neljä ruumista. Teos, Helsinki.

Virrankoski, Pentti 1963. Tuomiokirjojen kortitustyö. Historiallinen aikakauskirja 1963. Suomen Historiallinen Seura, Historian ystäväin liitto, Helsinki. 69–71.

Vuorela, Toivo 1983. Suomalainen kansankulttuuri. Kolmas painos. WSOY, Porvoo.

Ylikangas, Heikki 1978. Oikeus historiallisena ilmiönä. Suomen Lakimiesliiton Kustannus OY, Helsinki.

Ylikangas, Heikki 1988. Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa. WSOY, Juva.

Ylikangas, Heikki 1999. Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. WSOY, Juva.